

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS
KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA**

RITA KRIVICKIENĖ

**SPECIALIOSIOS KARDOMOSIOS PRIEMONĖS
LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ
BAUDŽIAMUOSIUOSE PROCESUOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

Lekt. Marijus Šalčius

KAUNAS, 2011

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS
KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

SPECIALIOSIOS KARDOMOSIOS PRIEMONĖS
LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ
BAUDŽIAMUOSIUOSE PROCESUOSE

Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas

Studijų programa Nr. 62401S118.

Konsultantas

_____ Prof. P. Ancelis
(parašas)

2011 12

Vadovas

_____ Lekt. M. Šalčius
(parašas)

2011 12

Recenzentas

(parašas)

2011 12

Atliko

Studentė

_____ R. Krivickienė
(parašas)

2011 12

KAUNAS, 2011

TURINYS

ĮVADAS	4
1. SPECIALIŲJŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SAMPRATA IR VIETA KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SISTEMOJE	8
1.1 KARDOMOSIOS PRIEMONĖS – KAIP PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ RŪŠIS.	8
1.2 SPECIALIŲJŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SAMPRATA, YPATUMAI IR VIETA KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SISTEMOJE.....	14
2. ATSKIROS SPECIALIŲJŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ RŪŠYS	21
2.1 KARINIO DALINIO VADOVYBĖS STEBĖJIMAS.....	21
2.2 NEPILNAMEČIO ATIDAVIMAS PRIŽIŪRĖTI.....	29
2.3 KITOS PROCESINĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS, TURINČIOS SPECIALIŲJŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ POŽYMIUS	46
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	64
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	73
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	75
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	77
PRIEDAI.....	79

IVADAS

Prievartos priemonių taikymas baudžiamajame procese yra itin aktualus klausimas, kadangi jis susijęs su žmogaus teisių ir laisvių suvaržymu. Diskusijų neturėtų kelti tai, kad įstatymų numatyta ir pamatuota prievarta yra leistina ne tik tais atvejais, kai ji taikoma priėmus apkaltinamąjį nuosprendį kaip bausmė, tačiau ir tada, kai ji taikoma tiriant nusikalstamas veikas. Priešingu atveju svarbus visuomenės interesas - nustatyti nusikalstamas veikas padariusius asmenis ir įvykdyti teisingumą praktiškai nebūtų užtikrintas. Tačiau, įstatymuose numatant ir taikant procesines prievartos priemones yra labai svarbu laikytis proporcingumo principo, kuris taikliai apibūdinamas vaizdingu posakiu: „negalima iš patrankų šaudyti į žvirblius“. Šis principas reiškia, kad procesinė prievarta taikoma tik tuomet, kai be jos negalima pasiekti proceso tikslų. Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime nurodė, kad „teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti <...> turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija)“.¹ 2002 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo nutarime nurodyta, kad pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima būtinai laikantis tam tikrų sąlygų, tarp jų konstitucingumo principo. Nesilaikant šių reikalavimų žmogaus teisių apribojimai galėtų būti vertinami kaip žmogaus teisių pažeidimas.²

Proporcingumo principas svarbus ne tik parenkant ir taikant įstatyme jau numatytas procesines prievartos priemones. Į šį principą turi atsižvelgti ir įstatymų leidėjas, numatydamas konkrečias prievartos priemonių rūšis, jų taikymo tvarką, pagrindus ir sąlygas. Alternatyvų buvimas yra vienas iš proporcingumo principo elementų.³ Procesinės prievartos priemonių įvairovė yra didelė, jos gali varžyti įvairias žmogaus teises, tame tarpe vieną svarbiausių žmogaus teisių – jo laisvę. Nusikalstamos veikos, kurias tiriant gali būti naudojama procesinė prievarta, taip pat įvairios savo sunkumu ir padarymo aplinkybėmis. Nusikalstamomis veikomis įtariamieji asmenys yra individai, kurie skiriasi asmenybės bruožais, socialiniais ryšiais ir kitais požymiais. Tokia įvairovė lemia tai, jog negalima sukurti įstatymo kiekvienai individualiai nusikalstamos veikos tyrimo situacijai. Neišvengiama prievartos priemonės taikančių subjektų diskrecija. Tačiau, įstatymu turi būti apibrėžti teisiniai rėmai, kurie tampa garantu, jog proporcingumo principas bus išlaikytas ir žmogaus teisės nebus pažeistos. Pabrėžtina, jog diskrecija negali būti pernelyg plati. Priešingu atveju atsiveria didelė galimybė piktnaudžiavimui.

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnio, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Byla Nr. 23/2000).

³ Losis E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese: daktaro disertacija. - Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010. P. 93.

Kai kuriais atvejais įstatymų leidėjai gali ir privalo numatyti asmenų grupes, kurioms turi būti taikomos tam tikrų ypatumų turinčios prievartos priemonės (pvz., kai nusikalstamomis veikomis įtariamai nepilnamečiai, valstybės tarnautojai, asmenys nesuvokiantys savo veiksmų dėl psichikos ligos ir pan.). Toks išskyrimas leidžia labiau individualizuoti procesą ir paisyti proporcingumo. Tačiau toks diferencijavimas turi būti objektyviai pateisinamas, nediskriminuoti proceso dalyvių ir nesuteikti jiems nepagrįstų privilegijų. Ypatumų turinčios teisės normos, reglamentuojančios procesinę prievartą, turi būti efektyvios. Jos turi būti sukurtos taip, kad būtų reali praktinė galimybė siekti proceso tikslų.

Vienos iš labiausiai asmenų laisvę varžančių procesinių prievartos priemonių yra kardamosios priemonės, kurios taikomos nusikalstama veika įtariamiesiems ar kaltinamiems asmenims. Numatant kardomųjų priemonių sistemą taip pat labai svarbu atsižvelgti į tam tikrus asmenų, kuriems jos skirtos, ypatumus.

Temos aktualumas. Specialios kardamosios priemonės, būtent ir yra tos priemonės, kurių atsiradimą sąlygoja asmenų, kuriems jos taikomos, ypatumai. Jos skirtos asmenims, kurie be bendrų įtariamojo ar kaltinamojo asmens (subjekto) požymių, turi papildomus požymius. Ši tema Lietuvos autorių nėra atskirai nagrinėta. Specialiųjų kardomųjų priemonių klausimo analizei labai mažai dėmesio skyrė ir Rusijos bei kitų buvusios SSRS respublikų mokslininkai. Specialiųjų kardomųjų priemonių atskyrimo nuo bendrųjų kriterijai teisės moksle nėra išplėtoti. Vakarų valstybių teisinėje literatūroje apskritai nėra sąvokų „kardamosios priemonės“ ir „specialios kardamosios priemonės“, nors šių valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose numatytos kai kurios prievartos priemonės savo turiniu atitinka specialiųjų kardomųjų priemonių bruožus. Dėl to galime teigti, jog specialiųjų kardomųjų priemonių analizė yra pakankamai nauja tema.

Ši tema visų pirma aktuali praktinio įstatymų taikymo prasme. Norint tinkamai ir efektyviai taikyti specialiąsias kardomasias priemones, būtina suvokti jų esmę, tikslus ir skirtumus nuo bendrųjų kardomųjų priemonių. Kaip vėliau matysime, praktiniai darbuotojai su kai kuriomis specialiosiomis kardamosiomis priemonėmis nėra pakankamai susipažinę ir neturi šių priemonių taikymo įgūdžių. Šis darbas bent teoriškai galėtų suteikti informacijos praktiniams darbuotojams ir galbūt, paskatintų platesnį šių priemonių taikymą praktikoje.

Tema galėtų būti aktuali ir įstatymų leidybos procese. Temos analizė atskleidžia kai kurias įstatymų spragas ir kolizijas, kurias galima būtų pašalinti. Ypač šiuo aspektu yra vertinga lyginamoji Lietuvos ir užsienio valstybių teisės normų, reglamentuojančių specialaus pobūdžio prievartos priemonių taikymą, analizė. Teigiamą užsienio valstybių patirtį galima būtų panaudoti nacionaliniame baudžiamajame procese.

Pažintine prasme tema svarbi tuo, kad nagrinėjami suvaržymai liečia svarbiausias žmogaus teises. Specialiosios kardamosios priemonės siekia bendrųjų kardomųjų priemonių tikslų. Todėl pusiausvyrą tarp suvaržymų ir siekiamų tikslų yra svarbi žmogaus teisių gynimo prasme.

Tyrimo objektas. Specialiųjų kardomųjų priemonių samprata ir vieta Lietuvos bei užsienio valstybių baudžiamuosiuose procesuose, šių priemonių turinys, tikslai ir skirtumai nuo bendrųjų kardomųjų priemonių.

Tyrimo dalykas. Tarptautinės sutartys, Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių baudžiamąjį procesą reglamentuojantys teisės aktai ir kiti įstatymai, Lietuvos teismų praktika, mokslinė literatūra, statistiniai duomenys apie specialiąjį kardomųjų priemonių taikymą.

Darbo tikslas – ištirti Lietuvos baudžiamajame procese numatytas specialiąsias kardomąsias priemones ir jų vietą procesinių prievartos priemonių sistemoje, palyginti jas su užsienio valstybėse taikomomis specialiomis procesinėmis prievartos priemonėmis ir jų sistemomis. Atskleisti specialiųjų kardomųjų priemonių privalumus, trūkumus ir taikymo problemas bei pateikti pasiūlymus probleminiais klausimais.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti specialiųjų kardomųjų priemonių sampratą, skirtumą nuo bendrųjų kardomųjų priemonių ir vietą Lietuvos procesinių prievartos priemonių sistemoje.

2. Palyginti Lietuvos ir užsienio valstybių specialiųjų kardomųjų priemonių sampratas bei vietą procesinės prievartos priemonių sistemose.

3. Atskleisti Lietuvoje numatytų atskirų rūšių specialiųjų kardomųjų prievartos priemonių sąvokas, jų esmę, tikslus, taikymo problemas ir pateikti pasiūlymus probleminiais klausimais.

4. Palyginti Lietuvos baudžiamajame procese numatytas atskirų rūšių specialias kardomąsias priemones su panašiomis procesinėmis prievartos priemonėmis, taikomomis užsienio valstybėse.

Hipotezė. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse specialiųjų kardomųjų priemonių samprata nėra pakankamai apibrėžta. Tokių priemonių taikymas ne visuomet efektyvus. Jas taikantys baudžiamojo proceso subjektai nėra pakankamai susipažinę su šių priemonių taikymo ypatumais, tikslais, pagrindais, sąlygomis bei taikymo problemomis.

Baigiamojo darbo tyrimo metodika.

Darbe naudoti teoriniai metodai:

1. *Abstrakcija.* Šis metodas naudotas siekiant atsiriboti nuo neesminių klausimų ir akcentuojant esminius probleminius klausimus.

2. *Sisteminės analizės metodas.* Naudojantis šiuo metodu specialiosios kardomosios priemonės buvo analizuojamos kardomųjų priemonių ir visų procesinės prievartos priemonių sistemų kontekste. Šis metodas naudotas analizuojant ir lyginant specialias kardomąsias priemones su užsienio valstybių specialiosiomis kardomosiomis priemonėmis, kaip šių valstybių procesinės prievartos priemonių sistemos dalimi.

3. *Lyginamasis metodas*. Naudotas lyginant Lietuvos ir užsienio valstybių specialiąsias kardomasias priemones.

Tyrimo šaltiniai ir literatūra. Darbe panaudoti baudžiamąjį procesą Lietuvoje ir užsienio valstybėse reglamentuojantys įstatymai, Lietuvos ir užsienio valstybių mokslinė literatūra, teismų nutartys ir nuosprendžiai. Atliekant kiekybinį tyrimą, panaudotos ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų anketinės apklausos.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, du skyriai, išvados bei literatūros sąrašas.

Pirmame skyriuje, kuris sudarytas iš dviejų skirsnių, atskleidžiama specialiųjų kardomųjų priemonių vieta kardomųjų priemonių ir visoje procesinės prievartos priemonių sistemoje. Taip pat analizuojamos užsienio valstybių prievartos priemonių sistemos.

Antrąjį skyrių sudaro trys skirsniai. Čia analizuojamos konkrečios specialiosios kardamosios priemonės.

Pirmame ir antrame skirsniuose aptariamos specialiosios kardamosios priemonės - nepilnamečio atidavimas prižiūrėti ir karinio dalinio vadovybės stebėjimas. Jos lyginamos su panašiomis kardamosiomis priemonėmis užsienio valstybėse.

Trečiame skirsnyje aptariamos kardamosios priemonės – įpareigojimas gyventi skyrium ir dokumentų paėmimas, kurios „tradiciškai“ laikomos bendrosiomis kardamosiomis priemonėmis, tačiau, mūsų nuomone, turi specialiųjų kardomųjų priemonių bruožų. Be to, aptarsime procesinę prievartos priemonę – laikiną nušalinimą nuo pareigų ar laikiną teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą, kuri, mūsų manymu, turėtų būti laikoma specialiąja kardomąja priemone.

1. SPECIALIŲJŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SAMPRATA IR VIETA KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SISTEMOJE

1.1. KARDOMOSIOS PRIEMONĖS – KAIP PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ RŪŠIS

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Lietuvos Respublikos BPK) 2 straipsnis įpareigoja prokurorą ir ikiteisminio tyrimo įstaigas imtis visų įstatymo numatytų priemonių, kad per kuo trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika.⁴ Tik tinkamai atlikus šį parengiamąjį darbą – ikiteisminį tyrimą, kurio metu surenkami duomenys, kuriais gali būti įrodyta, kad padaryta nusikalstama veika ir, kad ją padarė baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo, įmanoma pasiekti pagrindinį Lietuvos Respublikos BPK 1 straipsnyje numatytą baudžiamojo proceso uždavinį – pritaikyti teisingas baudžiamąsias sankcijas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui. Pastarąjį uždavinį įpareigota vykdyti vienintelė teisingumą vykdanti institucija – teismas. Kiti procese dalyvaujantys asmenys, taip pat turi atitinkamas procesines pareigas, kurių vykdymas nukreiptas į greitą ir tinkamą baudžiamojo proceso uždavinių įgyvendinimą. Pavyzdžiui, liudytojas įpareigotas šaukiamas laiku atvykti ir duoti teisingus parodymus; ekspertas – duoti teisingą eksperto išvadą; asmuo, turintis procesui reikšmingų daiktų ar dokumentų – juos atiduoti kompetentingiems pareigūnams; įtariamasis (kaltinamasis) – netrukdyti tyrimui, šaukiamas atvykti ir t. t.

Deja, procese dalyvaujantys asmenys ne visuomet tinkamai vykdo savo pareigas, o neretai dėl įvairių motyvų sąmoningai trukdo procesui ar jį vilkina. Čia reikėtų išskirti įtariamojo (kaltinamojo) statusą turinčius asmenis. Jų statusas ypatingas tuo, kad baudžiamasis procesas iš esmės yra nukreiptas prieš juos. Jiems gresia baudžiamosios sankcijos. Todėl labai dažnai jie pasirenka poziciją įvairiais būdais trukdyti procesui, tikėdamiesi išvengti baudžiamosios atsakomybės (slepia ar naikina daiktus, dokumentus, galinčius būti jų kaltę patvirtinančiais įrodymais; įvairiais būdais veikia liudytojus, kad pastarieji duotų jiems palankius parodymus; neatvyksta ar slepiasi nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo). Nereti atvejai, kai įtariamieji (kaltinamieji) nepasibaigus vienam procesui daro naujas nusikalstamas veikas. Minėtas elgesys labai apsunkina baudžiamojo proceso tikslų įgyvendinimą ir kelia pavojų visuomenei.

Siekiant užkirsti kelią tokiam neigiamam elgesiui valstybė įpareigoja ikiteisminio tyrimo subjektus, prokuratūrą ir teismus su tokiais asmenimis vykdyti aiškinamąjį auklėjamąjį darbą, įtikinėti juos, kad pastarieji sąžiningai vykdytų pilietinę pareigą baudžiamajame procese, o nesulaukus teigiamų tokio darbo rezultatų - nesąžiningiems proceso dalyviams taikyti valstybinės prievartos priemones, tame tarpe (įstatymų numatytais atvejais) ir susijusias su asmeninės jų laisvės apribojimu.⁵

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁵ Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. P. 4.

Valstybės prievartos priemonės, kurias ikiteisminio tyrimo įstaigos, prokurorai ar teismai taiko baudžiamajame procese, vadinamos procesinėmis prievartos priemonėmis.

Lietuvoje procesinė prievarta suprantama kaip „įstatyme numatytos priemonės, pasireiškiančios žmogaus teisių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko siekdami procesinių tikslų“.⁶

Gali būti suvaržomos asmeninės, turtinės ar kitos subjektinės asmens teisės (pvz., laisvė, teisė pasirinkti gyvenamąją vietą, nuosavybės teisė ir kt.).

Baudžiamojo proceso prievartos priemonėmis, kuriomis siekiama pakreipti (modeliuoti) proceso dalyvių elgesį reikiama baudžiamojo proceso paskirčiai įgyvendinti linkme arba surinkti bylai reikšmingus duomenis (įrodymus), žmogaus teisės ir laisvės varžomos ne tik atimant galimybę (absoliučiai ar santykinai) naudotis atitinkamomis teisėmis ar laisvėmis, tačiau ir įpareigojant asmenį nesinaudoti atitinkamomis teisėmis ir laisvėmis (pvz., rašytinis pasižadėjimas neišvykti), todėl kai kurie Lietuvos autoriai siūlo platesnę procesinių prievartos priemonių sąvoką: „procesinės prievartos priemonės - tai baudžiamojo proceso įstatymo numatytos priemonės ir būdai, taikomi baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka ir pagrindais, įgaliotų baudžiamojo proceso subjektų, kuriais atimant galimybę naudotis arba įpareigojant asmenį nesinaudoti atitinkamomis teisėmis bei laisvėmis, siekiama užtikrinti netrukdomą baudžiamąjį procesą, jo tikslų įgyvendinimą“.⁷

Pagrindinis procesinių prievartos priemonių tikslas – sudaryti optimalias sąlygas nustatyti tiesą baudžiamosiose bylose ir įgyvendinti principą, reikalaujantį, kad nei vienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo liktų nenustatytas.

Bendra procesinės prievartos priemonių savybė yra tai, kad jas taikyti galima nepriklausomai nuo asmens, kuriam jos taikomos, norų ar pageidavimų. Tai paaiškinama tuo, jog dažnai nusikalstamų veikų išaiškinimo ir kaltininkų nustatymo tikslai nesutampa su asmeniniais proceso dalyvių tikslais ir interesais.⁸

Procesinės prievartos priemonės, kaip atsakas į tyrimui ir teisminiam nagrinėjimui trukdantį elgesį ir užtikrinančios proceso tikslų pasiekimą, numatytos praktiškai visų valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose. Skiriasi tik jų sampratos, sistemos, taikymo pagrindai, tvarka ir kai kurie kiti aspektai. Tačiau, demokratinių valstybių procesams būdinga tai, kad procesinės prievartos priemonės taikomos tik tais atvejais, kai jų netaikant negalima būtų pasiekti nurodytų tikslų. Šių priemonių taikymo sąlygos, pagrindai, kompetencija (koks pareigūnas gali taikyti), trukmė, apskundimo tvarka turi būti detalčiai reglamentuota, kadangi jų taikymas susijęs su žmogaus teisių suvaržymu.⁹

Tokie reikalavimai išplaukia iš 1950 metų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija), kurios 5 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta taisyklė, jog asmens

⁶ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 222.

⁷ Losis E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. Jurisprudencija // Mokslo darbai. 2008, 6 (108). P. 80.

⁸ Григорьев В. Н., Победкин А. В., Яшин В. Н. Уголовный процесс. - Москва: Ескимо. 2000. P. 213.

⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 222.

teisė į laisvę ir asmens neliečiamybę gali būti apribota tik įstatymo tvarka Konvencijoje numatytais atvejais, kurių sąrašas yra baigtinis.¹⁰ Didžiąją dalį šio sąrašo sudaro atvejai, kai asmens laisvė apribojama teisėtu sprendimu siekiant procesinių tikslų.

Tačiau, Konvencija tuo pačiu draudžia taikant šias priemones pažeisti konstitucines žmogaus teises, tai yra pritaikyti šias priemones nesant įstatymo numatytų pagrindų ar sąlygų, paskirti jas ilgesniam terminui nei leistinas ir pan. Kad taip neatsitiktų valstybės įpareigojamos savo įstatymuose detaliai aprašyti procesinių prievartos priemonių taikymo pagrindus ir procedūras. Konvencijos nuostatos dėl žmogaus teisių suvaržymo atsispindi Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20, 21, 22, 24 ir kai kuriuose kituose straipsniuose.¹¹ Lietuvos Respublikos BPK detaliai reglamentuoja procesinių prievartos priemonių taikymą. Iš esmės panaši procesinių prievartos priemonių reglamentavimo hierarchija numatyta ir kitų demokratinių valstybių teisėje. Šių valstybių konstitucijos įtvirtina pagrindines žmogaus teisių ir laisvių apsaugos nuostatas, o prievartos priemonių taikymą reglamentuoja tų valstybių baudžiamojo proceso kodeksai ar kiti specialūs įstatymai.

Kaip minėjome, procesinių prievartos priemonių įvairovė yra didelė.

Vienos jų susiję su laisvės apribojimu ar laikinu jos atėmimu ir nukreiptos į tai, jog nutraukti neteisėtus įtariamojo (kaltinamojo) veiksmus, jo mėginimą slėptis nuo tyrimo ar teismo ir kitokį trukdymą procesui (laikinas sulaikymas, suėmimas, rašytinis pasižadėjimas ir kt.).

Kitos gresia turtiniais nuostoliais (užstato perėjimas valstybei, bauda ir kt.).

Trečios užtikrina įrodymų rinkimą, patikrinimą ir įvertinimą (krata, poėmis ir kt.).

Ketvirtos užtikrina nuosprendžio vykdymą (laikinas nuosavybės teisės apribojimas).

Penktos siekia kitų tikslų ir susiję su kitokiais proceso dalyvių teisių suvaržymais (pvz., atvedinimas, karinės tarnybos ypatumai, kai kariui paskirta kardomoji priemonė - karinio dalinio vadovybės stebėjimas ir kt.).¹²

Tokia įvairovė lemia skirtingas procesinių prievartos priemonių sistemas įvairių užsienio valstybių baudžiamajame procese.

Lietuvos Respublikos BPK III dalyje procesinės prievartos priemonės suskirstytos į dvi dalis:

1. Kardomosios priemonės
2. Kitos procesinės prievartos priemonės.

Lietuvos Respublikos BPK 119 straipsnyje nurodyta, kad kardomosiomis priemonėmis siekiama: „užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme, nuosprendžio įvykdymą taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms“.¹³

¹⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950 11 04) // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹² Григорьев В. Н., Победкин А. В., Яшин В. Н. Уголовный процесс. - Москва: Ескимо, 2000. P. 214.

¹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

Kardomosiomis priemonėmis siekiama šių tikslų:

pirma, garantuoti, kad įtariamasis nepasislėps nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo ir tokiu būdu nesutrukdyt ikiteisminiam tyrimui, baudžiamosios bylos nagrinėjimui teisme bei nuosprendžio įvykdymui;

antra, šios priemonės taikomos siekiant atimti įtariamajam galimybę neteisėtomis priemonėmis ir būdais trukdyti tyrimui ir bylos nagrinėjimui;

trečia, kardomosiomis priemonėmis siekiama užkirsti kelią kitoms nusikalstamoms veikoms padaryti.

Šie tikslai padeda atskleisti kardomųjų priemonių sąvoką. Taigi, kardomosios priemonės – įtariamajam ar kaltinamajam, siekiant Lietuvos Respublikos BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų, taikomos procesinės prievartos priemonės.¹⁴

Skiriant kardomąją priemonę gali būti siekiama tiek vieno, tiek kelių iš Lietuvos Respublikos BPK 119 straipsnyje paminėtų tikslų.¹⁵

Lietuvos Respublikos BPK III dalies XI skyriuje išvardintos 9 kardomosios priemonės: suėmimas, namų areštas, įpareigojimas gyventi skyrium, užstatas, dokumentų paėmimas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti, karinio dalinio, kuriame tarnauja karys, vadovybės stebėjimas, nepilnamečio atidavimas tėvams, rūpintojams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims prižiūrėti.

Kitos procesinės prievartos priemonės įvardintos Lietuvos Respublikos BPK III dalies XII skyriuje. Jų iš viso yra 23 (pvz., laikinas sulaikymas, atvedinimas, krata, poėmis, prokuroro teisė susipažinti su informacija, pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimas, laikinas nušalinimas nuo pareigų ar laikinas teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas, slaptas sekimas ir daugelis kitų).¹⁶

Lietuvos autoriai teigia, kad kardomąsias priemones nuo kitų procesinės prievartos priemonių skiria: skirtingi taikymo tikslai; skirtingas subjektų, kurių atžvilgiu gali būti taikoma, ratas ir skirtinga valstybės subjektų kompetencija skiriant prievartos priemones.¹⁷

„Kitomis prievartos priemonėmis“ taip pat siekiama procesinių tikslų, nors jie Lietuvos Respublikos BPK nesusisteminti. Jų nustatymas grindžiamas Lietuvos Respublikos BPK 11 straipsnio (Proporcingumo principo laikymasis taikant procesines prievartos priemones ir atliekant tyrimo veiksmus) ir konkrečią prievartos priemonę nustatančios normos analize.¹⁸ Be tikslų, kurių siekiama kardomosiomis priemonėmis, kitomis prievartos priemonėmis siekiama surinkti reikšmingus tyrimui ir bylos nagrinėjimui teisme duomenis.

¹⁴ Goda G., Kazlauskas M., Kuonis P. Baudžiamojo proceso teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 226.

¹⁵ Goda G. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 301.

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

¹⁷ Goda G., Kazlauskas M., Kuonis P. Baudžiamojo proceso teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 254.

¹⁸ Ažubalytė R., Losis E. Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. - Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2009. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=184731 - aplankyta 2011 08 05

Kitos prievartos priemonės gali būti taikomos ne tik įtariamojo ar kaltinamojo atžvilgiu, bet ir bet kurio kito asmens atžvilgiu.

2010 m. spalio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos BPK 2010 m. rugsėjo 21 d. įstatymo Nr. XI-1014 redakcija, kuri pakeitė Lietuvos Respublikos BPK 121 straipsnį ir suteikė teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnams skirti lengvesnes kardomąsias priemones neatidėliotinais atvejais.¹⁹ Todėl kompetencijos skirtumas skiriant kardomąsias priemones ir kitas prievartos priemones iš esmės išnyko. Tiek kardomąsias priemones, tiek kitas prievartos priemones su tam tikromis išimtimis gali paskirti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras bei teismas.

Procesinių prievartos priemonių paskirtis yra platesnė ir apima kardomųjų priemonių paskirtį.

Lyginant Lietuvos baudžiamajame procese esančią procesinių prievartos priemonių sistemą su užsienio valstybių sistemomis, galima teigti, kad kardomųjų priemonių instituto išskyrimas baudžiamąjo proceso įstatymuose yra būdingas valstybių, buvusių SSRS sudėtyje, baudžiamajam procesui. Antai Rusijos Federacijos baudžiamąjo proceso kodeksas (toliau – Rusijos BPK) išskiria tris procesinės prievartos grupes: įtariamojo sulaikymą, kardomąsias priemones ir kitas procesinės prievartos priemones.²⁰ Nors kai kurie Rusijos autoriai mano, kad tiek įtariamojo sulaikymu, tiek suėmimu siekiama tų pačių tikslų, todėl įtariamojo sulaikymą linkę laikyti kardomąja priemone ir siūlo priimti atitinkamus pakeitimus Rusijos BPK.²¹ Tačiau Rusijos BPK, kuris paskutinį kartą buvo keistas 2011 m. liepos 21 d., tokių pakeitimų neatsirado. Įtariamojo sulaikymas ir toliau laikomas atskira procesine prievartos priemone.²²

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos BPK „Kitoms prievartos priemonėms“ priskiria veiksmus, kuriais siekiama gauti procesui reikšmingų duomenų ir kurių vykdymas riboja tam tikras žmogaus teises (pvz., krata, poėmis, pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimas, asmens apžiūra ir kt.). Rusijos BPK tokio pobūdžio tyrimo veiksmai prievartos priemonėms nepriskiriami. Jie laikomi tiesiog tyrimo veiksmais, turinčiais prievartinį pobūdį. Tačiau yra Rusijos autorių, teigiančių, kad tokie prievartinio pobūdžio veiksmai kaip krata, poėmis, lyginamųjų pavyzdžių paėmimas ir pan. priskirtini „kitų prievartos priemonių“ kategorijai.²³ Jų priešinkai mano, kad Rusijos BPK „Kitų procesinių prievartos priemonių“ sąrašas išsamus ir tyrimo veiksmų šiai kategorijai nepriskiria.²⁴

¹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 168, 170, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2010, Nr. 113-5742.

²⁰ Уголовно - процессуальный кодекс Российской Федерации (2001 12 18). www.up-kodeks.ru - aplankyta 2011 08 15

²¹ Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. P. 56.

²² Уголовно - процессуальный кодекс Российской Федерации (2001 12 18), <http://www.up-kodeks.ru/doc/up-kodeks.doc> - aplankyta 2011 11 06

²³ Григорьев В. Н., Химичева Г. П. Уголовный процесс: Учебник для вузов. - Москва: ЮНИТИ, 2001. P. 9.

²⁴ Малышева И. А. Меры уголовно-процессуального принуждения. - Москва: Юриспруденция. P. 15-18.

Treti teigia, kad prievartinis tokių tyrimo veiksmų pobūdis yra tik sudėtinė tų veiksmų dalis ir yra būdas įvykdyti šiuos tyrimo veiksmus. Todėl siūlo tokius veiksmus laikyti ketvirtąja savarankiška procesinės prievartos priemonių grupe.²⁵

Estijos BPK 5 skyriuje yra išskirtos kardamosios priemonės ir dvi procesinės prievartos priemonės: bauda (už procesinių pareigų pažeidimą) ir atvedinimas (neatvykusio proceso dalyvio). Kiti prievartinio pobūdžio veiksmai (pvz., krata, poėmis ir pan.) yra reglamentuojami Estijos BPK skyriuje „Baudžiamosios bylos iškėlimas ir parengtinis tyrimas“.²⁶

Armėnijos BPK 5 skyriuje, analogiškai kaip ir Rusijos BPK, yra išskirtos trys procesinių prievartos priemonių grupės: sulaikymas, kardamosios priemonės ir kitos procesinės prievartos priemonės.²⁷

Moldovos BPK prievartinio pobūdžio tyrimo veiksmai reglamentuoti šio kodekso skyriuje „Įrodinėjimo priemonės ir metodai“. Skyriuje „Procesinės prievartos priemonės“ yra išskirtos procesinių prievartos priemonių grupės: laikinas sulaikymas, kardamosios priemonės, kitos procesinės prievartos priemonės.²⁸

JAV terminai „kardamosios priemonės“ ir „procesinės prievartos priemonės“ nevartojami. JAV Federaliniai baudžiamojo proceso įstatymai procesinių prievartos priemonių, išskyrus areštą ir krata, nedetalizuoja. Likusios procesinės prievartos priemonės (jei tokiomis jas galima pavadinti) labiau susiję su areštu ir krata, pakeičia pastarąsias priemones, jei kaltinamasis ar jo padarytas nusikaltimas nėra pavojingas visuomenei ir yra garantijos, kad kaltinamasis nepasislėps nuo tyrimo ir nebus pagrindo manyti, kad jis tęs nusikalstamą veiką ar trukdys tyrimui. Tokiomis priemonėmis gali būti šaukimo atvykti įteikimas, užstatas ir kt.²⁹

Prancūzijoje terminas „kardamosios priemonės“ taip pat neegzistuoja. Vieningos procesinių prievartos priemonių sąvokos taip pat čia nėra. Naudojant įprastas sąvokas, Prancūzijos BPK išskiriamos dvi procesinės prievartos priemonių rūšys: teismo kontrolė ir parengtinis suėmimas. Teismo kontrolė yra pagrindinė prievartos priemonė, o suėmimas – išimtinė. Teismo kontrolė skiriama tik tyrimo tikslams pasiekti ar saugumui užtikrinti. Tai kompleksinė prievartos priemonė. Ją sudaro 16 įvairių rūšių apribojimų. Jie klasifikuojami į grupes: 1) užkertantys kelią pabėgimui (pvz., draudimas palikti teritoriją, lankytis tam tikrose vietose); 2) užkertantys kelią naujiems nusikaltimams (draudimas užsiimti tam tikra veikla, vairuoti transporto priemonę, nešioti ginklą ir t.t.); 3) socialinio - auklėjamojo pobūdžio priemonės (įpareigojimas gydytis, draudimas bendrauti su tam tikrais

²⁵ Григорьев В. Н., Победкин А. В., Яшин В. Н. Уголовный процесс. - Москва: Эксимо, 2005. Р. 216.

²⁶ Уголовно - процессуальный кодекс Эстонской Республики. <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-estonii.html> - apilankyta 2011 08 15

²⁷ Уголовно - процессуальный кодекс Армении (1998 07 01). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-armenii.html> - apilankyta 2011 08 15

²⁸ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Молдова (2003 03 14). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-moldova.html> - apilankyta 2011 08 15

²⁹ Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). Учебное пособие. - Москва ЗАО „Бизнес школа“ «Интель-синтез», 1998. http://www.pravo.vuzlib.net/book_z652_page_7.html - apilankyta 2011 08 05

asmenimis ir pan.); 4) priemonės, ginančios nukentėjusįjį (įpareigojimas išlaikyti ar garantuoti jo saugumą). Šioms priemonėms nepriskiriamas, tačiau skyriuje „Teismo kontrolė“ įtvirtintas, užstatas, kuris nėra visiškai savarankiška procesinės prievartos priemonė, bet turi ypatingą reikšmę.³⁰

Vokietijos baudžiamajame procese kardomųjų priemonių sąvoka taip pat nėra išskirta. Atsižvelgiant į tikslą, procesinės prievartos priemonės skirstomos į kelias grupes.

Pirmiausiai, tai priemonės, skirtos garantuoti proceso dalyvių atvykimą (kaltinamojo suėmimas, liudytojo atvedimas, bauda ar administracinis areštas už neatvykimą ir t.t.).

Antra, tai priemonės, garantuojančios įrodymų surinkimą (poėmis, krata, asmens apžiūra ir t.t.).

Trečia, priemonės, kurių tikslas – trumpalaikis sulaikymas ar patikrinimas, siekiant nustatyti asmenybę (sulaikymas, patikrinimas įvairiuose kontrolės punktuose, priverstinis fotografavimas, daktiloskopavimas ir t.t.).

Ketvirta, priemonės, skirtos nuosprendžio įvykdymo užtikrinimui (turto areštas).

Įstatymas numato ir kai kurias kitas priemones (pvz., vairuotojo teisių atėmimas, uždraudimas užsiimti tam tikra veikla ir kt.).³¹

Išanalizavus įvairių valstybių procesinių prievartos priemonių sistemas ir kardomųjų priemonių vietą jose, galime padaryti išvadą, jog Lietuvos Respublikos BPK, kaip ir daugelių buvusių SSRS respublikų baudžiamojo proceso įstatymuose, kardamosios priemonės sudaro atskirą procesinės prievartos priemonių instituto poįstatytį. Tuo tarpu Vakarų valstybių baudžiamiesiems procesams būdinga tai, kad procesinės prievartos priemonių sistemoje kardamosios priemonės, kaip atskira prievartos priemonių grupė, nėra išskiriamos.

1.2. SPECIALIŲJŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SAMPRATA, YPATUMAI IR VIETA KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SISTEMOJE

Mokslinėje literatūroje nėra detaliai analizuota specialiųjų prievartos priemonių samprata. Dauguma Lietuvos autorių tik pamini, kad Lietuvos Respublikos BPK yra dvi specialios kardamosios priemonės, kurios skiriamos specialius požymius turintiems subjektams - kariui ir nepilnamečiui: karinio dalinio vadovybės stebėjimas ir nepilnamečio atidavimas prižiūrėti. Šios priemonės buvo įtvirtintos 1961 m. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekse ir iš esmės nepakito priėmus naują 2000 m. Lietuvos Respublikos BPK.

Visas likusias Lietuvos Respublikos BPK kardomasias priemones, autoriai priskiria bendrosioms kardomosioms priemonėms.³²

³⁰ Головкин Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. - Москва : Фирма СПАРК, 1995. P. 89-90.

³¹ Филимонов Б. А. Основы уголовного процесса Германии. - Москва: МГУ, 1994. P. 43.

³² Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 227.

Iš esmės, taip pat kardomąsias priemones grupuoja ir tokias pat specialiąsias kardomąsias priemones išskiria Rusijos bei kitų buvusių SSRS respublikų mokslininkai.³³ Vakarų valstybių autoriai, savaime aišku, specialiųjų kardomųjų priemonių neanalizuoja, kadangi, kaip minėta, Vakarų valstybių procesams apskritai nebūdingas kardomųjų priemonių išskyrimas iš bendros prievartos priemonių sistemos.

Norint atskleisti specialiųjų kardomųjų priemonių sąvoką ir skirtumus nuo bendrųjų kardomųjų priemonių, būtina atrasti kriterijus, kurie lemia tai, kad kardomoji priemonė laikytina specialiaja.

Mūsų nuomone, pagrindinis kriterijus, leidžiantis tai padaryti yra subjekto, kuriam taikoma kardomoji priemonė, procesinis statusas.

Bendras kardomųjų priemonių subjektas yra įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis, tai yra asmenys, kuriems, esant pagrindui, gali būti skiriama bet kuri BPK numatyta kardomoji priemonė. Pagal Lietuvos Respublikos BPK 21 str. *įtariamuoju* laikomas asmuo sulaikytas įtariant padarius nusikalstamą veiką, apklausiamas apie nusikalstamą veiką ar šaukiamas į apklausą asmuo, kuriam surašytas pranešimas apie įtarimą, o taip pat pripažintas įtariamuoju asmuo, kuris slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma. *Kaltinamuoju*, remiantis BPK 22 straipsnio 1 dalimi, laikomas asmuo, dėl kurio yra surašytas kaltinamasis aktas ar prokuroro pareiškimas nubausti asmenį teismo baudžiamojo įsakymo tvarka, taip pat asmuo, prieš kurį teisme nagrinėjama byla privataus kaltinimo ar pagreitinto proceso tvarka. To paties straipsnio 2 dalis *nuteistuoju* laiko kaltinamąjį, dėl kurio priimtas apkaltinamasis nuosprendis.³⁴ Įstatymas nenumato bendrų, šį statusą turinčių asmenų požymių, tačiau remiantis Lietuvos Respublikos BPK 3 straipsnio 1 dalies 4 punktu, aišku, jog įtariamuoju, kaltinamuoju ar nuteistuoju negali būti asmuo, kuris nusikalstamos veikos metu nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. Lietuvos baudžiamojo kodekso 13 straipsnio 1 dalis numato, kad asmuo pagal baudžiamuosius įstatymus atsako, jei iki nusikalstamos veikos jam buvo suėję 16 metų. To paties straipsnio 2 dalis numato išimtinis atvejus, kuomet baudžiamoji atsakomybė kyla, kai asmuo sulaukęs 14 metų.³⁵

Remiantis Lietuvos Respublikos BPK 3² straipsniu, įtariamuoju taip pat negali būti asmuo, pagal tarptautines sutartis turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos ar negautas kompetentingos institucijos leidimas patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas yra būtinas.

Nustačius minėtas aplinkybes kardamosios priemonės negali būti taikomos.

Tačiau egzistuoja tam tikri ypatingi požymiai, kurie lemia tai, jog kardomoji priemonė yra numatyta ir taikytina tik tuos požymius turinčiam subjektui, kuris laikomas specialiuoju.

Specialaus kardomųjų priemonių taikymo subjekto sąvoka literatūroje nėra išnagrinėta. Manome, kad šios sąvokos aiškinimui turi reikšmės specialaus nusikaltimo subjekto aiškinimas baudžiamojoje

³³ Радченко В. И. Уголовный процесс. Учебник для вузов. - Москва: Юстицинформ, 2006. P. 249.

³⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-274.

teisėje. Čia specialiuoju nusikaltimo subjektu laikomas fizinis asmuo, kuris be pagrindinių požymių (amžiaus ir pakaltinamumo), turi papildomus, būtinus konkrečiai nusikaltimo sudėčiai požymius, numatytus BK Specialiosios dalies straipsnių dispozicijose. Baudžiamojoje teisėje specialiojo nusikaltimo subjekto požymiai klasifikuojami į:

a) požymius, kurie apibūdina subjekto socialinį vaidmenį – pareigybę (pareigūnas, teisėjas ir pan.) profesija ar veiklos pobūdis (gydytojas, vairuotojas ar pan.);

b) požymius, kurie apibūdina subjekto teisinę padėtį – pilietybę (Lietuvos Respublikos pilietis, užsienietis), teistumas (recidyvistas, pavojingas recidyvistas);

c) požymius, kurie apibūdina subjekto fizines savybes – lytis (vyras, moteris), amžius (pilnametis, nepilnametis);

d) požymius, kurie apibūdina santykius su nukentėjusiuoju – giminystės ryšiai (tėvai, vaikai), kiti santykiai (tarnybinė, materialinė priklausomybė ir pan.).³⁶

Šie požymiai galėtų būti kriterijumi, leidžiančiu atriboti bendrąsias kardomasias priemones nuo specialiųjų. Tačiau, manytume, kad baudžiamajame procese šių požymių ratas yra gerokai siauresnis nei baudžiamojoje teisėje, kadangi negalime dėti lygybės ženklo tarp baudžiamojo proceso ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų tam tikriems asmenims.

Galima būtų svarstyti ir kitus požymius (ne tik subjektą), kaip atskiriančius specialiąsias kardomasias priemones nuo bendrųjų. Šie požymiai turi būti tokie, kurie nebūdingi bendrosioms kardomosioms priemonėms. Antai, kalbant apie karinio dalinio vadovybės stebėjimą, galima pažymėti, kad šios specialiosios kardomosios priemonės požymis yra ne tik specialus subjektas, tačiau ir taikymo vieta (karinis dalinys). Vieta suprantama kaip tam tikra teritorija. Tačiau stebėjimas įmanomas ir už karinio dalinio ribų (pvz., kai karys už dalinio ribų dirba, atlieka pratybas ar kitas su tarnyba susijusias funkcijas). Be to, vieta būdinga ir kitoms kardomosioms priemonėms, pvz., suėmimas taikomas tardymo izoliatoriuje, namų areštas – namuose. Dėl šių priežasčių akivaizdu, kad vieta nėra esminis požymis, leidžiantis atskirti specialias kardomasias priemones.

Galima būtų išskirti ir kitų požymių, kurie būdingi specialiosioms kardomosioms priemonėms. Pvz., nepilnamečio atidavimui prižiūrėti būdingas trečiųjų asmenų (tėvų, globėjų ar kt.) dalyvavimas. Nors šis požymis ir labai svarbus šiai specialiai kardomajai priemonei, tačiau jis nėra esminis, kadangi jis būdingas kai kuriose valstybėse įtvirtintai bendrai kardomajai priemonei – asmeniniam laidavimui. Jis būdingas ir užstatui.

Ir kitų prievartos priemonių, kurios priskirtinos specialiosioms, analizė taip pat rodo, kad pagrindinis ir esminis kriterijus, lemiantis kardomųjų priemonių skirstymą į bendras ir specialiąsias yra subjekto ypatumai.

³⁶ Abramavičius A. ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. - Vilnius: Eugrimas, 1996. P. 191-191.

Todėl galima teigti, jog *specialiuoju kardomųjų priemonių taikymo subjektu* laikytinas įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis, turintis **papildomus ypatingus požymius**, lemiančius atitinkamos kardamosios priemonės esmę ir jos specifiką.

O *specialiosiomis kardamosiomis priemonėmis* laikomos kardamosios priemonės, taikomos tik tokius požymius turinčiam įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam.

Teisės teorija išskiria teisės normų rūšį – specialiąją teisės normą. Specialioji teisės norma priimama remiantis bendrąja norma, jai neprieštarauja ir skirta konkretinti, plėtoti bendrosios normos imperatyvus atsižvelgiant į reguliuojamą visuomeninių santykių specifiką.³⁷

Išanalizavus pagrindinį specialiųjų kardomųjų priemonių požymį – taikymo subjekto specifiškumą, galime teigti, jog specialiasias kardomasias priemones reglamentuojančios teisės normos yra specialios, lyginant su bendras kardomasias priemones reglamentuojančiomis teisės normomis. Jos priimtos atsižvelgiant į taikymo subjekto specifiką ir plėtoja kardomųjų priemonių paskirtį bei tikslus.

Iškyla klausimas, ar specialios kardamosios priemonės, nustatančios tam tikrus ypatumus, atsižvelgiant į taikymo subjekto specifiką, pateisinamai išskirtos iš bendrųjų kardomųjų priemonių tarpo.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad teisinės valstybės principas suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui diferencijuoti proceso santykių teisinį reguliavimą taip, kad proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį statusą, būtų traktuojami vienodai. Taigi, jų teisės ir pareigos turėtų būti tokios pačios. Nebent tarp jų būtų tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad nevienodai traktuoti būtų objektyviai pateisinama.³⁸

Konstitucinis Teismas taip pat nurodė, kad įstatymu reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius, įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją: įstatymu gali nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso taisykles, *inter alia* baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus. Kartu pažymėtina, kad tokiu diferencijuotu baudžiamojo proceso teisinių santykių reguliavimu negali būti paneigtos ir iš Konstitucijos kylančios baudžiamojo proceso dalyvių teisės arba jų įgyvendinimas pasunkintas taip, kad taptų neįmanomas.³⁹

Asmenų lygybės problema įstatymuose negali būti tinkamai išspręsta kiekvienu atveju neįvertinus to, ar pagrįstai jų atžvilgiu yra nustatomi teisinio reguliavimo ypatumai. Konstitucinis teismas pažymėjo, jog konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu

³⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vadovėlis. - Vilnius: Justitia, 2000. P. 30.

³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2002, Nr. 111-4549.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d. 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d.) redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies 9 (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Vertinant tai, ar pagrįstai nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias aplinkybes. Pirmiausiai, turi būti įvertinti atitinkamų subjektų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas reguliavimas, teisinės padėties skirtumai; antra, reikia atsižvelgti į teisės aktų suderinamumą pagal jų hierarchiją, reguliavimo apimtį ir kt.; trečia, būtina įvertinti ar teisės normos, nustatančios specialias sąlygas atitinka teisės akto paskirtį ir tikslą. Konkrečių teisės normų pagrįstumas gali būti įtikinamas tais atvejais, kai į visas aplinkybes buvo atsižvelgta.⁴⁰

Įstatymų leidėjas įstatymu taip pat gali nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus, tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, *inter alia* skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles.⁴¹

Taigi, Konstitucinis teismas savo jurisprudencijoje įpareigoja objektyviai pagrįsti bet kokių baudžiamojo proceso ypatumų nustatymą.

Kaip minėta, Lietuvos Respublikos BPK numatytos dvi kardamosios priemonės – kario atidavimas karinio dalinio, kuriame jis tarnauja, vadovybės stebėjimui ir nepilnamečio atidavimas tėvams, rūpintojams ar kitiems asmenims prižiūrėti, - kurias neginčytinai priimta laikyti specialiosiomis, atsižvelgiant į specifinį „kario“ ir „nepilnamečio“ statusą. Tai specifinės kardamosios priemonės, taikomos tik šį požymį turintiems subjektams. Detaliau apie jas kalbėsime vėlesniuose skyriuose. Tačiau, konstitucingumo aspektu reikėtų pažymėti, kad minėtų kardomųjų priemonių skyrimo galimybė nei kariui, nei nepilnamečiui iš esmės nesuteikia jokių privilegijų ir, tuo labiau, jų nediskriminuoja. Specialių kardomųjų priemonių taikymo galimybė nepaneigia galimybės, esant pagrindui, taikyti jiems bet kurias kitas kardomasias priemones. Šiomis specialiomis kardamosiomis priemonėmis siekiama geriau įgyvendinti kardomųjų priemonių tikslus, atsižvelgiama į nepilnamečio, kaip nepakankamai fiziškai, socialiai ir psichologiškai subrendusio žmogaus ir kario, kaip tam tikrą laiką privalančio būti tarnybos vietoje ir karinio dalinio žinioje, asmens, specifiką.

Teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, jog esant mažiau žmogaus teises varžančiai alternatyvai, galinčiai pasiekti analogiškus tikslus, griežtesnės prievartos priemonės pažeistų proporcingumo principą.⁴²

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997, Nr. 104-2644.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d. 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d.) redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies 9 (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

⁴² Losis E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese: daktaro disertacija. - Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010. P. 88.

Specialiųjų kardomųjų priemonių numatymas baudžiamajame procese, mūsų nuomone, padeda įgyvendinti proporcingumo principą, kuris iš esmės reiškia siekį kuo švelnesnėmis priemonėmis siekti norimo rezultato – šiuo atveju, kardomųjų priemonių tikslų. Proporcingumo principas reikalauja individualios situacijos analizės ir tikrinimo, ar būsimas suvaržymas nebus per griežtas. Lietuvos Respublikos BPK 121 straipsnio 4 dalis kardomasias priemones skiriančius subjektus įpareigoja parenkant kardomųjų priemonių rūšį atsižvelgti į eilę aplinkybių, kurių dauguma susiję su kardomųjų priemonių taikymo subjektu (darbas, asmenybė, amžius ir kt.).⁴³ Galima daryti išvadą, jog iš šio įpareigojimo išplaukia būtinumas pirmiausiai apsvarstyti galimybę skirti specialiasias kardomasias priemones įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam, kurio požymiai atitinka specialaus kardomosios priemonės subjekto požymius. Toks įpareigojimas galėtų būti įtvirtintas įstatyme.

Lietuvos Respublikos BPK specialiųjų kardomųjų priemonių sistema nėra aiškiai apibrėžta. Todėl priskiriant atitinkamą kardomąją priemonę specialiajai ar bendrajai kardomajai priemonei, reikšminga mokslinė atitinkamos kardomosios priemonės taikymo subjekto analizė. Svarbu nustatyti, ar subjektas turi tokių specialių ypatingų požymių.

Šiame darbe, be „tradicinių“ minėtų dviejų specialiųjų priemonių šiai kategorijai priskirsime ir trečiąją – įpareigojimą gyventi skyrium, kadangi šios kardomosios priemonės taikymo subjektas – asmuo gyvenantis kartu su nukentėjusiuoju, mūsų manymu, yra specialus.

Be to, manome, kad specialios kardomosios priemonės **bruožų iš dalies** turi ir dokumentų paėmimas, kadangi vairuotojo pažymėjimas paimamas tik iš specialią teisę vairuoti turinčio asmens (vairuotojo). Minėtos priemonės atsirado tik įsigaliojus 2000 metų Lietuvos Respublikos BPK, todėl mokslinėje literatūroje jos mažai nagrinėtos.

Karinio dalinio vadovybės stebėjimą ir nepilnamečio atidavimą auklėti kaip specialiasias kardomasias priemones numato Rusijos⁴⁴, Baltarusijos⁴⁵, Moldovos⁴⁶, Uzbekistano⁴⁷, Tadžikistano⁴⁸, Kirgizijos⁴⁹, Estijos⁵⁰, Armėnijos⁵¹ BPK. Be to, Moldovos BPK numatyta kardomoji priemonė, kurią galima priskirti specialiųjų kardomųjų priemonių rūšiai – vairuotojo teisių atėmimas. Uzbekistano BPK numatyta kardomoji priemonė – kolektyvo laidavimas taip pat priskirtinas specialiųjų kardomųjų

⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁴⁴ Уголовно - процессуальный кодекс Российской Федерации (2001 12 18) www.up-kodeks.ru - aplankyta 2011 09 02

⁴⁵ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Беларусь (2004 12 05). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-belarus.html> - aplankyta 2011 09 02

⁴⁶ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Молдова (2003 03 14). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-moldova.html> - aplankyta 2011 09 02

⁴⁷ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Узбекистан (1994 09 22). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-uzbekistan.html> - aplankyta 2011 09 02

⁴⁸ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Таджикистан (1990 08 28). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-tadzhikistan.html> - aplankyta 2011 09 02

⁴⁹ Уголовно - процессуальный кодекс Киргизской Республики (1999 06 30). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-kyrgyzskoi-respubliki.html> - aplankyta 2011 09 02

⁵⁰ Уголовно - процессуальный кодекс Эстонской Республики. <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-estonii.html> - aplankyta 2011 09 02

⁵¹ Уголовно - процессуальный кодекс Армении (1998 07 01). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-armenii.html> - aplankyta 2011 09 02

priemonių rūšiai, kadangi gali būti taikomas tik specialiajam subjektui - atitinkamos įstaigos ar organizacijos darbuotojui.

Vakarų Europos valstybių baudžiamuosiuose procesuose, kaip minėta, kardomosios priemonės nėra išskiriamos iš procesinių prievartos priemonių tarpo, tačiau galima išskirti procesines prievartos priemones, kurių taikymo subjektas turi specialius požymius. Antai, Vokietijos BPK numato laikiną teisės vairuoti transporto priemonės atėmimą ir laikiną uždraudimą verstis profesine veikla.⁵² Pirmuoju atveju, specialus taikymo subjektas - vairuotojas, antru - asmuo užsiimantis tam tikra profesine veikla. Panaši prievartos priemonė, numatyta Lietuvos Respublikos BPK 157 straipsnyje - laikinas nušalinimas nuo pareigų ar laikinas teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas.⁵³ Nors ši prievartos priemonė priskirta „Kitoms procesinės prievartos priemonėms“ pritarina nuomonei, jog iš esmės ši prievartos priemonė yra kardomoji, kadangi ja siekiama kardomųjų priemonių tikslų: sudaromos kliūtys įtariamajam ar kaltinamajam daryti naujas nusikalstamas veikas, slėpti nusikaltimo pėdsakus ir trukdyti nustatyti tiesą byloje.⁵⁴ Priskyrus šią prievartos priemonę kardomųjų priemonių rūšiai, ji taptų specialiąją kardomąja priemone Lietuvos baudžiamajame procese.

Prancūzijos BPK teismo kontrolės priemonių sąrašė taip pat yra įvairūs draudimai, kurie taikomi specialiam subjektui: draudimas užsiimti tam tikra veikla, vairuoti transporto priemones, nešioti ginklą.⁵⁵

Apžvelgę Lietuvos ir užsienio procesuose taikomas specialiąsias kardomąsias priemones, galime padaryti išvadą, jog tokios priemonės išskiriamos, visų pirma, atsižvelgiant į taikymo subjekto amžių (nepilnamečiams), jo veiklą ar statusą (tarnyba, profesinė veikla), turimas specialias teises (teisė vairuoti, nešioti ginklą ir t.t.) ir ryšį su nukentėjusiuoju (yra šeimos narys, bendrai gyvena).

Atsižvelgdami į aptartą specifiką siūlome specialiąsias kardomąsias priemones klasifikuoti į:

a) specialiąsias kardomąsias priemones, kuriomis proceso tikslų siekiama panaudojant specialiam taikymo subjektui įtaką daryti galinčius fizinius ar juridinius asmenis, ar pareigūnus (nepilnamečio perdavimas prižiūrėti, karinio dalinio vadovybės stebėjimas, darbo kolektyvo laidavimas);

b) specialiąsias kardomąsias priemones, kuriomis proceso tikslų siekiama apribojant tam tikras specialias teises, specialų statusą ar teises, kylančias iš civilinių ar šeimos santykių (nušalinimas nuo pareigų; teisės užsiimti tam tikra veikla, vairuoti transporto priemonę, nešioti ginklą ir pan. apribojimas; įpareigojimas gyventi skyrium; dokumentų paėmimas).

⁵² Уголовно - процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии. - Москва: Манускриптб, 1994.

⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁵⁴ Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. P. 54.

⁵⁵ Головкин Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. - Москва: Фирма СПАРК, 1995. P. 90.

2. ATSKIROS SPECIALIŲJŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ RŪŠYS

2.1. KARINIO DALINIO VADOVYBĖS STEBĖJIMAS

Šią specialią kardomąją priemonę numato daugelio buvusių SSRS respublikų baudžiamojo proceso įstatymai. Lietuvos Respublikos BPK karinio dalinio vadovybės stebėjimas reglamentuotas 137 straipsnyje. Čia nustatyta, kad: „karinio dalinio vadovybės atliekamas įtariamąjo kario stebėjimas yra Lietuvos Respublikos kariuomenės statutuose numatytos priemonės, skirtos užtikrinti, kad įtariamasis deramai elgtųsi ir šaukiamas atvyktų pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, ikiteisminio tyrimo teisėją ar teisimą“.⁵⁶ Ši kardomoji priemonė gali būti skiriama tik tikrosios karo tarnybos kariui. Nuo kitų kardomųjų priemonių ji skiriasi tuo, kad ji taikoma tik tam tikram subjektui – kariui, bei tuo, kad jos taikymo vieta yra karinis dalinys.⁵⁷

Remiantis Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 2 straipsnio 11 dalimi tikrąją karo tarnybą laikoma Lietuvos Respublikos piliečių privalomoji karo tarnyba, profesinė karo tarnyba, krašto apsaugos savanorių karo tarnyba, taip pat kariūnų tarnyba.⁵⁸ Remiantis to paties straipsnio 16 dalimi, kariu laikomas Lietuvos Respublikos pilietis, atliekantis tikrąją karo tarnybą. Šio straipsnio 10 dalyje numatyta, kad kariniu daliniu laikomas batalionas ar jam prilygintas (susidedantis bent iš dviejų kuopų) patvirtintos nuolatinės struktūros kariuomenės karinis vienetas.

Stebėjimo paskirtis yra garantuoti, kad įtariamasis neturės galimybės imtis veiksmų, priešingų kardomųjų priemonių tikslams.⁵⁹ Lietuvos Respublikos BPK nenurodo, kokių būtent priemonių privalo imtis karinio dalinio vadovybė bei koks įtariamąjo elgesys laikomas deramu. Analizuojant Lietuvos Respublikos BPK 137 straipsnio tekstą, darytina išvada, jog norma blanketinė, kadangi nukreipia į Lietuvos Respublikos kariuomenės statutą ir kitus teisės aktus, reglamentuojančius tikrąją karo tarnybą.

Pagrindinius karių elgesio reikalavimus nustato Karo tarnybos statutai.⁶⁰ Šiame Statute įtvirtintos bendrosios karių pareigos, kurios karį įpareigoja laikytis teisės aktų, tinkamai vykdyti funkcijas ir įsakymus, saugoti valstybės paslaptis, laikytis uniformos nešiojimo taisyklių, etikos reikalavimų, nežeminti kario vardo, laikytis subordinacijos reikalavimų ir kt.

Lietuvos karių etikos kodekse detalizuoti karių etikos principai ir reikalavimai.⁶¹

⁵⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁵⁷ Goda G. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 346.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. VIII-723.

⁵⁹ Goda G. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 347.

⁶⁰ Karo tarnybos statutai, patvirtinti 2008 m. vasario 29 d. Krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. V-163 // Valstybės žinios, 2008, Nr. 30-1057.

⁶¹ Karių etikos kodeksas, patvirtintas 2005 m. gegužės 9 d. Krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. V-561 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 63-2248.

Iš minėtų teisės aktų reikalavimų išplaukia, jog kario elgesys nesuderinamas su bet kokia nusikalstama veika, kuri žemina kario vardą ir diskredituoja krašto apsaugos sistemą.

Karo tarnybos statute numatytos ir bendrosios vadų (viršininkų) pareigos bei teisės. Be kita ko, vadas (viršininkas) privalo užtikrinti drausmę ir tvarką vadovaujamoje krašto apsaugos sistemos institucijoje ar jos padalinyje, ugdyti ir skatinti karius.

Karių etikos kodeksas įpareigoja vadus (viršininkus) pastebėjus kariūnų daromas klaidas imtis neatidėliotinių veiksmų siekiant jas ištaisyti, išvengti tolimesnių neigiamų padarinių. Kiekvienas vadas asmeniškai atsako už jam pavaldžių karių Kodekso reikalavimų laikymąsi, o sužinojęs apie jam pavaldaus kario padarytą klaidą, nedelsiant privalo išsiaiškinti pažeidimo aplinkybes.

Karo tarnybos statusas numato ir teises vadams (viršininkams): skirti užduotis, duoti įsakymus pavaldiniams, kontroliuoti jų vykdymą, skatinti pavaldinius ar skirti drausmines nuobaudas už drausmės pažeidimus.

Tačiau, karinę tarnybą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra numatyta specialių apribojimų ar priemonių, kurios taikomos kariui, kuriam paskirtas stebėjimas.

Antai, Rusijos karinę tarnybą reglamentuojantys teisės aktai, tokiam stebimam kariui neleidžia nešioti šaunamojo ginklo, neleidžia dirbti už karinio dalinio ribų. Toks karys neskiriamas į sargybą ir yra pastoviai stebimas, jam nesuteikiamos atostogos. Šie ribojimai turi auklėjamąjį pobūdį ir nuolatos primena kariui apie tai, kad jis įvykdė nusikalstamą veiką, tuo pačiu pažeidė karinės prievolės atlikimą ir, todėl jam nustatytos specialios sąlygos kariniame dalinyje, kuriame jis tarnauja.⁶²

Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statusas numato kario, padariusio drausmės pažeidimą, atsakomybės tvarką.⁶³ Statuto 12 straipsnis įpareigoja vadą (viršininką) užtikrinti karių drausmę, imtis teisėtų priemonių nustatyti drausmės pažeidimo įvykį, kaltus asmenis nubausti ir užkirsti kelią žalingoms pasekmėms. 13 Statuto straipsnis numato vadų (viršininkų) teises užtikrinant drausmę: reikalauti iš karių nutraukti neteisėtus veiksmus, o prireikus panaudoti šaunamuosius ginklus ar specialiąsias priemones; Statuto tvarka sulaikyti karius, skirti drausmines nuobaudas, skirti kitas poveikio priemones, nušalinti nuo pareigų karius, įtariamus padariusius drausmės pažeidimus, tikrinti karių dokumentus, bagažą, transporto priemones ir kt. Vado (viršininko) reikalavimai privalomi. Statuto 14 straipsnis reglamentuoja kario sulaikymą. Karys sulaikomas, kai užkluptas darant ar įtariamus padaręs nusikalstamą veiką, atsisakęs vykdyti teisėtą vado (viršininko) nurodymą nutraukti drausmės pažeidimą ir kitais atvejais. 15 straipsnis nustato kitas poveikio priemones, taikomas siekiant užkirsti kelią galimiems drausmės pažeidimams: įspėjimą ir papildomus kovinio rengimo pratimus. Nustatyta tvarka konstatavus karių drausmės pažeidimus, Statusas numato įvairias drausminių

⁶² Ткачева Н. В. Меры присечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/tkacheva/1-2.htm> - aplankyta 2011 09 28

⁶³ Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statusas. Patvirtintas 1999 m. gegužės 20 d. įstatymu Nr. VIII-1191 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 51-1635.

nuobaudų kariams rūšis: papeikimą, papildomas tarnybines užduotis, tarnybinio atlyginimo sumažinimą, karinio laipsnio sumažinimą, atleidimą iš tarnybos.

Karinio dalinio vadovybė stebėjimą vykdo pati arba pasitelkdama karo policiją.⁶⁴ Remiantis Karo policijos įstatymo⁶⁵ 10 straipsniu, pagrindinės šios tarnybos funkcijos yra rengti ir įgyvendinti priemonės, užkardančias nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus, imtis priemonių nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų priežastims bei sąlygoms šalinti ir kontroliuoti, kaip tos priemonės vykdomos, bei įstatymų numatytais atvejais ir tvarka, vykdyti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ir teismo pavedimus. Be to, karo policija dažniausiai atlieka ikiteisminį tyrimą dėl karių padarytų nusikalstamų veikų, todėl, jai dažniausiai tenka inicijuoti sprendimą dėl nagrinėjamos kardomosios priemonės paskyrimo.

Taigi, matome, jog karinio dalinio vadovybė turi visą arsenalą poveikio priemonių, kuriomis gali užtikrinti deramą karių elgesį. Kario atsisakymas vyksti šaukiamam pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teismą, taip pat reiškia kario pareigų nevykdymą, nors ši pareigia pirmiausiai procesinė ir nėra tiesiogiai susijusi su karine tarnyba. Tačiau ir šiais atvejais karinio dalinio vadovybė turi teisę reikalauti įvykdyti šią pareigą, o kariui nepaklusus, taikyti atitinkamas poveikio priemones.

Atkreiptinas dėmesys, kad karinio dalinio vadovai ne tik turi teisę, bet ir privalo užtikrinti deramą karių elgesį bei atvykimą. Todėl, kariams pažeidžiant šiuos reikalavimus, o vadovams nesiėmus atitinkamų priemonių, pastarųjų veiksmai turi būti laikomi kaip pareigos nevykdymas ar aplaidus vykdymas. Tai irgi užtraukia drausminę vadovų atsakomybę.

Kai kurie Rusijos, kurios baudžiamajame procese numatyta analogiška speciali kardomoji priemonė, autoriai mano, jog tikslinga nustatyti procesinę atsakomybę už netinkamą karinės vadovybės pareigų vykdymą vykdant šią priemonę.⁶⁶ Kitų autorių nuomone vadovybės drausminės atsakomybės pakanka, kadangi kariui ji yra reikšmingesnė nei gali atrodyti civiliam asmeniui. Šie autoriai tik siūlo baudžiamajame procese konkretizuoti, jog karinio dalinio vadovybė atsako drausmine tvarka už netinkamą šios kardomosios priemonės vykdymo užtikrinimą.⁶⁷ Pastarajai nuomonei reikėtų pritarti, kadangi Lietuvos Respublikos BPK taip pat neakcentuoja nei procesinės, nei drausminės karinės vadovybės atsakomybės, už netinkamą pareigų atlikimą, vykdant kario stebėjimą.

Mokslininkai pabrėžia, kad prievarta yra įgyvendinama dviem atitinkamas žmogaus teises varžančiais būdais, siekiant pakreipti (modeliuoti) žmogaus elgesį reikiama baudžiamojo proceso paskirčiai įgyvendinimo linkme ar bylai reikšmingiems duomenims (įrodymams) surinkti, patikrinti:

⁶⁴ Rekomendacijos dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. birželio 13 d. įsakymu Nr. I-83.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos karo policijos įstatymas // Valstybės žinios. 1998, 98-2713.

⁶⁶ Капинус Н. И. Меры пресечения в Российском уголовном процессе. - Москва: Манускрипт, 1998. P. 28.

⁶⁷ Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/tkacheva/1-2.htm> - aplankyta [žiūrėta 2011 09 28]

1) pirmojo konkrečios žmogaus teisių ir laisvių varžymo būdo (prievartos) esmė – visiškai ar iš dalies apriboti konkrečias žmogaus teises ir laisves, siekiant užtikrinti netrukdomą baudžiamojo proceso eigą ir sudaryti prielaidas pasiekti baudžiamojo proceso tikslus.

2) antro būdo esmė – asmens įpareigojimas nesinaudoti atitinkamomis teisėmis ir laisvėmis.⁶⁸

Nagrinėjamos kardomosios priemonės esmę sudaro tai, jog karys, kuriam paskirta ši kardomoji priemonė, yra nuolat stebimas, vertinamas ir koreguojamas jo elgesys, ne tik procesinių pareigų vykdymo požiūriu, tačiau ir deramo kario elgesio požiūriu. Kaip minėta, karinio dalinio vadovybės kario elgesio korekcijai gali naudoti įvairias drausmės statutuose numatytas priemones. Taigi, kario elgesys ir, tuo pačiu, teisės bei laisvės, vykdamas šią priemonę, gali būti apribotos. Atsižvelgiant į tai, karinio dalinio vadovybės stebėjimą reikėtų priskirti pirmajai procesinių prievartos priemonių grupei.

Stebimo kario elgesys ir atvykimas, viena vertus, garantuojamas karinės drausmės ir vadovybės autoriteto jėga, kita vertus – pačiu kario stebėjimo procesu.

Pagal deramo kaltinamojo elgesio ir atvykimo garantavimo būdą, išskiriamos kardomosios priemonių rūšys: 1) priemonės, kurių esmę sudaro asmeninis užtikrinimas (pvz., rašytinis pasižadėjimas neišvykti), 2) kurių esmė yra turtinis užtikrinimas (pvz., užstatas), 3) kurių esmėje yra moralinis užtikrinimas (pvz., nepilnamečio atidavimas prižiūrėti), 4) priemonės, kurių esmę sudaro administracinis – valdinis užtikrinimas. Autoriai karinio dalinio stebėjimą priskiria pastarajai kategorijai.⁶⁹

Atkreiptinas dėmesys, kad karinio dalinio vadovybės stebėjimas užtikrinamas ne tik administraciniais - valdiniais vadovybės įgaliojimais, tačiau ir asmenine kario atsakomybe, nes tuo atveju, jei jis šią kardomąją priemonę pažeidžia, jam gali būti taikoma griežtesnė kardomoji priemonė. Yra ir moralinis elementas, kuris verčia karį lakyti elgesio reikalavimų, kadangi priemonės nevykdymo atveju kils neigiami padariniai ne tik jam, tačiau ir kitiems asmenims (vadovams), kuriems pavesta jį stebėti. Tačiau, išskiriamas tik vienas pagrindinis elementas – karinės vadovybės valdiniai įgaliojimai, kuris lemia šios kardomosios priemonės priskyrimą atitinkamai rūšiai.

Analizuojant karinio dalinio vadovybės stebėjimo esmę ne mažiau svarbi kardomųjų priemonių klasifikacija pagal prievartos metodą: 1) psichologinio prievartinio pobūdžio priemonės (tiesiogiai veikiančios įtariamąjį ar kaltinamąjį, arba netiesiogiai – per trečiuosius asmenis), 2) fizinio prievartinio pobūdžio priemonės.⁷⁰ Remiantis šia klasifikacija, karinio dalinio vadovybės stebėjimas priskirtinas psichologinio pobūdžio prievartos priemonėms, kurios įtariamąjį ar kaltinamąjį veikia per trečiuosius asmenis.

Nėra privaloma kariui paskirti būtent karinio dalinio vadovybės stebėjimą. Baudžiamojo proceso įstatymas leidžia skirti bet kurias kitas kardomasias priemones. Tačiau ši kardomoji priemonė kariui

⁶⁸ Losis E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. - Vilnius: Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2008 6 (108). P. 79.

⁶⁹ Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. P. 57.

⁷⁰ Чельцов М.А. Уголовный процесс. Москва. 1948. P. 334, 335.

taikoma kaip alternatyva kitoms kardomosios priemonėms: rašytiniam pasižadėjimui neišvykti, dokumentų paėmimui, įpareigojimui periodiškai registruotis policijos įstaigoje. Ir tik esant būtinybei gali būti taikomas suėmimas. Tokia būtinybė galima tuomet, kai manoma, kad karinio dalinio vadovybė negalės sukliudyti imtis įtariamajam kariui procesui trukdančių veiksmų.⁷¹

Kita vertus, kai kurių kitų kardomųjų priemonių paskyrimas gali būti sunkiai suderinamas su karine tarnyba. Paskyrus rašytinį pasižadėjimą, galima situacija, kai karys dėl tarnybos pobūdžio gali būti priverstas ne savo noru keisti buvimo vietą, pavyzdžiui, kai pasikeičia dalinio dislokacijos vieta, karys išsiunčiamas į kitą vietovę pratybų ar kitais tikslais. Dėl tų pačių priežasčių kariui gali būti neįmanoma vykdyti įpareigojimo registruotis policijos įstaigoje. Namų areštas taip pat neskirtinas, tais atvejais, kai karys ištisą parą privalo būti karinio dalinio žinioje. Kliūčių paskirti kartu su vadovybės stebėjimu užstatą ar dokumentų paėmimą kariui, mūsų manymu, nėra.

Karinio dalinio vadovybės stebėjimas, remiantis Lietuvos Respublikos BPK⁷² 119 straipsniu, gali būti paskirtas prokuroro nutarimu, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi, o neatidėliotinais atvejais ir ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Nutarimo turiniui taikomi Lietuvos Respublikos BPK 125 straipsnyje numatyti reikalavimai, tai yra, jame turi atsispindėti įtariamojo duomenys, nusikalstama veika, duomenys leidžiantys manyti, kad įtariamasis padarė tą nusikalstamą veiką.

Nors Lietuvos Respublikos BPK nenumato, tačiau nutarime reikia nurodyti, kokiam konkrečiam kariniam daliniui pavedama vykdyti stebėjimą. Lietuvos Respublikos BPK 137 straipsnio 3 dalis įpareigoja karinio dalinio vadovybę, vykdančią stebėjimą, raštu pranešti apie stebėjimo rezultatus prokurorui ar teismui, paskyrusiems šią kardomąją priemonę. Tačiau įstatymas nedetalizuoja, kokių periodiškumu ir kokiais atvejais vadovybė privalo išsiųsti tokį pranešimą. Tai yra savotiška spraga, todėl manome, jog turi būti straipsnis papildytas nuostata, jog karinė vadovybė tokį pranešimą turėtų išsiųsti ne rečiau kaip kas mėnesį, be to, kiekvienu atveju turėtų informuoti priemonę paskyrusį subjektą apie kiekvieną tinkamo kario elgesio reikalavimų pažeidimą bei apie karinės tarnybos pabaigą. Toks pranešimas turėtų ne tik procesinę reikšmę, tačiau būtų svarbus individualizuojant bausmę. Šiuo metu, aptartą įstatymo trūkumą galima būtų kompensuoti nutarime (nutartyje) skirti šią priemonę nurodant informavimo apie jos vykdymo periodiškumą ir atvejus, kada turi būti informuojama nedelsiant (pvz., dėl padaryto nusikaltimo, pabėgimo, karinės tarnybos pabaigos ir pan.).

Lietuvos Respublikos BPK nereikalauja kario sutikimo, kad būtų paskirta ši kardomoji priemonė. Tačiau, kai kurių buvusių SSRS respublikų baudžiamojo proceso kodeksai, numatantys analogišką priemonę, reikalauja, kad būtų kario sutikimas. Toks sutikimas reikalingas Rusijos baudžiamajame

⁷¹ Goda G. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 347.

⁷² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

procesu. Dėl šio sutikimo nėra vieningos nuomonės ir Rusijos mokslininkų tarpe. Vieni sutikimą laiko ginčytinu ir neaiškiu.⁷³ Kiti autoriai laiko jį pateisinamu.⁷⁴

Pagal Rusijoje suformuotą praktiką kariui gali būti skiriama tik viena iš kardomųjų priemonių: karinio dalinio stebėjimas arba suėmimas.⁷⁵ Todėl išlieka labai maža tikimybė, kad karys nesutiks su jam skiriamu stebėjimu tuo pačiu pasirinkdamas sunkiausią kardomąją priemonę – suėmimą.

Tokią kardomąją priemonę su nežymiais skirtumais numato ir kitų, buvusių SSRS respublikų baudžiamojo proceso įstatymai. Antai, Armėnijos BPK⁷⁶ konkrečiai nurodo, kad įtariamasis (kaltinamasis), kuriam paskirtas stebėjimas, negali būti skiriamas į sargybą. Jam uždraudžiama taikos metu nešioti ginklą. Be to, jis negali vienas išeiti už dalinio ribų. Pagal Moldovos BPK⁷⁷ stebimam kariui taip pat draudžiama nešioti ginklą. Jis negali būti skiriamas dirbti už dalinio ribų. Kaip jau minėta, Lietuvos Respublikos BPK ir karinę tarnybą reglamentuojančiuose statutuose tokių konkrečių privalomai taikomų apribojimų kariui nėra numatyta. Tų priemonių parinkimas paliktas karinei vadovybei.

Mūsų nuomone, Lietuvos Respublikos BPK galėtų numatyti, kad kario atidavimą stebėjimui skiriantis subjektas *turėtų teisę* uždrausti nešioti ginklą šios priemonės taikymo metu. Savo nuomonę grindžiame tuo, kad ginklas yra padidinto pavojaus šaltinis. Nusikalstama veika įtariamo kario psichika gali būti paveikta pačiu baudžiamuoju persekiojimu bei šios kardomosios priemonės paskyrimu. Todėl, tam tikrais atvejais dėl psichikos nestabilumo, galimi suicido ar ginklo panaudojimo prieš kitus atvejai. Kita vertus, kario padarytas nusikaltimas, jo asmenybės bruožai, elgesys gali rodyti jo pavojingumą, todėl jam tuo atveju ginklas neturėtų būti patikėtas. Kario psichikos būklė, jo pavojingumas pirmiausiai išryškėja ikiteisminį tyrimą atliekantiems subjektams, kurie turi ne tik duomenis apie nusikalstamą veiką, bet ir duomenis apie kario asmenybę, jo elgesį praeityje (kai jis dar nebuvo karys). To gali nežinoti karinė vadovybė. Tačiau negalima vienareikšmiškai pasakyti, jog kariui visais atvejais galimybė nešioti ginklą turi būti ribojama. Atsižvelgiant į jo asmenybę, nusikalstamos veikos sunkumą bei pobūdį, tai gali būti nebūtina.

Kazachstano⁷⁸ ir Moldovos BPK⁷⁹ numato, kad karinio dalinio vadovybė už netinkamą kario priežiūrą atsako drausmine tvarka.

⁷³ Петухов Н. А., Загорский Г. Й. Комментарий к уголовно процессуальному кодексу Российской Федерации. - Москва: УКФ «Экмос», 2002. Р. 135.

⁷⁴ Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/tkacheva/1-2.htm> - aplankyta 2011 09 28

⁷⁵ Гув А. Н., Постатейный комментарий к уголовно - процессуальному кодексу Российской Федерации. - Москва: Инфра, 2003. Р. 200.

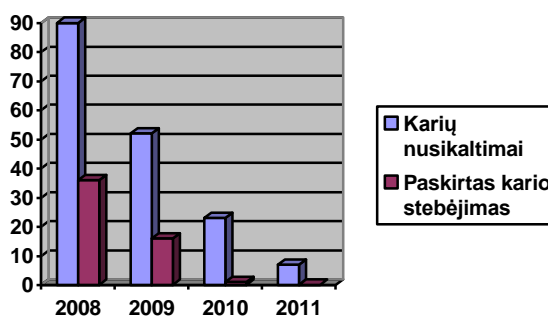
⁷⁶ Уголовно - процессуальный кодекс Армении (1998 07 01). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-armenii.html> - aplankyta 2011 09 14

⁷⁷ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Молдова (2003 03 14). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-moldova.html> - aplankyta 2011 09 14

⁷⁸ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Казахстан (2005 12 30). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-kazahstana.html> - aplankyta 2011 09 14

⁷⁹ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Молдова (2003 03 14). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-moldova.html> - aplankyta 2011 09 14

Atskleidus atidavimo karinio dalinio vadovybei stebėti galimybes ir privalumus, atrodytų, kad ši kardomoji priemonė turėtų būti plačiai taikoma tais atvejais, kai nusikalstamas veikas padaro kariai. Tačiau taip nėra.

1 pav. Kardomosios priemonės taikymas per paskutinius ketverius metus

Kariai 2008 metais padarė 90 nusikalstamų veikų; 2009 metais – 52; 2010 metais - 23, 2011 metais per 7 mėn. – 7.

Kariams paskirtos kardomosios priemonės – atidavimas vadovybės stebėjimui: 2008 metais – 36; 2009 metais - 16; 2010 metais – 1. 2011 metais per 7 mėn. nebuvo paskirta nei karto.⁸⁰

Taigi, matome didelį nusikalstamumo karių tarpe mažėjimą ir didžiulį mažėjimą jiems skiriamų kardomųjų priemonių – atidavimo karinei vadovybei stebėti. 2010 - 2011 metais ši kardomoji priemonė praktiškai netaikoma, nors kariai šiuo laikotarpiu yra įvykdę nusikalstamų veikų.

Pagrindinės priežasties reikėtų ieškoti karinės tarnybos atlikimą reglamentuojančiuose teisės aktuose.

Krašto apsaugos ministro 2008 m. rugsėjo 15 d. įsakymu Nr. V-868 „Dėl privalomosios pradinės karo tarnybos atidėjimo“, buvo sustabdytas naujokų šaukimas į tarnybą. Tuo pačiu įsakymu nustatyta, kad iki šio įsakymo pašaukti ir tarnaujantys kariai tarnauja iki 2009 m. sausio 1 d. Todėl, kariuomenėje nuo to momento liko iš esmės tik profesionalūs kariai, tarnaujantys pagal sutartį, kurie laisvu nuo tarnybos metu neprivalo būti kariniuose daliniuose. Tuo tarpu privalomosios tarnybos karių, kurie visą tarnybos laiką privalėjo būti daliniuose, nebeliko.

Kardomoji priemonė - karinio dalinio vadovybės stebėjimas efektyvus tik tuomet, kai vadovybė turi teisę ir galimybę ištisą parą kontroliuoti stebimą karį. Priešingu atveju to stebėjimo efektyvumas stipriai sumažėja ir jos paskyrimo tikslingumas tampa abejotinu. Šiomis aplinkybėmis ir galima paaiškinti tai, jog aptariama kardomoji priemonė tapo praktikoje nebetaikoma. Tačiau kategoriškai tvirtinti, jog šią priemonę reikia išbraukti iš Lietuvos Respublikos BPK kardomųjų priemonių sąrašo, negalima. Visų pirma, privalomoji karinė tarnyba įstatymiškai nėra panaikinta ir gali būti atnaujinta.

⁸⁰ VRM Informatikos ir ryšių departamentas: Statistika.

http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=10&metai=2010&menuo=12®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-30-ITI – aplankyta 2011 09 14

Be to, egzistuoja eilė karinės tarnybos formų (pratybos, misijos, kursai), kuomet minėta kardomoji priemonė gali ir turi būti taikoma, nes kitas priemones taikyti nėra prasmės ir galimybės. Pavyzdžiui, kokią kardomąją priemonę galima taikyti karinėje misijoje Afganistane nesunkų nusikaltimą padariusiam kariui? Mūsų nuomone, pagrindinis variantas – karinės vadovybės stebėjimą. Neatmestina, jog ir pastaraisiais metais kai kuriais atvejais, šią priemonę buvo tikslinga taikyti, tačiau ji nebuvo taikoma. Todėl, kiekvienu atveju, kai nusikalstamą veiką padaro karys, būtina pirmiausiai apsvaistyti minėtos kardomosios priemonės taikymo galimybę ir tikslingumą.

Tai, kad karinio dalinio vadovybės stebėjimas yra retai taikoma kardomoji priemonė, patvirtina ir praktinių darbuotojų apklausų rezultatai. Iš 127 apklaustų ikiteisminio tyrimo pareigūnų tik 8 procentai nurodė, jog 1-2 kartus jų atliekamuose ikiteisminiuose tyrimuose ši priemonė buvo taikoma. 54 procentų apklaustųjų nuomone, ši priemonė yra pakankamai efektyvi. Pabrėžtina tai, kad visi pareigūnai, kurių tyrimuose karinio dalinio vadovybės stebėjimas buvo taikytas, šią priemonę pripažino kaip pakankamai efektyvią. 38 procentai apklaustųjų neturėjo nuomonės apie šios priemonės efektyvumą. 1,6 procento apklaustųjų nurodė, kad priemonė nepakankamai efektyvi dėl to, kad karinio dalinio vadovybė nepakankamai gerai vykdo priežiūrą. 4 proc. apklaustųjų nuomone, kariniuose statutuose yra nepakankamai stebėjimą užtikrinančių priemonių.

Pastaroji respondentų nuomonė apie priemonių trūkumą statutuose turi pagrindą. Kaip buvo nagrinėta, statutuose nėra numatyta specialių normų, reglamentuojančių karinės vadovybės veiksmus, teises ir pareigas, apribojimus prižiūrimiems kariams, kai yra taikoma aptariama kardomoji priemonė. Tačiau, nežiūrint į tai, karinės tarnybos statutai suteikia nemažai bendrų galimybių koreguoti prižiūrimo kario elgesį ir vykdyti jo stebėjimą. Apklausų rezultatai visgi rodo, jog ši kardomoji priemonė, kai nusikalstamą veiką padaro karys, pripažįstama pakankamai efektyvia.

Karinio dalinio vadovybės stebėjimas gali būti skiriamas už įvairias karių įvykdytas nusikalstamas veikas.

2008 m. balandžio 22 d. Panevėžio apygardos teismo nagrinėtoje byloje Nr. 1S-284-336/2008 E. J. buvo kaltinamas tuo, kad būdamas privalomos pradinės karo tarnybos kariu, tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, be pateisinamos priežasties neatvyko į tarnybos vietą ilgiau nei 10 parų, kol buvo sulaikytas Karo policijos karių savo namuose, tai yra padaręs nusikalstamą veiką, numatytą BK 323 str. 1 d.

Be to, jis kaltinamas prieš tai pagrobęs automobilį, tai yra padaręs nusikalstamą veiką, numatytą BK 178 str. 2 d. E. J. buvo paskirta kardomoji priemonė – karinio dalinio vadovybės stebėjimas, tačiau E. J. pasislėpė. Todėl karinio dalinio vadovybės stebėjimas buvo pakeistas suėmimu. Paskelbus paiešką E. J. buvo sulaikytas. Jis apskundė suėmimą motyvuodamas tuo, kad į teismą neatvyko dėl objektyvių priežasčių: vieną kartą sirgo, antrą – reikėjo grįžti į karinį dalinį, slėptis neketina. Teismas E. J. skundą atmetė, kadangi laikė, jog E. J. neatvykimo priežastys nepateisinamos, buvo paskelbta jo

paieška, pakeista kardomoji priemonė. Todėl E. J. elgesys leidžia manyti, kad jis bėgs (slėpsis) nuo tyrimo.

Šis atvejis parodė, jog karinio dalinio vadovybės stebėjimas nebuvo pakankamai efektyvus, kadangi karys pasislėpė.

Karinio dalinio vadovybės stebėjimas skiriamas ir Karo policijos policininkams, kurie įgyvendina priemones, nukreiptas prieš karių pažeidimus, tačiau tai daro viršydami įgaliojimus.

Šiaulių apygardos teismo 2010 m. kovo 22 d. išnagrinėtoje byloje Nr. 1-21-354/2010 karinio dalinio vadovybės stebėjimas buvo paskirtas M. Z., kuris buvo nuteistas už tai, kad būdamas karo policijos vyresniuoju karo policininku, viršydamas įgaliojimus, vykdydamas aiškiai neteisėtą viršininko V. J. įsakymą, pažeisdamas teisės aktus, sulaikė vairuotoją jaunesnįjį seržantą G. B., pristatė jį į Šiaulių įgulą, kur nėra įrengta reikalavimus atitinkančių sulaikymo patalpų ir čia pastarąjį neteisėtai 11 valandų laikė kabinete, prirakintą prie radiatoriaus. Taip padarė didelę neturtinę žalą nukentėjusiajam ir valstybei, kadangi buvo iškreiptos Lietuvos kariuomenės Karo policijos funkcijos ir veiklos principai, sumenkintas Karo policijos prestižas, tai yra už nusikaltimą, numatytą BK 228 str. 1 d. Teismas iki nuosprendžio įsiteisėjimo kardomąją priemonę - karinio dalinio vadovybės stebėjimą M. Z. paliko galioti.

Atkreiptinas dėmesys, kad nuo nusikalstamos veikos iki nuosprendžio priėmimo praėjo beveik dveji metai. G. B. buvo įtariamasis (kaltinamas) grubiu piktnaudžiavimu, tačiau visą tą laiką buvo paliktas kariniame dalinyje, stebimas dalinio vadovybės. Nors ir nėra žinoma M. Z. padaryto nusikaltimo tyrimo situacija, tačiau iškyla didelės abejonės, ar pakankama šiuo atveju buvo taikyti tik karinio dalinio vadovybės stebėjimą, ar M. Z. neturėjo būti nušalintas nuo pareigų, kadangi išlikdamas karo policininku turėjo galimybę tiesiogiai ar netiesiogiai daryti poveikį nukentėjusiajam kariui, liudytojams, slėpti nusikalstamos veikos pėdsakus.

Teismų sprendimų, kuriuose būtų nagrinėjamas karinio dalinio vadovybės stebėjimo pagrįstumo klausimas, surasti nepavyko. Manome, jog pati šios priemonės esmė sąlygoja tai, kad dėl jos teisiniai ginčai turėtų būti reti. Proporcingumo klausimas neturėtų iškilti, kadangi ši priemonė nėra griežta ir kaip nors ypatingai neigiamai nepakeičia atliekančio tarnybą kario padėties, kadangi karys ir iki šios priemonės paskyrimo yra karinio dalinio žinioje bei yra prižiūrimas, vadovaujantis karinę tarnybą reglamentuojančiais teisės aktais.

2.2. NEPILNAMEČIO ATIDAVIMAS PRIŽIŪRĖTI

Baudžiamasis procesas yra sudėtinga socialinės veiklos sritis. Baudžiamojo proceso procedūros, kurios dažniausiai yra formalus ir netgi prievartinio pobūdžio, proceso dalyviams (įtariamiesiems, nukentėjusiems, liudytojams) sukelia blogas emocijas ir daro neigiamą įtaką jų

psichikai. Deja, teisingumo įgyvendinimo interesai lemia tai, kad procese turi dalyvauti ir nepilnamečiai, kurių psichika dėl jų nebrandumo labiausiai pažeidžiama. Todėl jie reikalauja ypatingos globos ir paramos. Tai užtikrinti įpareigoja tarptautiniai teisės aktai. Šiuose aktuose nemažai dėmesio skiriama nepilnamečių, kurie įtariami ar kaltinami nusikalstamomis veikomis, baudžiamojo proceso ypatumams.

Pagrindiniai tarptautiniai Jungtinių Tautų Organizacijos teisės aktai, reguliuojantys šią sritį yra šie:

- 1966 m. Tarptautinis civilinių (pilietinių) ir politinių teisių paktas;⁸¹
- 1989 m. Vaiko teisių konvencija;⁸²
- 1959 m. Vaiko teisių deklaracija;⁸³
- 1985 m. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (*Pekino taisyklės*);⁸⁴
- 1990 m. Jungtinių Tautų nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (*Havanos taisyklės*);⁸⁵
- 1990 m. Jungtinių Tautų gairės nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai (*Rijado gairės*).⁸⁶

Šios ir kitos tarptautinės sutartys, suformuoja pagrindinius vaikų teisių apsaugos principus, kuriuos turi įtvirtinti valstybės nacionaliniuose teisės aktuose ir juos įgyvendinti:

- kiekvienas vaikas turi teisę, kad jį gintų šeima, valstybė ir visuomenė, kaip to reikalauja nepilnamečio statusas (*Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 24 straipsnio 1 dalis, Vaiko teisių deklaracijos 2 principas*);

- atliekant bet kokius teismų, administracinių ir įstatymų leidybos institucijų veiksmus, susijusius su vaikais, daugiausiai dėmesio turi būti kreipiama į pastarųjų interesus (Vaikų interesų prioriteto principas), (*Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis, Vaiko teisių deklaracijos 2 principas*);

- nepilnamečių justicijos sistema turi būti nukreipta į nepilnamečių gerovę ir užtikrinti, kad bet kuri reakcija į nepilnamečių pažeidimą būtų proporcinga jo asmenybei ir nusikaltimui bei atsižvelgti į siekį pataisyti nusikaltusį nepilnamečių (*Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 4 dalis, Pekino taisyklių 5 straipsnis*). Pastarasis straipsnis nurodo siekti nepilnamečio gerovės, stengiantis išvengti vien baudžiamųjų sankcijų;

⁸¹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. - Vilnius: 1991.

⁸² Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

⁸³ Jungtinių tautų vaiko teisių deklaracija. Paskelbta Generalinės Asamblėjos 1959 m. lapkričio 20 d. 1/86 (XIV) rezoliucija. http://webcache.googleusercontent.com/search?hl=lt&q=cache:LJMY6StFOFsJ:http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm+vaiko+teisi%C5%B3+deklaracija&ct=clnk - aplankyta 2011 09 17

⁸⁴ Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės). Tarptautiniai dokumentai. - Vilnius: teisinės informacijos centras, 2004.

⁸⁵ Jungtinių Tautų nepilnamečiams, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės). Tarptautiniai dokumentai. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

⁸⁶ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės). Tarptautiniai dokumentai. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

- kiekvienas vaikas, kuris baustinas pagal baudžiamuosius įstatymus, kaltinamas ar pripažįstamas kaltu, turi teisę, kad elgesys su juo būtų toks, kuris ugdytų jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir siekiama padėti jam reintegrotis bei atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje (*Vaiko teisių konvencijos 40 straipsnio 1 dalis*);

- nepilnamečių justicijos sistemos turėtų užtikrinti nepilnamečių teises ir saugumą bei plėtoti jų fizinę ir psichinę sveikatą, siekiant reabilituoti jauną asmenį (*Havanos taisyklių 1 straipsnis*);

- taikytinos priemonės, turėtų būti parenkamos atsižvelgiant į faktą, kad jaunimo elgesys, kuris neatitinka bendroms socialinėms normoms ir vertybėms dažnai yra brendimo ir augimo proceso dalis ir linkęs išnykti savaime daugeliui asmenų, jiems suaugant (*Rijado gairių 5 straipsnio e punktas*);

- vaikams turi būti suteikta teisė tiesiogiai ar per atstovą būti išklaustytiems visuose su jais susijusiuose procesuose. Vaiko požiūriui turi būti suteikiama svarba, atsižvelgiant į jo amžių ir subrendimą (*Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnis*);

- daugeliu atvejų vaiko interesai ginami tada, jei jis neatskiriamas nuo šeimos (*Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnis, vaiko teisių deklaracijos 6 principas*).

Be to, *Vaiko teisių apsaugos konvencijos 37* straipsnio b papunktis nustato, kad vaiko areštas, sulaikymas ar įkalinimas vykdomi pagal įstatymą ir taikomi tik kaip krašutinė priemonė ir kiek įmanoma trumpiau. Tokias nuostatas įtvirtina ir *Havanos taisyklės* (1 ir 17 straipsniai), *Pekino taisyklės* (13 ir 19 straipsniai) bei *Rijado gairės* (46 straipsnis). *Pekino taisyklių 13* straipsnis, be to, įpareigoja įvertinti nepilnamečių „nusikalstamo sugadinimo“ pavojų, pabrėžia alternatyvių priemonių taikymą, kad išvengti nepilnamečio sulaikymo jo gerovės labui. Šio straipsnio 2 dalis rekomenduoja, kad, kai tik galima, kardomasis kalinimas būtų pakeičiamas alternatyviomis priemonėmis, tokiomis kaip artima priežiūra, intensyvi rūpyba ar apgyvendinimas su šeima, auklėjimo įstaigoje arba namuose.

Tarptautinių teisės aktų, skirtų vaikų (nepilnamečių) teisių apsaugai, analizė leidžia teigti, kad baudžiamąjį procesą, susijusį su nepilnamečiais, organizavimas turi būti vykdomas atsižvelgiant į tai, kad nepilnamečių baudžiamąjį procesą tikslas (dėmesio centras) būtų ne nusikalstamos veikos tyrimas, bet ir vaiko gerovės užtikrinimas. Siekiant šio tikslo būtina: 1) orientuotis į nepilnamečio ir jo teisių apsaugą; 2) siekti neteisminių baudžiamąjį konflikto išsprendimo galimybių; 3) užtikrinti proceso socialinį intensyvumą⁸⁷.

Nepilnamečių procesas turi būti lankstus, mažiau formalizuotas, laisvesne forma. Proceso dalyviai (teisėsaugos pareigūnai, gynėjai) turi turėti pedagoginių sugebėjimų. Procese turi dalyvauti socialiniai darbuotojai. Nepilnamečių procesui turi būti būdingas teismo nagrinėjimo

⁸⁷ Ažubalytė R. Baudžiamąjį procesą, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos. In Ancelis P., Ažubalytė R., Belevičius L., Gušauskienė M., Juodkaitė – Granskienė G., Jurgaitis R., Jurka R., Malevski H., Merkevičius R., Randakevičienė I., Zajančauskienė J. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. - Vilnius: Industus. 2009. P. 73.

supaprastinamas ir nuosprendžio apskundimo galimybių susiaurinimas, siekiant kuo trumpesnio proceso bei maksimalus proceso individualizavimas.

Todėl šiam procesui keliami kiek kitokie reikalavimai lyginant su procesu, kuriame kaltinamaisiais yra pilnametystės sulaukę asmenys.⁸⁸

Atskiros šalys yra pasirinkusios būdą, kaip diferencijuoti procesą dėl nusikalstamų veikų, kuriose dalyvavo nepilnametis: ar taikyti specialius įstatymus ar nustatyti baudžiamojo proceso taisyklių ypatumus bendrame baudžiamojo proceso įstatyme⁸⁹. Kai kuriose valstybėse numatyti atskiri nepilnamečių bylų teisenos įstatymai ir įkurti specializuoti teismai nepilnamečių byloms nagrinėti. Nekyla abejonių, kad autonomiškai veikiantis teismas, kuriame nagrinėjamos tik nepilnamečių bylos, gali geriau vykdyti tokio pobūdžio teismui tenkančias funkcijas.⁹⁰

Lietuvoje, nežiūrint į *Teisinės sistemos metmenyse*⁹¹ deklaruoto specialių įstatymų priėmimo, pasirinktas antrasis variantas – numatyti nepilnamečių proceso ypatumai bendrame BPK. Taip pat numatyta nepilnamečių bylas tiriančių pareigūnų specializacija.

Tačiau, daugelio autorių nuomone, veiksmingos nepilnamečių justicijos sistemos Lietuvoje pasiekti dar nepavyko. Vieni autoriai teigia, jog to priežastis yra tai, kad BPK nepilnamečių proceso atžvilgiu pernelyg mažai specifikos.⁹² Kiti išskiria problemą, kad, remiantis tyrimais, besispecializuojančių nepilnamečių bylose pareigūnų kaita yra didelė.⁹³

Nežiūrint į kritišką požiūrį, Lietuvos Respublikos BPK yra nemažai teisės normų, kurios atspindi nepilnamečio statuso ypatumus baudžiamajame procese. Yra tam tikra specifika skiriant prievartos priemones, tame tarpe ir kardomasias, nepilnamečiam įtariamajam ar kaltinamajam.

Pabrėžtina, kad baudžiamojo proceso ypatumų taikymo subjekto – nepilnamečio sąvoka, taip pat gali būti nevienodai traktuojama. Ji pateikta *Vaikų teisių apsaugos konvencijos* 1 straipsnyje. Čia vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-kos metų. Kai kurie autoriai teigia, kad nepilnamečiu baudžiamajame procese laikomi asmenys, kuriems nusikalstamos veikos metu nebuvo suėję 18 metų.⁹⁴ Remiantis tokiu apibrėžimu, nepilnamečių proceso ypatumai turėtų būti taikomi ir asmenims, sulaukusiems pilnametystės, jei jie nusikalstamą veiką padarė dar būdami nepilnamečiais. Kiti autoriai išreiškia nuomonę, kuriai reikėtų pritarti, jog nepilnamečiais laikomi jaunesni nei 18 metų asmenys,

⁸⁸ Goda G. Nepilnamečio teisinė padėtis BP. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. - Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001. P. 195.

⁸⁹ Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės. Mokslo taikomasis tyrimas. - Vilnius: Teisės institutas, 2002. P. 51-59.

⁹⁰ Goda G. Nepilnamečio teisinė padėtis BP. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. - Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001. P. 212.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo // Valstybės žinios, 1998, Nr. 61-1736.

⁹² Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. - Vilnius: Saulelė, 2007. P. 247.

⁹³ Ažubalytė R. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos. In Ancelis P., Ažubalytė R., Belevičius L., Gušauskienė M., Juodkaitė – Granskienė G., Jurgaitis R., Jurka R., Malevski H., Merkevičius R., Randakevičienė I., Zajančkauskienė J. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. - Vilnius: Industrus, 2009. P. 69.

⁹⁴ Goda G. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 152.

dalyvaujantys baudžiamajame procese.⁹⁵ Šią nuomonę palaikantys mokslininkai teigia, kad asmens laikymas nepilnamečiu pagal jo nusikalstamos veikos padarymo laiką, o ne pagal jo dalyvavimo procese momentą, prasilenktų su Lietuvos Respublikos BPK 4 straipsnio 1 dalyje numatyto baudžiamojo proceso galiojimo proceso veiksmų atlikimo metu principu.⁹⁶ Pritartina nuomonei, kad nepilnamečiu baudžiamajame procese galėtų būti laikomas asmuo, vyresnis nei 18 metų ir jaunesnis nei 21 m., tačiau kuris pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiam. Tačiau kol kas tokia nuostata įtvirtinta tik Lietuvos baudžiamojoje teisėje⁹⁷, bet ne baudžiamajame procese.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2004 m. kovo 30 d. išnagrinėtoje byloje Nr. 2K-200/2004 padarė išvadą, jog įstatymų leidėjas klausimo apie asmens, padariusio nusikalstamą veiką, socialinę brandą išsprendimą pirmiausiai sieja su paties teismo teise tai nustatyti, atsižvelgiant į padarytos veikos pobūdį, motyvus bei kitas aplinkybes ir tik prireikus – į specialisto išvadą.

Baudžiamojoje teisėje, pilnametystė (nepilnametystė), socialinė branda lemia tai, kokia bausmių sistema bus taikoma (nepilnamečiams ir socialiai nesubrendusiems ji palankesnė). Čia svarbu, kokį amžių ir socialinės brandos lygį nusikalstamą veiką padaręs asmuo buvo pasiekęs nusikalstamos veikos metu. Tai apsprendžia jo pavojingumą. Bausmei būdingas atpildas. Todėl bausmė skiriama (ar taikomos kitos baudžiamosios atsakomybės priemonės) už tai, kas padaryta nusikalstamos veikos metu. Todėl ir amžius bei socialinė branda nustatoma tam momentui.

Baudžiamajame procese amžius ir, apskritai, proceso dalyvio galimybė suprasti proceso esmę svarbi proceso veiksmų procedūros suvokimo ir teisės į gynybą užtikrinimo prasme. Svarbu yra tai, ar proceso dalyvis proceso procedūros metu pakankamai ją suvokia, ar ši procedūra nepažeis jo psichikos, nepažeis teisės į gynybą. Ir nėra taip reikšminga, koks suvokimo ir brandos lygis buvo nusikalstamos veikos metu. Štai todėl, kaip minėta, nepilnamečiams ir taikomi proceso ypatumai proceso metu, o pilnamečiams tokie ypatumai netaikomi, nors jie ir buvo nepilnamečiais nusikalstamos veikos metu.

Pažymėtina, kad asmens socialinės brandos, griežta amžiaus riba apibrėžti negalima. Silpniau išsivystę asmenys ir sulaukę 18 metų gali sunkiai suvokti proceso veiksmų esmę ir savo branda prilygti 15-16 m. amžiaus vaikui. Todėl proceso procedūrų, skirtų suaugusiam proceso dalyviui, taikymas, šiuo atveju būtų žalingas asmenybei ir nepasiektų reikiamų rezultatų.

Tačiau, auklėjamojo pobūdžio priemonių, tame tarpe kardomosios priemonės - nepilnamečio atidavimas prižiūrėti tėvams yra išimtis. Netgi Lietuvos Respublikos BK 86 straipsnis, numatantis auklėjamojo pobūdžio priemonę - atidavimą tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti, imperatyviai nurodo, kad tokios priemonės taikomos ne

⁹⁵ Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. -Vilnius: Saulelė, 2007. P. 248.

⁹⁶ Ažubalytė R. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos. In Ancelis P., Ažubalytė R., Belevičius L., Gušauskienė M., Juodkaitė – Granskienė G., Jurgaitis R., Jurka R., Malevski H., Merkevičius R., Randakevičienė I., Zajančauskienė J. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. - Vilnius: Industrus. 2009. P. 73.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89-274, 80 straipsnis.

ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis 18 metų. Analogiškai turi būti traktuojamas ir kardamosios priemonės – nepilnamečio atidavimo prižiūrėti taikymas.

Nepilnamečių bylose labai svarbus proporcingumo principas. Tokiose bylose svarbu stebėti, kad nepilnamečiam nebūtų padaryta pernelyg neigiama įtaka. Prieš taikant bet kokią nepilnamečio teises suvaržančią priemonę, turi būti labai atsakingai išsiaiškinama, ar tokios priemonės taikymas, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, yra būtinas ir tinkamas žingsnis. Visada turi būti tikrinama tokios priemonės netaikymo ar švelnesnės priemonės taikymo galimybė. Ypač tai pasakytina apie kardomųjų priemonių taikymą.⁹⁸

Neretai nepilnamečiai be pakankamų ir aiškių priežasčių vengia atvykti pas tyrėją ar pasislepia, nors įvykdė nesunkias nusikalstamas veikas. Šiuo atveju vėlgi būtina atsižvelgti į nepilnamečių pažeidžiamumą ir nepastovią psichiką. Siekiant išvengti tokių atvejų, labai svarbu teisingai jiems parinkti kardomasias priemones. Būtina parinkti tokias priemones, kurioms būdinga moralinė - auklėjamoji funkcija.⁹⁹

Lietuvos Respublikos BPK 121¹⁰⁰ straipsnio 4 dalis įpareigoja parenkant kardomąją priemonę atsižvelgti į įtariamojo amžių. Nepilnamečiam nedraudžiama skirti bet kurią kardomąją priemonę. Remiantis BPK 119 straipsniu, kardomoji priemonė *gali būti*, tačiau *neprivalo būti* skiriama. Nepilnamečių bylose šia galimybe turi būti naudojamosi daug rečiau nei bylose, kur kaltinami suaugę asmenys.¹⁰¹ Griežčiausia kardomoji priemonė – suėmimas nepilnamečiui turi būti skiriama tik išimtiniais atvejais, kaip to reikalauja aptarti tarptautiniai teisės aktai.

Panevėžio apygardos teismas 2011 m. spalio 4 d. byloje Nr. 1S-849-193/2011 nagrinėjo suimtojo T.B. skundą. T.B. įtariamas tuo, kad veikdamas bendrininkų grupėje su D. J., prievarta įsisodinę nukentėjusiąją E. R. į automobilį, uždėdami jai maišą ant galvos, veždami nežinoma kryptimi, nenustatytoje vietoje, grasindami panaudoti fizinį smurtą, tenkino lytinę aistrą oraliniu ir analiniu būdu prieš nukentėjusiosios valią, tai yra įtariamas nusikaltimo, numatyto Lietuvos Respublikos BK 150 str. 2 d., padarymu.

T.B. buvo suimtas vienam mėnesiui. Jis skundu prašė paleisti jį iš suėmimo, nurodė, kad jis yra nepilnametis, neteistas, turi pastovią gyvenamąją vietą, mokosi, nesislapstys. Jam kaip nepilnamečiui pilnai galima būtų skirti kardomąją priemonę – nepilnamečio atidavimą prižiūrėti.

Teismas skundą patenkino. Konstatavo, kad vien nusikaltimo sunkumo, kaip pagrindo suimti vaiką, nepakanka, atkreipė dėmesį į labai jauną įtariamojo amžių, teismas pažymėjo, jog baudžiamoji politika nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės srityje yra nukreipta į jauno žmogaus asmenybės

⁹⁸ Goda G. Nepilnamečio teisinė padėtis BP. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. - Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001. P. 198.

⁹⁹ Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/tkacheva/1-2.htm> - aplankyta 2011 09 28

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

¹⁰¹ Goda G. Nepilnamečio teisinė padėtis BP. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. - Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001. P. 203.

korekciją ir tolesnę jo integraciją į pozityvią mikrosocialinę aplinką, rėmėsi tarptautiniais teisės aktais, kad vaikas gali būti areštuojamas tik kraštutiniu atveju ir kiek įmanoma trumpesniai laikui. Be to, nurodė, kad T. B. turi nuolatinę gyvenamąją vietą, gyvena su abejais tėvais, mama labai rūpinasi sūnumi. Prie to prisideda ir tėvas, charakterizuojamas patenkinamai. Teismas padarė išvadą, kad skirti suėmimą T.B. pagrindų nėra. Kardomųjų priemonių tikslai gali būti pasiekti ir švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis, kurių skyrimo klausimas nėra apeliacinės instancijos teismo kompetencija.

Todėl, pripažinus, jog nepilnamečiam nepaskyrus jokios kardomosios priemonės, nebus pasiekti proceso tikslai, būtina išanalizuoti visas alternatyvias suėmimui galimybes. Dažniausiai vietoj tų priemonių nepilnamečiam turėtų būti skiriama speciali kardomoji priemonė – nepilnamečio atidavimas prižiūrėti, kurios skyrimo tvarką numato BPK 138 straipsnis. Ji gali būti taikoma tik specialiam subjektui - asmeniui iki 18 metų (nepilnamečiui).

Tokios priemonės numatymas leidžia ne tik spręsti baudžiamojo proceso tikslus, tačiau siekti harmoningo paauglių vystymosi ir auklėjimo. Ji sąlygota dar išlikusia galimybe daryti poveikį nepilnamečiam iš suaugusiųjų pusės.¹⁰²

Jos esmę sudaro tai, kad nepilnametis įtariamasis (kaltinamasis) atiduodamas tėvams, rūpintojams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, prižiūrėti. Pastarieji asmenys raštiškai įsipareigoja užtikrinti, kad nepilnametis deramai elgtųsi ir šaukiamas atvyktų dalyvauti procese.

Ši kardomoji priemonė specifinė tuo, kad įsipareigojimai tenka ne tik pačiam įtariamajam, bet ir juo besirūpinantiems asmenims.¹⁰³

Gali iškilti klausimas, ar pagrįstai patiria suvaržymus su nusikalstama veika nesusijęs asmuo, kuris įsipareigoja prižiūrėti nepilnametį. Manome, kad pagrįstai.

Visų pirma, dažniausiai ši kardomoji priemonė skiriama asmenims, kurie remiantis šeimos teise jau turi civilinius įsipareigojimus tinkamai auklėti ir prižiūrėti nepilnamečius (tėvai, globėjai, auklėjimo įstaigos).

Antra, šis įsipareigojimas yra savanoriškas. Asmuo suvokia pareigą imtis priemonių, kad nepilnametis atvyktų dalyvauti procese ir deramai elgtųsi. Suvokia kad už šių pareigų nevykdymą, jam gali būti taikoma procesinė sankcija. Tačiau įsipareigojančio asmens atsakomybė nėra preziumuojama nepilnamečiui neatvykus ar netinkamai elgiantis. Tais atvejais, kai asmens veikoje nėra procesiniam pažeidimui būdingo elemento - tyčios, tuomet veika vertinama kaip procesinė klaida ir nesudaro

¹⁰² Васильева Е. Г. Меры уголовно - процессуального принуждения. - Уфа: БашГУ, 2003. Р. 136.

¹⁰³ Goda G. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 349.

sąlygų procesinei prievartai - sankcijai taikyti.¹⁰⁴ Todėl kiekvienu atveju, būtina išsiaiškinti ar įsipareigojęs asmuo dėl to yra kaltas, ar jis ėmėsi visų priemonių, kad įvykdytų savo pareigą.

Trečia, trečiojo asmens įsipareigojimas būdingas ne tik aptariamai specialiajai kardomajai priemonei. Toks įsipareigojimas būdingas ir užstatui bei laidavimui. Ir šiais atvejais laiduotojais ar užstato davėjais būna asmenys nesusiję su nusikalstama veika, tačiau jie gali patirti nuostolius, jei asmuo, už kurį jie laiduoja ar įneša užstatą, nevykdo pareigų. Šios priemonės yra paplitusios ir priimtinos visame pasaulyje.

Negalima tvirtinti, kad šia priemone yra tiesiogiai suvaržomos kokios nors nepilnamečio teisės ir laisvės, nes konkrečių įpareigojimų ar draudimų skiriant šią priemonę nepilnamečiam nenustatyta. Tačiau, nepilnamečio laisvės jau po to gali būti varžomos tėvams ar globėjams, kurie dažniausiai būna įsipareigojančiais asmenimis, įgyvendinant šią priemonę ir taikant vaiko apsaugą reglamentuojančiuose įstatymuose leistinas auklėjamąsias priemones. Todėl nepilnamečio atidavimą stebėti galima priskirti prie kardomųjų priemonių, iš dalies apribojančių žmogaus teises ir laisves.

Nepilnamečio elgesį siekiama paveikti per trečiojo asmens, kuris įsipareigoja, autoritetą, pasinaudojant tėvų ar globėjų galimybe koreguoti nepilnamečio elgesį. Todėl ši priemonė yra psichologinio prievartinio pobūdžio, veikianti ne tiesiogiai, o per trečiuosius asmenis. Ji priskirtina moralinio užtikrinimo prievartos priemonėms.

Reikia pastebėti, kad nepilnamečio atidavimas auklėti turi daug bendrų bruožų su laidavimu, kuris kaip kardomoji priemonė numatytas kai kurių valstybių (pvz., Estijos, Uzbekistano) baudžiamojo proceso kodeksuose, nes ir laidavimo atveju kardomųjų priemonių tikslų siekiama per trečiojo asmens, kuris vertas teismo pasitikėjimo, autoritetą ir galimybę daryti teigiamą įtaką įtariamajam. Nepilnamečio atidavimą prižiūrėti netgi galima laikyti specialia laidavimo forma.

Įsipareigoję asmenys perduoto priežiūrai nepilnamečio atžvilgiu turi vykdyti kompleksą auklėjamojo pobūdžio priemonių: pvz., drausti būti lauke tam tikru laiku, bendrauti su tam tikrais asmenimis, vykdyti profilaktinius pokalbius, apgaubti juos šeimyniniu rūpesčiu ir pan.¹⁰⁵ Nevykdant šių auklėjamųjų priemonių, priežiūra vargu ar gali duoti teigiamų rezultatų.

Už šių pareigų nevykdymą įsipareigoję asmenys gali būti baudžiami iki 5 MGL bauda.

Įstatymas nekonkretizuoja sąvokos „deramas elgesys“, tačiau pritartina nuomonei, jog BPK deramas elgesys suprantamas siauresne prasme, t. y., kad nepilnametis nepasislėptų nuo tyrimo ar teismo, nedarytų naujų nusikaltimų, netrukdytų nustatyti bylos tiesą ir įvykdyti nuosprendį.¹⁰⁶ Todėl, pavyzdžiui, jei įsipareigojęs asmuo neužtikrina, kad nepilnametis lankytų pamokas ir stropiai mokytųsi, jis neturėtų būti baudžiamas procesine bauda. Šiuo atveju galima kitokios rūšies atsakomybė

¹⁰⁴ Losis E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010. P. 34

¹⁰⁵ Ткачева Н. В. Меры пресечения ,не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/tkacheva/1-2.htm> - aplankyta 2011 09 28

¹⁰⁶ Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. P. 193.

už tėvų, (rūpintojų) pareigų nevykdymą. Tokią išvadą patvirtina proporcingumo principo reikalavimas, kad procesinės prievartos priemonėmis turi būti siekiama tik procesinių tikslų.¹⁰⁷

Nepilnametis gali būti atiduodamas prižiūrėti *tėvams, rūpintojams* (šeimoje, šeimynoje, valstybinėse ir nevyriausybinėse globos įstaigose) arba *kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims*. Taigi, įstatymas nenustato galutinio sąrašo asmenų, kuriems gali būti atiduotas prižiūrėti nepilnametis. Tokiu asmeniu galėtų būti pripažintas asmuo, kuris *de facto* atsakingas už nepilnametį (pavyzdžiui, giminaitis, su kuriuo vaikas gyvena tėvams išvykus į užsienį), gydymo nuo narkomanijos įstaiga, kurioje ilgą laiką gydomi nepilnametis ar bet kuris kitas asmuo, kuris turėtų galimybę užtikrinti šios kardomosios priemonės tikslus. Natūralu, kad pirmiausiai, analizuojama galimybė nepilnametį atiduoti prižiūrėti tėvams ar globėjams, kadangi jie, remiantis šeimos teisės normomis, jau turi teisę ir pareigą auklėti nepilnamečius, užtikrinti jų deramą elgesį ir už juos atsako. Tačiau teisinga ir tai, kad tam tikrais atvejais, teigiamą poveikį nepilnamečiams gali daryti ne tėvai ar globėjai (juk nepilnamečiai būdami jų valdžioje jau padarė nusikalstamą veiką), tačiau kiti asmenys. Ne visada tėvų ar globėjų „formalus“ autoritetas, kuris paremtas šeimos teisės normomis, sutampa su „realiu“ autoritetu, kuris pagrįstas tuo, jog nepilnametis gerbia vieno ar kito asmens moralines savybes. Maža to, „realus“ autoritetas ne visada nukreipia teigiama linkme. Todėl tinkamo asmens nepilnamečio priežiūrai parinkimas priklauso nuo dviejų kriterijų: autoriteto realumo ir kryptingumo. Čia galimi keli autoriteto charakteristikų variantai: 1) „formalus“ neigiamas, 2) „formalus“ teigiamas, 3) „realus“ teigiamas, 4) „realus“ neigiamas. Todėl galima suformuluoti taisyklę, kad nepilnamečio priežiūra gali būti pavedama tik asmeniui, kuris nepilnamečiui yra „realus“ teigiamas autoritetas. Šių vieno ar kito asmens savybių išsiaiškinimas leidžia maksimaliai efektyviai vykdyti šią kardomąją priemonę. Tačiau tai yra ne įstatymo, o įstatymo vykdytojo (šiuo atveju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teismo) uždavinys, kadangi įstatymas iš anksto negali numatyti, kokie asmenys atitiks minėtas savybes.¹⁰⁸

Be to, skiriant nepilnamečio atidavimą priežiūrai būtina patikrinti, ar vertas pasitikėjimo asmuo, įsipareigojantis prižiūrėti nepilnametį, ar gali jis, atsižvelgiant į jo sveikatą, veiklą, turtinę padėtį, moralines ir charakterio savybes, vykdyti tinkamą nepilnamečio priežiūrą.¹⁰⁹

Remiantis Lietuvos Respublikos BPK 121 straipsniu nepilnamečio atidavimas prižiūrėti gali būti paskirtas prokuroro nutarimu, teismo ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, o neatidėliotinais atvejais - ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu.

Nutarime turi būti nurodyta nusikalstama veika, kurią įtariamas nepilnametis, pagrindas skirti šią priemonę ir asmenys, kuriems atiduodamas prižiūrėti nepilnametis. Be to, turi atsispindėti tikslai

¹⁰⁷ Lōsis E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010. P. 105.

¹⁰⁸ Васильева Е. Г. Меры уголовно - процессуального принуждения. - Уфа: БашГУ, 2003. P. 136.

¹⁰⁹ Ткачева Н. В. Меры пресечения ,не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/tkacheva/1-2.htm> - aplankyta 2011 09 28

nepilnamečio gimimo data, taip pat jį charakterizuojantys duomenys (gyvenimo ir auklėjimo sąlygos, nusikalstamos veikos, kuria jis įtariamas, priežastys, suaugusių kurstytojų buvimas ir pan.).¹¹⁰ Šis nutarimas paskelbiamas asmeniui, kuriam atiduodamas nepilnametis, išaiškinama nusikalstamos veikos esmė, atsakomybė, jei nepilnametis vengs ikiteisminio tyrimo ar teismo. Asmuo, kuriam prižiūrėti atiduodamas nepilnametis, užtikrinti deramą nepilnamečio elgesį ir atvykimą įsipareigoja raštu. Nutarimo ar nutarties nuorašas pasiunčiamas nepilnamečio gyvenamosios vietos policijos komisariatui, kurio vadovas šia kardomąją priemonę nustatytų sąlygų laikymosi kontrolę paveda konkrečiam policijos pareigūnui. Pastarasis, nustatęs, kad įtariamasis nepilnametis nederamai elgiasi, tarnybiniu pranešimu nedelsdamas apie tai informuoja prokurorą ar teisną, nagrinėjantį baudžiamąją bylą, nurodydamas konkrečius faktus.¹¹¹

Nors įstatymas konkrečiai ir nenurodo, tačiau nepilnamečio atidavimas stebėti turi pasibaigti, jam sulaukus 18-kos metų, kadangi pilnamečio asmens atžvilgiu negali būti taikomos auklėjamosios priemonės. Tai pažeistų konstitucines suaugusio asmens laisves. Todėl, paskyrus šią priemonę nepilnamečiam asmeniui, būtina jį tai atsižvelgti ir laiku priimti sprendimą ją panaikinti ar pakeisti kita kardomąją priemonę.

Kalbant apie nepilnamečio perdavimą stebėti, kaip kardomąją priemonę, užsienio valstybėse, reikia pabrėžti, jog ji būdinga buvusių SSRS respublikų baudžiamiesiems procesams. Nežiūrint į kai kuriuos skirtumus, iš esmės tokią pačią kardomąją priemonę nepilnamečiams asmenims numato Rusijos, Armėnijos, Kazachstano, Kirgizijos, Baltarusijos, Moldovos, Tadžikistano, Uzbekistano, Estijos, Latvijos ir kai kurių kitų valstybių baudžiamojo proceso įstatymai.

Paanalizuosime kai kuriuos šios kardomosios priemonės panašumus ir skirtumus Lietuvoje ir minėtose valstybėse.

Dauguma šių valstybių BPK, tame tarpe ir Lietuvos, numato atvirą ratą asmenų, kuriems gali būti perduodamas prižiūrėti nepilnametis. Tai reiškia, kad nepilnametis gali būti atiduodamas prižiūrėti ne tik tėvams, rūpintojams ar globėjams, bet ir „kitiems asmenims“. Tačiau, pavyzdžiui, Armėnijos¹¹², Estijos¹¹³, Tadžikistano¹¹⁴ BPK nenumato galimybės nepilnamečių atiduoti „kitiems asmenims“.

Pritartina nuomonei, kad tam tikrais atvejais „kiti asmenys“ turi didesnę galimybę tinkamai vykdyti nepilnamečio priežiūrą nei tėvai, globėjai ar rūpintojai, todėl baudžiamojo proceso įstatymuose priežiūrą vykdysiančių asmenų ratas neturėtų būti uždaras.

¹¹⁰ Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. P. 196.

¹¹¹ Rekomendacijos dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. birželio 13 d. įsakymu Nr. I-83.

¹¹² Уголовно - процессуальный кодекс Армении (1998 07 01). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-armenii.html> - aplankyta 2011 09 17

¹¹³ Уголовно - процессуальный кодекс Эстонской Республики. <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-estonii.html> - aplankyta 2011 09 17

¹¹⁴ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Таджикистан (1990 08 28). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-tadzhikistan.html> - aplankyta 2011 09 17

Kai kurių valstybių BPK pabrėžia, kad šie asmenys turi būti „verti pasitikėjimo“ (Rusijos, Baltarusijos). Tokios formuluotės Lietuvos Respublikos BPK nėra. Nors ir be jos aišku, kad negalima perduoti nepilnamečio prižiūrėti asmeniui, kai iš anksto akivaizdu, jog jis nesugebės tinkamai vykdyti pareigų arba, dar blogiau, darys neigiamą įtaką nepilnamečiui. Tačiau tokios formuluotės nereikėtų laikyti pertekline. Priešingai, ji įpareigoja šią kardomąją priemonę skiriančius pareigūnus kruopščiau tikrinti įsipareigojimą prisiimančius asmenis.

Nevienodai traktuojamos ir vaikų rūpybą vykdančios institucijos, kurioms nepilnametis gali būti atiduotas prižiūrėti. Lietuvos Respublikos BPK¹¹⁵ tokios institucijos apibrėžtos formuluote „kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais“; Rusijos BPK¹¹⁶ - „specializuotų vaikų globos įstaigų įgaliotiems pareigūnams; Armėnijos¹¹⁷ ir Tadžikistano¹¹⁸ BPK – „uždarųjų vaikų įstaigų administracijai“; Kazachstano¹¹⁹, Baltarusijos BPK¹²⁰ – „specialiųjų vaikų įstaigų pareigūnams“; Kirgizijos BPK¹²¹ – „specialiųjų vaikų įstaigų atstovams“; Moldovos BPK¹²² – „specialiųjų mokymo įstaigų, kuriose mokosi nepilnametis, vadovams“; Estijos BPK¹²³ – „mokymo, auklėjimo ar gydymo įstaigų administracijai“. Latvijos baudžiamojo proceso įstatymas¹²⁴ apskritai nenumato galimybės atiduoti nepilnametį prižiūrėti kokioms nors įstaigoms. Čia apsiribojama galimybe juos atiduoti tik tėvams ar globėjams.

Atsižvelgiant į institucijų pavadinimus, galima pastebėti, kad vienu valstybių BPK numato siauresnį ratą juridinių asmenų, kurių priežiūrai galima atiduoti nepilnametį, apsiribojant specializuotomis vaikų įstaigomis, kitų, kaip pavyzdžiui, Estijoje ar Lietuvoje – platesnį ratą. Tos formuluotės iš esmės priklauso nuo konkrečių valstybių vaikų globos ir rūpybos sistemų, tačiau bendras bruožas visada yra tas, kad nepilnametis turi būti tos institucijos, kuriai atiduodamas prižiūrėti, žinioje.

Kai kurie autoriai teigia, kad nepilnamečio atidavimas tėvams, globėjams ar rūpintojams ir atidavimas vaikų įstaigos administracijai yra ne viena, tačiau dvi savarankiškos kardomosios

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

¹¹⁶ Уголовно - процессуальный кодекс Российской Федерации (2001 12 18) www.up-kodeks.ru - aplankyta 2011 09 17

¹¹⁷ Уголовно - процессуальный кодекс Армении (1998-07-01). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-armenii.html>. - aplankyta 2011 09 17

¹¹⁸ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Таджикистан (1990 08 28). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-tadzhikistan.html> - aplankyta 2011 09 17

¹¹⁹ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Казахстан (2005 12 30). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-kazahstana.html> - aplankyta 2011 09 17

¹²⁰ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Беларусь (2004 12 05). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-belarus.html> - aplankyta 2011 09 17

¹²¹ Уголовно - процессуальный кодекс Киргизской Республики (1999 06 30). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-kyrgyzskoi-respubliki.html> - aplankyta 2011 09 17

¹²² Уголовно - процессуальный кодекс Республики Молдова (2003 03 14). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-moldova.html> - aplankyta 2011 09 17

¹²³ Уголовно - процессуальный кодекс Эстонской Республики <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-estonii.html> - aplankyta 2011 09 17

¹²⁴ Уголовно - процессуальный кодекс Латвийской Республики (2005 04 21). http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html - aplankyta 2011 09 17

priemonės, kadangi pirmas atvejis panašus į asmeninį laidavimą, o antrasis – į valstybinės įstaigos administracijos laidavimą.¹²⁵

Iš tikrųjų atidavimas prižiūrėti administracijai turi tą ypatumą, jog įsipareigojimus prisiima ne fizinis, o juridinis asmuo. Tačiau, juridinis asmuo savo įgaliojimus įgyvendina per savo organus ir pareigūnus, kuriais yra konkretūs fiziniai asmenys. Šiuo atveju tie konkretūs fiziniai asmenys (konkrečios vaikus prižiūrinčios įstaigos vadovai, auklėtojai ar kiti darbuotojai) ir vykdo nepilnamečio priežiūros priemones, lygiai, kaip tai turi daryti tėvai, globėjai ar kiti vaiką prižiūrintys fiziniai asmenys.

Todėl manome, kad nėra pakankamų skirtumų, kad nepilnamečio atidavimą fizinio ar juridinio asmens priežiūrai, reikėtų laikyti atskiromis kardomosiomis priemonėmis.

Lietuvos Respublikos BPK nenumato, kokie juridinio asmens atstovai turi pasirašyti įsipareigojimą prižiūrėti konkretų nepilnametį. Pritartina nuomonei, kad tokį įsipareigojimą turėtų pasirašyti juridinio asmens vadovas ir konkretus auklėtojas, kuris prižiūrės nepilnametį.¹²⁶

Atkreiptinas dėmesys, kad nepilnamečio atidavimas prižiūrėti nereiškia jo priverstinio patalpavimo į specialią auklėjimo įstaigą. Tačiau, pavyzdžiui, Uzbekistano BPK¹²⁷ numatyta atskira kardomoji priemonė – nepilnamečio patalpimas į vaikų įstaigą. Tokia priemonė taikoma, kai nepilnametis kaltinamasis, atsižvelgiant į gyvenimo sąlygas ir auklėjimą, negali būti paliktas buvusioje gyvenamojoje vietoje. Manome, kad gyvenimo sąlygų ir auklėjimo klausimo sprendimas išeina už baudžiamojo proceso ribų ir turi būti sprendžiamas civilinės teisės ir specialių vaiko teises reglamentuojančių įstatymų tvarka.

Latvijos baudžiamojo proceso įstatymas¹²⁸ taip pat numato atskirą kardomąją priemonę – nepilnamečio patalpimą į socialinės korekcijos įstaigą. Šią priemonę ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nepilnamečiam skiria tuomet, kai nėra pakankamo pagrindo skirti suėmimą, tačiau abejojama, jog būdamas laisvėje nepilnametis laikysis procesinių pareigų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Tokia „tarpinė“ priemonė tarp suėmimo ir kitų kardomųjų priemonių, mūsų nuomone, nėra pakankamai pagrįsta ir yra perteklinė. Tiek suėmimu, tiek patalpimu į specialią korekcijos įstaigą atimama nepilnamečio laisvė. Todėl netgi galima įžvelgti nepilnamečių diskriminacijos pilnamečių asmenų atžvilgiu požymius, kadangi įstatymai nenumato galimybės pilnamečius asmenis kitaip juos visiškai izoliuoti tais atvejais, kai nėra pakankamo pagrindo suėmimui. Manome, kad tais atvejais, kai nėra pagrindų suimti asmenį, negalima taikyti kitų priemonių, kurios visiškai atima asmens laisvė.

¹²⁵ Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. P. 194.

¹²⁶ Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/tkacheva/1-2.htm> - aplankyta 2011 09 28

¹²⁷ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Узбекистан (1994 09 22). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-uzbekistan.html> - aplankyta 2011 09 28

¹²⁸ Уголовно - процессуальный кодекс Латвийской Республики (2005 04 21) http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html - aplankyta 2011 09 28

Norint nepilnamečius išskirti iš kitų suimtųjų tarpo ir sudaryti sąlygas jų auklėjimui bei elgesio korekcijai, mūsų nuomone, pakanka atitinkamai organizuoti suimtų nepilnamečių laikymo įstaigų darbą (pvz., tardymo izoliatoriuje organizuoti nepilnamečių mokymą, užimtumą, socialinių pedagogų, psichologų darbą ir pan.). Tuo atveju, jei nepilnamečiui nėra būtinybės apriboti laisvę, būtina parinkti kitas optimaliausias kardomąsias priemones, stebėti jų vykdymą, o nepilnamečiui pažeidus jų sąlygas, spręsti griežtesnės kardomosios priemonės, tame tarpe ir suėmimo, paskyrimo klausimą.

Dar vienas diskutuotinas nepilnamečio atidavimo stebėti klausimas yra tai, ar ši kardomoji priemonė gali būti paskirta nesant tėvų, globėjų, kitų fizinių ar juridinių asmenų, kuriems perduodamas prižiūrėti nepilnametis, sutikimo. Lietuvos, kaip ir Rusijos, Moldovos, Tadžikistano, Estijos baudžiamasis procesas nenumato tiesioginio reikalavimo gauti paminėtų asmenų sutikimą. Kazachstane, Kirgizijoje ir Baltarusijoje numatyta, kad ši priemonė gali būti skiriama raštišku tėvų, globėjų, rūpintojų ar kitų asmenų prašymu. Armėnijos ir Uzbekistano BPK numato, kad šie asmenys gali atsisakyti prižiūrėti nepilnametį. Uzbekistano BPK, be to, konkretizuota, jog tais atvejais, kai tėvai, globėjai ar rūpintojai jau sutikę ir prižiūri nepilnametį, gali atsisakyti vykdyti šią kardomąją priemonę dėl ligos, užimtumo, pablogėjusių santykių su nepilnamečiu, jei dėl to negalima užtikrinti deramo jo elgesio. Prižiūrėsiančių asmenų sutikimo reikalauja ir Latvijos baudžiamojo proceso įstatymas¹²⁹. Jie gali atšaukti sutikimą dėl netinkamo nepilnamečio elgesio.

Kai kurie autoriai teigia, jog tėvų ar globėjų nesutikimas prižiūrėti nepilnametį suprantamas kaip pareigos prižiūrėti nepilnametį, nevykdymas, todėl nepilnametis priežiūrai gali būti atiduotas ir prieš jų valią.¹³⁰

Tačiau, pritartina nuomonei, kad tais atvejais, kai tėvai, globėjai, rūpintojai prarado įtaką ir autoritetą paaugliui arba dėl kitų priežasčių negalės vykdyti įsipareigojimų prižiūrėti, tai nebus prasmės taikyti šią kardomąją priemonę, nes nebus pasiekti jos tikslai.¹³¹

Daugiau abejonių kyla dėl įstaigų, kurių pareiga globoti nepilnametį, sutikimo. Yra pagrindo turinti nuomonė, jog tokios įstaigos negali atsisakyti vykdyti šią kardomąją priemonę. Tačiau labiau įtikina argumentai, jog tokių įstaigų funkcijos yra auklėjamojo pobūdžio, todėl prieš jų valią, tyrėjo, prokuroro ar teismo sprendimu suteikti procesines pareigas ir atsakomybę, nepriimtina. Be to, tokios įstaigos gali turėti labai svarių argumentų dėl to, kad ši priemonė netinkama ir neduos rezultato.¹³²

Atsižvelgiant į aptartus argumentus, manome, jog nepilnamečio atidavimą prižiūrėti reglamentuojančiuose įstatymuose turi būti numatyta, jog skiriant šią priemonę yra būtinas nepilnamečio priežiūrą vykdysiančio fizinio ar juridinio asmens sutikimas.

¹²⁹ Уголовно - процессуальный кодекс Латвийской Республики (2005 04 21). http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html - aplankyta 2011 09 28

¹³⁰ Андо А.С. Представители несовершеннолетних обвиняемых в советском уголовном процессе. - Саратов. 1977. P. 82.

¹³¹ Пасник В. С. Отдача несовершеннолетних под присмотр на предварительном следствии // расследование преступлении несовершеннолетних следователями МВД СССР. - Волгоград: 1980. P. 114, 115.

¹³² Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. P. 199-200.

Ne mažiau svarbus klausimas, ar reikalingas paties nepilnamečio sutikimas. Iš paminėtų valstybių, tik Latvijos¹³³ ir Uzbekistano¹³⁴ BPK reikalauja paties nepilnamečio sutikimo, kad jis būtų atiduotas prižiūrėti. Kai kurių mokslininkų požiūriu, jeigu jau tėvai ar globėjai anksčiau negalėjo teigiamai paveikti nepilnamečio, tai vargu ar galės įvykdyti savo pareigas atidavus nepilnamečių jį priežiūrai. Šie autoriai mano, kad didelis įstatymų trūkumas yra tai, kad parenkant šią kardomąją priemonę nereikalaujamas nepilnamečio sutikimas, nes dažni atvejai, kai tarp tėvų ir vaikų yra konfliktai, todėl tais atvejais, kai tėvai sutinka prižiūrėti, o nepilnamečiai nesutinka, ši priemonė nepasiekia reikiamo rezultato.¹³⁵ Su šia kategoriška nuomone nenorėtume sutikti ir pritariame autoriams, kurie mano, jog tokia sąlyga yra perteklinė, kadangi nepilnamečio motyvai gali būti labai įvairūs, nepakankamai pagrįsti, lengvabūdiški, laikini. Tačiau būtina, kad tyrėjas kiekvienu atveju būtų įpareigotas aiškintis nepilnamečio atsisakymo būti atiduotam priežiūrai motyvus.¹³⁶

Neturi būti painiojamas nepilnamečio atidavimas prižiūrėti kaip kardomoji priemonė su nepilnamečio atidavimu prižiūrėti kaip auklėjamojo poveikio priemonėmis, kurios numatytos Lietuvos Respublikos BK¹³⁷ 86 straipsnyje ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo¹³⁸ 49 straipsnyje. Nesigilinant į pastarųjų priemonių ypatumus, pabrėžtina, kad jos skiriamos už nepilnamečių padarytus ir nustatytus nuolatinius, piktybinius teisėtvarkos pažeidimus, taip pat už pavojingas nusikalstamas veikas. Taigi, jų pagrindinė paskirtis daryti teigiamą poveikį nepilnamečiui ir jį perauklėti. Tuo tarpu nepilnamečio atidavimas prižiūrėti kaip kardomoji priemonė, visų pirma, siekia proceso tikslų, ją BPK nustatyta tvarka taiko baudžiamamojo proceso subjektai ikiteisminio tyrimo ar teismo nagrinėjimo metu.

Kaip jau buvo minėta, daugelyje Vakarų valstybių nepilnamečių byloms nagrinėti įkurti specializuoti nepilnamečių teismai, o nepilnamečių procesą reglamentuoja specialūs įstatymai. Jaunimo teismai yra Austrijoje, Vokietijoje, JAV, Prancūzijoje ir kitose valstybėse. Nepilnamečių procesui šiose valstybėse būdinga tai, kad pirmenybė yra teikiama auklėjamosioms ir mažiau represinėms priemonėms. Baudžiamasis persekiojimas efektyvumo sumetimais dažnai nutraukiamas, ieškoma būdų kad būtų išvengta apkaltinamojo nuosprendžio ir vadinamojo stigmatizacijos efekto (dar vieno jauno žmogaus įtraukimo į teistų – nusikaltėlių kategoriją). Baudžiamajame procese aktyviai dalyvauja socialinių ir probacijos tarnybų darbuotojai. Nepilnamečių bylas nagrinėja teisėjai, kuriems keliami papildomi pedagoginių, psichologinių bei socialinių žinių reikalavimai. Kaltinimą palaiko jaunimo prokurorai. Bylos nagrinėjimo metu teisėjai bendradarbiaudami su socialinėmis tarnybomis

¹³³ Уголовно - процессуальный кодекс Латвийской Республики (2005 04 21). http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html - aplankyta 2011 09 28

¹³⁴ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Узбекистан (1994 09 22). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-koдекс-respubliki-uzbekistan.html> - aplankyta 2011 09 28

¹³⁵ Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/tkacheva/1-2.htm> - aplankyta 2011 09 28

¹³⁶ Васильева Е. Г. Меры уголовно - процессуального принуждения. Ufa: БашГУ, 2003. P. 218.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-274.

¹³⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.

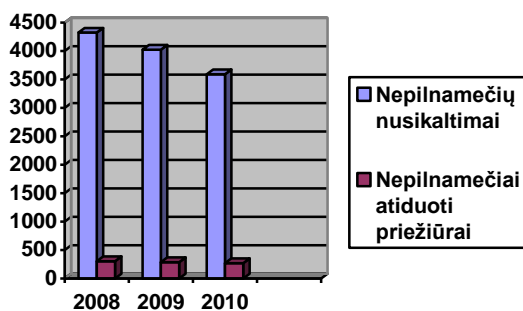
gali paskirti įvairių reikalingų priemonių nepilnamečiams. Pavyzdžiui, pagal Prancūzijos jaunimo teismų įstatymą, teisėjas gali skirti įvairias auklėjimo, priežiūros, stebėjimo priemones, pvz., gali nepilnametį izoliuoti nuo šeimos ir pasiūsti jį į probacijos įstaigą auklėti ir prižiūrėti. Probacijos tarnybos atlieka nepilnamečio socialinį tyrimą.¹³⁹

Pagal Vokietijos jaunimo įstatymą prieš bylai patenkant į teismą socialinė tarnyba tiria nepilnamečio asmenybę ir pateikia išvadas bei siūlo galimas nepilnamečiui taikyti priemones. Nepilnamečiui proceso metu ar jį laikinai sustabdant gali būti paskirti įvairūs įpareigojimai ir juos padėsiantis vykdyti asmuo.¹⁴⁰

Pagal Olandijos baudžiamąjį procesą, globos ir baudžiamasis teisėjas yra dažniausiai tas pats asmuo, nes jaunimo teisėjas yra kompetentingas skirti ir globos priemones. Jaunimo bylose gali būti taikomos ne vien baudžiamojo, bet ir civilinio pobūdžio priemonės, tarp kurių yra priežiūros paskyrimas. Taikant šią priemonę jaunuoliui paskiriamas globėjas, kuris turi rūpintis, kad jaunuolio gyvenimas kryptų teisinga linkme.¹⁴¹

Belgijoje jaunimo bylų teismo teisėjas bausmių neskiria, bet imasi globos, apsaugos arba auklėjimo priemonių jaunuolių atžvilgiu. Gali juos apgyvendinti globėjų šeimoje arba specializuotoje įstaigoje, kurioje jis bus kartu su kitais prižiūrimais jaunuoliais, skirti jam viešųjų darbų, o išskirtiniais atvejais – kardomąjį kalinimą.¹⁴²

Tokiu būdu galima padaryti išvadą, jog Vakarų valstybių baudžiamajame procese yra daugiau galimybių ir priemonių realizuoti nepilnamečių baudžiamojo proceso principų įgyvendinimą.

2 pav. Kardomosios priemonės taikymas per paskutinius trejus metus

Kalbant apie Lietuvos Respublikos BPK numatytą nepilnamečio atidavimą prižiūrėti, reikėtų pabrėžti, kad ši kardomoji priemonė nėra plačiai taikoma. Nepilnamečių nusikalstamumas mažėja.

¹³⁹ Goda G. Nepilnamečio teisinė padėtis BP. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. - Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001. P. 216.

¹⁴⁰ Ten pat. P. 214.

¹⁴¹ Sakalauskas G. Jaunimo baudžiamoji atsakomybė užsienio šalyse. Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. - Vilnius: LR VRM/JTP. 2001. P. 181, 185.

¹⁴² Europos e. teisingumo portalas.

<https://e-justice.europa.eu/contentPresentation.do?plang=lt&idCountry=be&idTaxonomy=18&member=1&vmac=o8K86qsZ9QU84L58k7vF8yUXkskxe8lu5WaVp3ggdr8mrl5kioWRRlvionXdU4a89 uc-HW6Dd0fL7ZW8up-EgAAGXEEAAL6> - aplankyta 2011 11 13

2008 metais nustatytos 4325 nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos, 2009 metais – 4023, tuo tarpu 2010 metais – 3589. Nepilnamečiai įtariami padarę 9,9 proc. visų nusikalstamų veikų, todėl ši problema išlieka aktuali.¹⁴³ Tačiau reikia pripažinti, kad atidavimas priežiūrai nepilnamečiams taikomas retai (2008 metais – 303 kartus; 2009 metais – 287; 2010 metais – 267), vidutiniškai 7 procentams nusikalstamas veikas padariusių nepilnamečių.

Teismų sprendimų, kuriuose būtų nagrinėjamas nepilnamečio atidavimo priežiūrei pagrįstumas, neradome. Ši priemonė nėra iš esmės varžanti nepilnamečio ar jį priežiūrėti įsipareigojusio asmens laisves, todėl kaip ir karinio dalinio vadovybės stebėjimo atveju, teisiniai ginčai turėtų būti reti.

Atliekant kiekybinį tyrimą, kurio metu apklausti 127 ikiteisminio tyrimo pareigūnai, 66 proc. apklaustųjų nurodė, kad jų tirtose bylose kardomoji priemonė – nepilnamečių atidavimas priežiūrei nebuvo skirta nei karto. 27 proc. nurodė, jog tokia priemonė buvo skirta mažiau nei 10 kartų; 18 procentų – kad skirta daugiau nei 10 kartų. Kad nepilnamečių atidavimas priežiūrei yra pakankamai veiksmingas patvirtino tik 19 procentų visų apklaustų respondentų. Likusieji respondentai nurodė, kad ji nėra pakankamai veiksminga. 59 procentai manančių, jog priemonė nepakankamai veiksminga, nurodė, jog neveiksmingumo priežastis yra tai, kad nepilnamečiai neklauso priežiūrinčių asmenų; 41 procentas – kad nepakankamai efektyvus kontrolės mechanizmas; 36 procentai – kad priežiūrintys asmenys nepakankamai gerai atlieka savo pareigas.

Kai kurie praktiniai darbuotojai pažymėjo, jog tinkamai kontroliuoti nepilnamečių atidavimą priežiūrei policijai trūksta laiko ir resursų. Prioritetai skiriami kitoms policijos funkcijoms (pažeidimų susijusių su disponavimu akcizais apmokestinamomis prekėmis, kontrabanda ir kt.), todėl dėmesio profilaktinio pobūdžio priemonėms skiriama mažiau. Nepilnamečio padaryti šios priemonės vykdymo pažeidimai dažniausiai lieka nepastebėti, nefiksuojami, jie lieka žinomi tik pačiam nepilnamečiui ir juos priežiūrintiems asmenims, o policijos informacija apie tai nepasiekia. Be to, praktiniai darbuotojai neprisimena atveju, kad būtų taikomos sankcijos už nepakankamą priežiūrą asmenis, kurie įsipareigojo priežiūrei nepilnamečių. Be to, retai taikomos griežtesnės kardamosios priemonės nepilnamečiams, pažeidusiems stebėjimo sąlygas.

Negalima nesutikti su kai kurių praktinių darbuotojų teiginiu, jog aptariamoms kardamosios priemonės efektyvumas priklauso nuo individualių priežiūrą vykdančio asmens ir priežiūrimo nepilnamečio savybių, jų nusistatymo, tarpusavio santykių ir pastangų. Šis teiginys patvirtina teorines išvadas apie tai, kad nepilnamečių atidavimas stebėti gali būti efektyvus tik tuomet, kai „abi pusės“ sutinka, kad būtų paskirta priežiūra, kai priežiūrintis asmuo yra realus teigiamas moralinis autoritetas nepilnamečiams. Priešingu atveju ši priemonė negali būti efektyvi.

¹⁴³ Statistinių duomenų apie 2010 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariami (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką, bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė. Vrm.lt: [elektroninis šaltinis] www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/.../ataskaita_apie_vaikus_2010.pdf - aplankyta 2011 08 20

Remiantis apklausų duomenimis darytina išvada, jog nepilnamečių atidavimas prižiūrėti yra taikomas, nors ir nelabai dažnai, tačiau šios priemonės paskyrimas ir vykdymas susiduria su rimtomis kliūtėmis.

Apibendrinant praktinius duomenis ir teisinę literatūrą galima būtų išskirti priežastis, kurios apsunkina šios kardomosios priemonės taikymą:

- ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras nepakankamai ištiria atiduodamo prižiūrėti nepilnamečio ir jį prižiūrėsiančio asmens asmenybes bei tarpusavio santykius. Todėl ji paskiriama ir tais atvejais, kai nėra prielaidų, jog bus vykdoma tinkamai (santykiai blogi, nėra realaus teigiamo autoriteto, galimybių, noro prižiūrėti ir t.t.);
- ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras iš anksto abejoja jos efektyvumu, nesigilinę į galimybę jas taikyti;
- sudėtinga paskyrimo procedūra (reikia kviesti nepilnametį, asmenis, kuriems perduodama prižiūrėti, išaiškinti jiems teises ir pareigas, priimti pasižadėjimą, siųsti nutarimą policijai ir t.t.);
- pirmenybė suteikiama rašytinam pasižadėjimui neišvykti, nes šios kardomosios priemonės procedūra žymiai paprastesnė;
- nepakankamas dėmesys ir finansavimas šios kardomosios priemonės kontrolei.

Atsižvelgiant į priežastis, trukdančias tinkamai taikyti nepilnamečio atidavimą prižiūrėti, galima būtų išdėstyti pasiūlymus, kaip tobulinti šios priemonės taikymą:

- ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų mokymas šios kardomosios priemonės paskyrimo ir taikymo klausimais;
- bylą tiriantys pareigūnai nepilnamečių bylose visų pirma turėtų išsiaiškinti tikslingumą skirti nepilnamečio atidavimą prižiūrėti, ištirti nepilnamečio ir įsipareigojančio asmens asmenybes. Esant reikalui, turi būti pasitelkta Vaiko teisių apsaugos tarnyba šiems klausimams spręsti;
- aktyvi prokurorinė kontrolė (nepilnamečių bylas kontroliuojanti prokuratūra (aukštesnieji prokurorai) nepilnamečių bylose turėtų atkreipti dėmesį ir aiškintis, ar nebuvo tikslinga skirti nepilnamečio atidavimą prižiūrėti);
- turėtų būti skiriama daugiau policijos finansavimo, pajėgų ir dėmesio šios priemonės kontrolei. Tai leistų ne tik kontroliuoti jos vykdymą, tačiau siekti ir profilaktinių tikslų – padidėtų tikimybė, kad nuolat kontroliuojamas įtariamas (kaltinamas) nepilnametis bijotų nusikalsti.

2.3. KITOS PROCESINĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS, TURINČIOS SPECIALIŲJŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ POŽYMIUS

Kaip jau buvo paminėta, Lietuvos autoriai specialiosiomis kardomosiomis priemonėms priskiria karinio dalinio vadovybės stebėjimą ir nepilnamečio atidavimą prižiūrėti. Likusias Lietuvos Respublikos BPK numatytas kardomasias priemones laiko bendrosiomis, tai yra taikomomis bet kuriems subjektams.

Nenorėtume su tuo sutikti, kadangi, mūsų nuomone, Lietuvos Respublikos BPK yra daugiau kardomųjų priemonių, kurios taikomos specialius požymius turinčiam subjektui.

Lietuvos Respublikos BPK¹⁴⁴ 132¹ straipsnis numato kardomąją priemonę – **įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo**. Ši kardomoji priemonė patvirtinta Lietuvos Respublikos 2004 m. lapkričio 9 d. įstatymu ir įsigaliojo nuo 2004 m. lapkričio 26 d. Iki to laiko Lietuvos Respublikos BPK tokios prievartos priemonės nebuvo. Įpareigojimo gyventi skyrium nenumatė ir 1961 metų Lietuvos Respublikos BPK.¹⁴⁵

Ši kardomoji priemonė buvo įtvirtinta vykdant Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 metų programą, kurios vienas iš tikslų buvo parengti kompleksą priemonių, skirtų kovai su smurtu prieš moteris, kadangi Jungtinių Tautų plėtros fondo moterims remiamos švietimo kampanijos „Gyvenimas be prievartos“ 2001–2002 metais Lietuvoje atlikto tyrimo duomenimis, psichologinį smurtą ar prievartą šeimoje patyrė 82 procentai apklaustų vyresnių kaip 16 metų moterų, fizinę prievartą – 35 procentai apklaustųjų. Viena iš tokių programos priemonių, numatyta 51.2 punkte, yra teisių ir galimybių izoliuoti smurtautoją sudarymas.

Šios kardomosios priemonės esmė yra ta, kad įtariamasis gali būti įpareigojamas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, jeigu pagrįstai manoma, kad gyvendamas kartu bandys pastarąjį paveikti ar kartu su juo gyvenantiems asmenims darys naujas nusikalstamas veikas.

Prokurorams rekomenduojama, jog manymą, kad įtariamasis nukentėjusiajam ar kartu gyvenantiems asmenims darys naujas nusikalstamas veikas ar bandys juos paveikti, galima pagrįsti vien tik padarytos nusikalstamos veikos pobūdžiu, rūšimi, aplinkybėmis ar motyvais, o kitais atvejais tokį manymą būtina pagrįsti kitais bylos duomenimis (pvz., informacija apie neišnykusį teistumą, liudytojų parodymais, nukentėjusiojo ir kartu su juo gyvenančių asmenų parodymais).¹⁴⁶

Įtariamajam gali būti paskirti papildomi įpareigojimai: a) nesilankyti tam tikrose vietose, kur būna nukentėjusysis ar su juo gyvenantys asmenys (konkretus miestas, miesto rajonas, kavinė, mokykla, ir pan.), b) nebendrauti tiesiogiai ar per kitus asmenis bei techninių priemonių pagalba ir

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, priimtas 1961 m. birželio 26 d. LTSR Aukščiausios Tarybos su pakeitimais ir papildymais.

¹⁴⁶ Rekomendacija dėl kardomosios priemonės (išskyrus suėmimą) nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės tvarkos. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. birželio 13 d. įsakymu Nr. I-83.

neieškoti ryšių su nukentėjusiais ar su jais gyvenančiais asmenimis (turi būti nurodyti konkretūs asmenys).

Taigi matome, jog šia kardomąja priemone ribojamos svarbios konstitucinės teisės - teisė kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą. Tam tikrais atvejais ribojama teisė naudotis nuosavybe (kai uždraudžiama gyventi nuosavybės teise priklausančiose gyvenamosiose patalpose). Todėl šios kardomosios priemonės paskyrimas priskirtas tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo kompetencijai.

Nagrinėjamos darbo temos aspektu svarbu tai, kokiam subjektui gali būti taikoma ši kardomoji priemonė. Reikia pripažinti, kad Lietuvos Respublikos BPK¹⁴⁷ 132¹ straipsnio tekste nėra kaip nors pabrėžtas ar išskirtas šios priemonės taikymo subjektas, kaip tai yra padaryta atitinkamuose BPK straipsniuose, reglamentuojančiuose specialių kardomųjų priemonių - karinio dalinio vadovybės stebėjimą ir nepilnamečio atidavimą prižiūrėti, kur aiškiai nurodyti subjektai „karys“ ir „nepilnametis“. Matyt, dėl to, kai kurie autoriai, ir priskiria įpareigojimą gyventi skyrium bendrosioms kardomosioms priemonėms. Tačiau, mūsų nuomone, gramatinio įstatymo aiškinimo šiuo atveju nepakanka. Lietuvos Respublikos BPK 132¹ straipsnį reikėtų aiškinti pasitelkiant įstatymo tikslo ir loginį aiškinimo metodą. Aiškinamajame rašte „Dėl Lietuvos Respublikos BPK 120, 121, 126 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 132¹ straipsnius nurodyta, jog šia priemone siekiama sudaryti teises galimybes izoliuoti smurtautojus nuo nukentėjusios šeimos. Ši priemonė būtų ypač efektyvi tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo dėl asmeninių, socialinių ar kitokių priežasčių yra priklausomas nuo įtariamojo ir yra priverstas su juo gyventi, įtariamasis tuo naudodamasis smurtauja, kitaip terorizuoja nukentėjusįjį, tačiau kardomąją priemonę – suėmimą įtariamajam nėra pagrindo skirti.¹⁴⁸ Analizuojant straipsnio dispoziciją, įstatymo rengėjų tikslus bei susiklosčiusią teismų praktiką galima daryti išvadą, jog įpareigojimas gyventi skyrium gali būti skiriamas tik įtariamajam, kuris bendrai gyvena su nukentėjusiuoju ar susietas su juo artimais ryšiais. Dažniausiai įtariamasis būna nukentėjusiojo šeimos narys (sutuoktinis, sugyventinis ar giminaitis) arba kitais teisėtais pagrindais kartu su nukentėjusiuoju gyvenęs ar turintis teisę gyventi asmuo (nuomininkas, bendrasavininkas ir t.t.). Ši priemonė, mūsų nuomone, nėra skirta įtariamiesiems, neturintiems teisėto pagrindo gyventi su nukentėjusiuoju. Pastaruoju atveju įtariamųjų veiksmai bandant įsibrauti ar pasiliekant nukentėjusiojo gyvenamojoje patalpoje prieš savininko valią galėtų būti kvalifikuojami kaip neteisėtas asmens būsto neliečiamybės pažeidimas, numatytas Lietuvos Respublikos BK¹⁴⁹ 165 straipsnyje. Todėl nėra jokios prasmės procesiniu įstatymu drausti tai, kas jau yra uždrausta baudžiamuoju įstatymu. Be to, tokiais atvejais įpareigojimas nesilankyti nukentėjusiojo gyvenamojoje vietoje ir su juo nebendrauti, gali būti paskirtas skiriant rašytinį pasižadėjimą neišvykti.

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

¹⁴⁸ Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos BPK 120, 121, 126 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 132¹ straipsniu įstatymo projekto. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=234589&p_query=&p_tr2 - aplankyta 2011 09 25

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-274.

Atsižvelgdami į šiuos motyvus galime daryti išvadą, kad įpareigojimo gyventi skyrium taikymo subjektas yra specialus. Tai yra įtariamasis, kuris yra nukentėjusiojo šeimos narys ar kitais teisėtai pagrindais gyvenęs ar turintis teisę gyventi su nukentėjusiuoju. Todėl ši priemonė laikytina specialiaja, skirta taikyti smurto artimoje aplinkoje atvejais.

Praktikoje įpareigojimas gyventi skyrium nėra plačiai taikomas. 2004-2008 metų laikotarpiu ši priemonė taikyta tik 56 kartus, todėl prokurorams nurodyta tais atvejais, kai įtariamasis gyvena kartu su nukentėjusiuoju ir nėra paskirta kardomoji priemonė – suėmimas, kiekvienu atveju apsvarstyti, ar nėra pagrindo kreiptis į teismą dėl gyvenimo skyrium nuo nukentėjusiojo paskyrimo net ir nesant nukentėjusiojo prašymo.¹⁵⁰ Tačiau ir po šių rekomendacijų padėtis iš esmės nepasikeitė, kadangi 2009-2010 metais įpareigojimas gyventi skyrium buvo paskirtas tik 26 kartus.¹⁵¹ Tai reiktų aiškinti tuo, jog įpareigojimo gyventi skyrium taikymas yra pakankamai sudėtingas, kadangi neišvengiamai kyla klausimas, kur gyvens įtariamasis (kaltinamasis). Įpareigojimą gyventi skyrium lengva paskirti jei įtariamasis turi galimybę gyventi kitame būste, tačiau jei jis nei kito būsto, nei lėšų jam susirasti neturi, tuomet šią priemonę paskirti sudėtinga¹⁵², nors prokurorams rekomenduojama šio fakto nepaisyti¹⁵³. Tačiau iškyla klausimas, kaip tuomet iškviesti įtariamąjį ir užtikrinti jo dalyvavimą procese, jei jis neturi pastovios gyvenamosios vietos. Šią aplinkybę reikia išsiaiškinti skiriant šią priemonę ir įspėjant dėl jos nesilaikymo.

Skiriant šią priemonę neigiamos pasekmės nukentėjusiajam gali būti tais atvejais, kai būstas, kuriame jis gyvena kartu su įtariamoju (kaltinamoju), priklauso nuosavybės teise pastarajam. Dėl keršto motyvų įtariamasis (kaltinamasis) gali perleisti būstą tretiesiems asmenims, dėl ko nukentėjusysis prarastų teisę gyventi būste. Šią problemą iš dalies padėtų išspręsti laikino nuosavybės teisių apribojimo, numatyto Lietuvos Respublikos BPK 151 straipsnyje, taikymo galimybių išplėtimas arba įpareigojimą gyventi skyrium reglamentuojančių normų papildymas nuostatomis, kad įpareigojimo gyventi skyrium laikotarpiui apribojamos įtariamojo (kaltinamojo) nuosavybės teisės į būstą, kuriame paliekamas gyventi nukentėjusysis.

Tačiau pabrėžtina ir tai, jog ši kardomoji priemonė yra laikina, pasibaigus procesui ji panaikinama, nuteistam kaltininkui dažniausiai nėra skiriamas laisvės atėmimas, jis grįžta į šeimą, jo nuosavybės į būstą teisės nesuvaržomos. Sunku tikėtis, kad nuteisto asmens santykiai su nukentėjusiu šeimos nariu pagerėjo, todėl smurto galimybė išlieka ar net padidėja.

¹⁵⁰ Kardomosios priemonės (Įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo) taikymo praktikos 2004-2008 m. apibendrinimas. <http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=LgOg7tqg7O8=&tabid=178> - aplankyta 2011 09 29

¹⁵¹ VRM Informatikos ir ryšių departamentas: Statistika. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=10&metai=2010&menu=12®ionas=0&id3=1&idAta=2#Ata-30-ITI

¹⁵² Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 26.

¹⁵³ Rekomendacijos dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. birželio 13 d. įsakymu Nr. I-83.

Įstatymas nereglamentuoja ir įpareigojimo gyventi skyrium terminų. Įpareigojimu gyventi skyrium dažniausiai apribojama teisė naudotis nuosavybe – būstu, kuris neretai gali būti vienintelis. Todėl manome, kad įpareigojimo gyventi skyrium terminai ir jų pratęsimas turi bent jau atitikti kriterijus, kurie nustatyti paskiriant ir taikant laikiną nuosavybės teisės apribojimą, numatytą Lietuvos Respublikos Respublikos BPK¹⁵⁴ 151-152 straipsniuose.

Teisinių ginčų dėl įpareigojimo gyventi skyrium sutinkama, kadangi ši kardomoji priemonė riboja svarbias asmenų teises.

2011 m. vasario 25 d. Kauno apygardos teismas nagrinėjo įpareigojimo gyventi skyrium pagrįstumą byloje IS-232-175/11.

N.Z. įtariamasis tu, kad įvairiais būdais sistemingai terorizavo savo sutuoktinę A.Z., grąšino ją nužudyti, tai yra nusikaltimu, numatytu BK 145 str. 2 d.

Įtariamajam buvo paskirtas įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusios, įpareigojant nuo 19 val. iki 8 val., nesilankyti gyvenamuoju adresu.

Įtariamasis šią kardomąją priemonę apskundė. Motyvavo tuo, kad nėra duomenų, jog jis padarė nusikalstamą veiką ir yra grėsmė sutuoktinei bei vaikams. Sutuoktinė nuteikinėja vaikus prieš jį. Jai pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl piktnaudžiavimo motinos valdžia. Jis išgyvena dėl to, kad negali būti su vaikais, negali pasinaudoti asmeniniais daiktais, kurie liko namuose, priverstas gyventi nešildomose patalpose. Teismo nutartis nelogiška, kadangi uždrausta būti namuose tik naktį. Jis negali pasiimti korespondencijos, teismas neįvertino, kad yra teismo nutartis civilinėje byloje, kurioje žmona įpareigota leisti jam naudotis šeimos būstu.

Teismas skundą atmetė. Sprendimą motyvavo tuo, kad yra duomenų, jog N.Z. įvykdė nusikalstamą veiką, pagrįstai manoma, kad gyvendamas su sutuoktine gali ją paveikti ar daryti nusikalstamas veikas. Matytis ir bendrauti su vaikais nutartimi įtariamajam nėra uždrausta. Nutartis neprieštarauja sprendimams civilinėje byloje, kadangi N.Z. nėra uždrausta visiškai būti jo šeimos būste, jis tik įpareigotas nurodytu laiku čia nesilankyti. Iš to seka, kad visu kitu laiku jis gali būti namuose, naudotis jam priklausančiais daiktais, pasiimti korespondenciją.

Pastarasis atvejis ypatingas tuo, kad sprendimas skirti įpareigojimą gyventi skyrium yra susijęs su sprendimais dėl teisės naudotis šeimos būstu civilinėje byloje. Kyla klausimas, ar privalo teismas, sprenddamas įpareigojimo gyventi skyrium paskyrimo klausimą, paisyti civilinėje byloje nustatytą apribojimą ar įpareigojimą, kurie susiję su skiriama kardomąja priemone. Atsakymą į šį klausimą davė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. lapkričio 10 d. nutartyje Nr. 2K-398/2009, kurioje konstatavo, kad: „situacija, kai viename procese nustatinėjamos aplinkybės gali būti reikšmingos sprendimo priėmimui kitame procese, nėra išskirtinė, galimybė, kai tie patys klausimai gali būti svarstomi nagrinėjant administracinę ar civilinę bylą, nėra pagrindas kaip nors koreguoti

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

baudžiamojoje byloje sprendžiamus klausimus ar priimamus sprendimus. Įrodymų tyrimo organizavimas ir teismo sprendimų baudžiamojoje byloje motyvavimas nesietini su teoriškai įmanomais kitais procesais“.

Aptariamam atveju teismas sąmoningai ar nesąmoningai priėmė sprendimą, kuris neprieštaravo sprendimui civilinėje byloje, tai yra leido įtariamajam būti namuose dienos metu. Turi pagrindo įtariamojo N. Z. skunde išdėstytas argumentas, kad dalinis įpareigojimas gyventi skyrium nėra logiškas, kadangi įtariamajam paliekama galimybė ir pakankamai laiko grasinti ir daryti poveikį nukentėjusiajai. BPK 132¹ str. nenumato galimybės įpareigoti gyventi skyrium tam tikru metu (tam tikrą valandą, dieną, nakties metu ir pan.).

2009 m. balandžio 29 d. nutartimi Klaipėdos apygardos teismas išnagrinėjo įtariamojo P. M. skundą. P. M. įtariamasis tuo, kad nuomojamo namo kambaryje tyčia iš arbatinuko pylė karštą vandenį ant sėdinčio prie stalo savo mažamečio sūnaus, kuriam buvo padarytas nesunkus sveikatos sutrikdymas, tai yra padaręs nusikaltimą, numatytą BK 138 str. 2 d. 1 p. ir 6 p. Įtariamajam buvo paskirtas įpareigojimas gyventi skyrium nuo mažamečio nukentėjusio sūnaus, nesilankyti jo darželyje, neieškoti su juo ryšių. Sūnus buvo paliktas gyventi su seneliais, kadangi motina buvo mirusi. Įtariamasis šią kardomąją priemonę apskundė.

Teismas įtariamojo skundą patenkino iš dalies. Nutartyje nurodė, kad paties pareikšto įtarimo fakto paskirti ne tik įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, bet ir įpareigoti jį nebendrauti ir neieškoti ryšių su sūnumi, ne tik, kad nepakanka, bet ir pažeidžia vaiko teisę išsaugoti šeimos ryšius. Tai yra viena iš būtinų sąlygų tinkamam mažamečio protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystimuisi. Teismas rėmėsi Vaiko teisių apsaugos konvencija, kur įtvirtinta vaiko teisė bendrauti su abiem tėvais. Žiauraus elgesio su vaiku faktas nenustatytas. Vaiko teisių apsaugos tarnyba ir psichologai nepateikė duomenų, kurie leistų apriboti P. M. valdžią į sūnų. Priešingai, buvo gauti duomenys, kad P. M. tinkamai dalyvauja sūnaus auklėjime. Vaikas jaučia dėmesio stoką iš tėvo. Tėvo ir vaiko ryšio neužtikrinimo pasekmės vaikui gali būti itin skaudžios, nes ardo vaiko prierašumą ir pažeidžia vaiko teisę į šeimos identitetą.

Teismas panaikino dalį įpareigojimo, kuria paskirtas įpareigojimas nesilankyti sūnaus darželyje, nebendrauti su juo ir neieškoti ryšių. Teismas, be to, pažymėjo, kad įpareigojimo gyventi skyrium terminas nenustatytas. Jis priklauso nuo visos bylos tyrimo trukmės. Atsižvelgiant į tai, kad nukentėjusiuoju pripažintas mažametis, o įpareigojimas gyventi skyrium nustatytas tarp mažamečio ir vienintelio iš išlikusio gyvo tėvo, ikiteisminio tyrimo institucijos privalo užtikrinti, kad tyrimas būtų atliktas kuo operatyviau ir išsamiau, o kardomoji priemonė nebūtų taikoma ilgiau nei to reikia vaiko interesams apsaugoti.

Ši byla rodo, kokie jautrūs šeimyninio gyvenimo ir vaiko teisių klausimai gali būti sprendžiami skiriant įpareigojimą gyventi skyrium. Todėl tokiais atvejais turi būti ypatingai paisoma proporcingumo principo ir visos aplinkybės turi būti kruopščiai išnagrinėtos.

70 proc. apklaustų praktinių darbuotojų nurodė, kad jų atliekamuose ikiteisminiuose tyrimuose nei karto nebuvo skirtas įpareigojimas gyventi skyrium. Likusieji nurodė, kad ši kardomoji priemonė buvo skirta vidutiniškai 1-2 kartus. 28 proc. respondentų mano, kad ši priemonė pakankamai efektyvi. 26 procentai šiuo klausimu neturėjo savo nuomonės. 27 proc. respondentų nuomone įpareigojimo gyventi skyrium nepakankamą efektyvumą lemia tai, kad įtariamieji nepaiso įpareigojimų. 24 procentų nuomone – nepakankamai efektyvus priežiūros mechanizmas. 20 proc. mano, kad nepakankamą efektyvumą lemia tai, jog praktikoje už šios priemonės pažeidimus retai taikomos griežtesnės kardamosios priemonės.

Kai kurie respondentai nurodė, jog įpareigojimą gyventi skyrium apsunkina tai, kad nukentėjusysis (nukentėjusioji) dažnai būna priklausomas (priklausoma) nuo kaltininko materialiai ir psichologiškai. Juos sieja bendras ūkis ir bendra šeima. Paskyrus šią priemonę gali nukentėti šeimos finansinė padėtis, ūkis tapti menkai prižiūrimu. Respondentai nurodo, kad būna atvejų, kai nukentėjusioji, atslūgus emocijoms ir susitaikius su kaltininku, pati pradeda pažeidinėti šią kardomąją priemonę, bendrauja ir kartu gyvena su įtariamuoju ir siekia nutraukti baudžiamąjį persekiojimą, nors teisiškai toks susitaikymas neįmanomas. Respondentų nuomone, labai svarbi įpareigojimo gyventi skyrium taikymo kliūtis yra tai, kad asmuo, kuris įpareigojamas išsikelti, nebeturi kur gyventi.

Praktinių darbuotojų nuomonės patvirtina teorinius teiginius apie įpareigojimo gyventi skyrium taikymo sunkumus. Tačiau tas faktas, jog net 26 procentai respondentų neturėjo savo nuomonės šios kardamosios priemonės taikymo klausimais, rodo, jog ji nėra pakankamai pažinta.

Kalbant apie aptariamą priemonės įpareigojimų vykdymo kontrolės tobulinimą, būtų tikslinga pasinaudoti užsienio valstybių patirtimi vykdant elektroninę namų arešto kontrolę. Taikant šią kontrolę asmeniui uždedama apyrankė ar prietaisas ant kojos, kurie siunčia signalus ir leidžia matyti asmens buvimo vietą.¹⁵⁵ Tokiu būdu galima būtų matyti, ar įtariamasis nesilanko vietose, kuriose jam uždrausta lankytis (ten kur gyvena nukentėjusysis ar pastarojo šeimos nariai). Tokia kontrolė ne tik leidžia pasiekti įpareigojimo gyventi skyrium tikslų, bet ir sumažina pareigūnų darbo krūvius.

Nagrinėjant įpareigojimą gyventi skyrium būtina paminėti, kad 2011 m. gegužės 26 d. priimtas Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas¹⁵⁶, kuris įsigalios po 6 mėnesių nuo jo priėmimo. Jo paskirtis operatyviai ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje. *Artimą aplinką* įstatymo 2 straipsnio 1 dalis apibrėžia kaip aplinką, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu

¹⁵⁵ Šalčius M. Kardamosios priemonės – namų arešto samprata, skyrimo pagrindai bei vykdymo kontrolė // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (4): mokslinių straipsnių rinkinys. - Kaunas: MRU Viešojo saugumo fakultetas, 2010. P. 234.

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas // Valstybės žinios, 2011, Nr. 72-3475.

gyvenantys ar tvarkantys bendrą ūkį. To paties straipsnio 5 dalis apibrėžia *smurtą*, kuriuo laikomas veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčia fizinis, psichinis seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą.

Kaip matome, smurto artimoje aplinkoje apibrėžimas pagal šį Įstatymą gana platus. Įstatymo 5 straipsnio 1 dalis nurodo, jog nustačius smurto artimoje aplinkoje faktą, skiriamos smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonės: 1) įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu ir 2) įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo. Taigi, savo turiniu šios priemonės iš esmės atitinka kardomosios priemonės - įpareigojimo gyventi skyrium turinį. Įstatymo 5 straipsnio 2 dalis nurodo, jog šias priemones skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas iki bylos nagrinėjimo pabaigos, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas neskiria Lietuvos Respublikos BPK nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo ar įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo. Įstatymo 6 straipsnis įpareigoja pareigūną, užfiksavusį smurto artimoje aplinkoje įvykį, nedelsiant imtis priemonių ir apsaugoti smurtą patyrusį asmenį, bei atsižvelgiant į nustatytas aplinkybes, pradėti ikiteisminį tyrimą, informuoti prokurorą.

Šio įstatymo nuostatos, mūsų nuomone, yra prieštaringos ir ydingos. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys, jog šiomis priemonėmis, lygiai kaip įpareigojimu gyventi skyrium baudžiamajame procese, suvaržomos svarbios konstitucinės asmens teisės. Todėl turėtų būti aiškus ir svarus pagrindas tai daryti. Be to, turi būti numatyta aiški priemonės taikymo procedūra ir apskundimo tvarka. Šiuo atveju, įstatymo leidėjas, nenumatydamas jokios diskrecijos, įtvirtina, kad priemonės *skiriamos* („negali būti skiriamos“) „nustačius smurto artimoje aplinkoje faktą“. Taigi, priemonių skyrimas siejamas su vieninteliu pagrindu – faktu, kad buvo smurtas, kuris suprantamas labai plačiai. Į šią sąvoką gali patekti poelgis, kuris net gali būti nelaikomas nusikalstama veika. Paradoksalu tai, kad šios priemonės, kurios savo turiniu tapačios kardomajai priemonei – įpareigojimui gyventi skyrium, skiriamos tada, kai pastaroji kardomoji priemonė baudžiamajame procese nepaskiriama.

Įstatymas nenumato jokios aiškios procedūros, kaip tos priemonės skiriamos, išskyrus tai, kad pamini, jog šias priemones per 48 valandas skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas. Lieka neaišku, kokią teiseną vykdant skiriamos priemonės, kas surenka ir kokia forma pateikia teisėjui duomenis. Šie ir kiti klausimai leidžia manyti, kad Įstatymo nuostatos dubliuoja baudžiamojo proceso normas ir sudaro sąlygas nepagrįstai suvaržyti konstitucines asmenų teises.

Lietuvos Respublikos BPK¹⁵⁷ 157 straipsnis numato prievartos priemonę – **laikiną nušalinimą nuo pareigų ar teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą**. Ši procesinė prievartos priemonė nėra kardomoji. Ji priskirta „Kitų procesinės prievartos priemonių“ kategorijai. Ji taikoma kai nusikalstama veika įtariamasis padaro eidamas tam tikras pareigas ar užsiimdamas tam tikra veikla. Taikant šią

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

priemonę siekiama greičiau ir nešališkiau iširti nusikalstamą veiklą ar užkirsti galimybę įtariamajam ar kaltinamajam daryti naujas nusikalstamas veikas, kliudyti bylos tyrimui ar nagrinėjimui (kad neslėptų, nesunaikintų ar nesuklastotų dokumentų ir daiktų, nedarytų įtakos jam pavaldiems liudytojams ar jų šeimos nariams ir pan.). Paskirti šią priemonę galima tik nustačius, jog įtariamasis, dirbdamas ar užsiimdamas veikla: 1) turi galimybę kenkti tyrimui; 2) gali turėti galimybių ir paskatų daryti naujas nusikalstamas veikas. Ji gali būti taikoma dviejų grupių subjektams: valstybės tarnautojams ar jiems prilygintiems asmenims, taip pat dirbantiems paslaugų sferai priskirtose pareigose ir 2) privačiame sektoriuje dirbantiems asmenims (pvz., individualių įmonių savininkams, finansininkams, vadybininkams ir pan.).¹⁵⁸

Lietuvos baudžiamojo kodekso¹⁵⁹ 230 straipsnyje nustatyta, kad valstybės tarnautojai - tai asmenys, dirbantys valstybės tarnyboje, - valstybės politikai, viešojo administravimo valstybės tarnautojai pagal valstybės tarnybos įstatymą bei kiti asmenys, kurie dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose, teisminėse, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas.

Valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus užsienio valstybės institucijoje, tarptautinėje viešojoje organizacijoje ar tarptautinėse teisminėse institucijose, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas.

Be to, valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, kuris dirba bet kokioje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje ar verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus administracinius įgaliojimus arba turi teisę veikti šios įstaigos, įmonės ar organizacijos vardu, ar teikia viešąsias paslaugas.

Privačiame sektoriuje dirbančių asmenų sąrašas gali būti labai platus. Iš esmės, tai apima visas bet kokios legalios veiklos sritis.

Panevėžio apygardos teismas 2011 m. balandžio 20 d. byloje Nr. 1S-387-193/2011 sprendė AB „P“ filialo vyriausiojo inžinieriaus K. K. laikino nušalinimo nuo pareigų klausimą. K. K. įtariamasis tuo, kad būdamas vyriausiuoju inžinieriumi, bendrininkų grupėje apgaule įgijo didelės vertės svetimą turtą – Europos sąjungos Sanglaudos fondo lėšas, kurių vertė viršija 250 MGL. Jis buvo laikinai nušalintas nuo pareigų 6 mėnesiams.

Šį sprendimą apskundė. Vienas pagrindinių jo skundo motyvų buvo tai, kad jis vadovavo filialo gamybinei inžinerinei veiklai. Jam nebuvo suteikti įgalinimai atlikti įstatyme numatytas viešojo administravimo funkcijas, todėl jo pareigos neatitinka BPK 157 str. išdėstytų subjekto reikalavimų.

¹⁵⁸ Goda G. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 397.

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-274.

Teismas skundą atmetė ir nurodė, kad K. K. nusikalstama veika tiesiogiai susijusi su jo pareigomis, todėl jis gali daryti įtaką pavaldiems asmenims. Pagal pareigybę jis turi administracinius įgaliojimus. BPK 157 straipsnio normos taikymui pakanka administracinių įgaliojimų, o viešojo administravimo įgaliojimų turėjimas nėra imperatyvus.

Taigi, pabrėžtina tai, jog šią procesinę prievartos priemonę galima taikyti tik specialiam subjektui – įtariamajam, kuris eina tam tikras pareigas ar užsiima tam tikra veikla. Todėl ši priemonė laikytina specialiaja.

Atskleidus įpareigojimo gyventi skyrium ir laikino nušalinimo nuo pareigų ar laikino teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymo esmę, galima išvelgti jų priskyrimo „kardomosioms“ ir „kitoms procesinės prievartos priemonėms“ problemą.

Kaip jau buvo minėta, kardomosios priemonės yra procesinės prievartos priemonių rūšis. Jomis siekiama garantuoti įtariamojo dalyvavimą procese, atimti jam galimybę trukdyti tyrimui ir užkirsti kelią kitoms nusikalstamoms veikoms. Būtent remiantis šiais tikslais kardomosios priemonės ir atibojamos nuo kitų procesinių prievartos priemonių. Jomis gali būti siekiama tiek vieno, tiek kelių minėtų tikslų.

Kaip buvo paminėta, kardomąja priemone - įpareigojimu gyventi skyrium siekiama dviejų tikslų – užkirsti kelią įtariamajam daryti naujas nusikalstamas veikas prieš nukentėjusįjį bei užkirsti kelią galimam nukentėjusiojo ar jo šeimos narių poveikiui, kuris gali būti traktuojamas kaip trukdymas tyrimui. Šie du tikslai atitinka kardomųjų priemonių tikslus.

Tačiau, tokių pačių tikslų siekiama ir laikinu nušalinimu nuo pareigų ar laikinu teisės užsiimti tam tikra veikla apribojimu: a) užkirsti kelią galimoms naujoms veikoms, susijusioms su užimamų pareigų vykdymu ar tam tikra veikla; b) užkirsti kelią kliudyti tyrimui, pasinaudojant pareigomis ar veikla.

Lieka neaišku, dėl kokių priežasčių įstatymų leidėjas pastarosios prievartos priemonės nepriskyrė „kardomosioms priemonėms“. Tai padarius, laikinas nušalinimas nuo pareigų ar laikinas teisės užsiimti tam tikra veikla apribojimas būtų laikomas specialiaja kardomąja priemone.

Laikino nušalinimo institutą numato ir kai kurių Vakarų valstybių baudžiamojo proceso įstatymai. Antai, Vokietijos baudžiamojo proceso kodekse ši prievartos priemonė vadinama laikinu profesinės veiklos uždraudimu. Ją skiria teisėjas, kai yra pakankamas pagrindas manyti, kad teismas, išnagrinėjęs bylą, uždraus užsiimti atitinkama profesine veikla.¹⁶⁰

Laikino nušalinimo nuo pareigų institutas yra būdingas buvusių SSRS respublikų baudžiamojo proceso kodeksams, kurie šios priemonės taip pat, kaip ir Lietuvos Respublikos BPK, nepriskiria kardomųjų priemonių sąrašui. Analizuojant šių valstybių įstatymus, reglamentuojančius šios priemonės paskyrimą, galima išvelgti kai kurių skirtumų ir ypatumų. Visų pirma, skiriasi subjektai,

¹⁶⁰ Уголовно - процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии. - Москва: Манускрипт, 1994. P. 72.

galintys paskirti šią prievartos priemonę. Rusijoje ir Moldovoje, kaip ir Lietuvoje, šią kardomąją priemonę gali paskirti tik teismas. Armėnijoje, Kazachstane, Baltarusijoje, Uzbekistane, Estijoje ji gali būti paskirta ir ikiteisminį tyrimą (kvotą ar tardymą) atliekančių pareigūnų sprendimu. Armėnijoje, Baltarusijoje ir Estijoje tokiems atvejams reikalaujama prokuroro pritarimo (sankcijos, nurodymo). Reikia pripažinti, jog laikinu nušalinimu nuo pareigų yra suvaržoma svarbi konstitucinė teisė į darbą ar kitokią veiklą. Šios priemonės taikymas gali turėti sunkių finansinių pasekmių įtariamajam, jo šeimai, tame tarpe ir nepilnamečiams jo išlaikytiniams. Todėl pritariama nuomonei, kad nušalinimo nuo pareigų klausimą spręstų teisėjai.

Lietuvos Respublikos BPK numato bene plačiausią ratą asmenų, kuriems gali būti taikoma aptariama prievartos priemonė. Kaip minėta, gali būti apribota teisė užimti pareigas ir vykdyti veiklą tiek valstybiniame, tiek privačiame sektoriuje. Latvijos baudžiamojo proceso įstatymas¹⁶¹ numato galimybę laikinai uždrausti ne tik teisę užsiimti veikla, tačiau ir teisę atlikti veiksmus. Kitų minėtų valstybių BPK šios priemonės taikymo galimybės siauresnės. Antai pagal Armėnijos BPK¹⁶² gali būti nušalinami nuo pareigų tik valstybinių įstaigų tarnautojai, pagal Moldovos BPK¹⁶³ – tik asmenys užimantys pareigas ar vykdantys veiklą susijusią su valstybiniais interesais. Kazachstano¹⁶⁴, Uzbekistano¹⁶⁵ ir Rusijos BPK¹⁶⁶ numato galimybę nušalinti „nuo pareigų“ nekonkretizuojant, kokios tai pareigos. Pagal Estijos BPK¹⁶⁷ gali būti nušalinamas tik pareigūnas. Nei vienos paminėtos valstybės baudžiamojo proceso įstatymai nenumato galimybės apriboti įtariamajam teisę užsiimti tam tikra veikla privačiame sektoriuje. Manome, kad Lietuvos Respublikos BPK tokia galimybė yra racionali, kadangi nusikaltimų finansams, gamtai ir kai kuriais kitais atvejais tokios priemonės taikymas gali būti efektyvus ir padeda pasiekti proceso tikslus.

Atkreiptinas dėmesys, jog kai kurių valstybių BPK įtvirtinta tam tikras socialines nušalintų nuo pareigų asmenų garantijas. Antai, pagal Kazachstano BPK nušalintasis turi teisę gauti ne didesnės nei vienos minimalios algos dydžio pašalpą tuo atveju, jei negalėjo įsidarbinti kitame darbe dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių. Rusijos BPK taip pat numato, jog nušalintas kaltinamasis turi teisę į mėnesinę pašalpą.

¹⁶¹ Уголовно - процессуальный кодекс Латвийской Республики (2005 04 21). http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html - aplankyta 2011 09 29

¹⁶² Уголовно - процессуальный кодекс Армении (1998 07 01). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-armenii.html> - aplankyta 2011 09 29

¹⁶³ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Молдова (2003 03 14). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-moldova.html> - aplankyta 2011 09 29

¹⁶⁴ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Казахстан (2005 12 30). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-kazahstana.html> - aplankyta 2011 09 29

¹⁶⁵ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Узбекистан (1994 09 22). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-uzbekistan.html> - aplankyta 2011 09 29

¹⁶⁶ Уголовно - процессуальный кодекс Российской Федерации (2001 12 18). www.up-kodeks.ru - aplankyta 2011 09 29

¹⁶⁷ Уголовно - процессуальный кодекс Эстонской Республики. <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-estonii.html> - aplankyta 2011 09 28

Kaip jau buvo minėta, pritaikius aptariamą prievartos priemonę galimos neigiamos materialinės pasekmės nušalintam įtariamajam ir jo šeimai. Pažymėtina, jog baudžiamasis procesas iki galutinio sprendimo neretai trunka ilgą laiką, todėl įtariamojo pragyvenimo šaltinio, laikinai nušalinus jį nuo pareigų ar apribojus teisę užsiimti tam tikra veikla, klausimas turi būti sprendžiamas. Turi būti suteikiamos tam tikros socialinės garantijos, bent jau kurį laiką po nušalinimo, ypač jei nušalintasis turi nepilnamečių ar neįgalių išlaikytinių. Tačiau, mūsų nuomone, šiuos klausimus turi reglamentuoti ne BPK, tačiau socialinę apsaugą reglamentuojantys teisės aktai, nes šio klausimo sprendimas priklauso nuo valstybės ekonominės, socialinės politikos bei situacijos ir išeina už baudžiamojo proceso ribų.

Rusijos BPK tiesiogiai numato tvarką, kuria nušalinamas nuo pareigų sunkiu ar labai sunkiu nusikaltimu kaltinamas aukščiausiais Rusijos Federacijos subjekto pareigūnas (Rusijos Federacijos subjekto aukščiausio vykdomosios valdžios organo vadovas). Tokiu atveju Generalinis Prokuroras kreipiasi į Rusijos Federacijos Prezidentą, kuris per 48 valandas išsprendžia nušalinimo klausimą.

Uzbekistano BPK¹⁶⁸ numatyta, kad tuo atveju, jei kvotėjas, tardytojas ar prokuroras patraukti kaltinamaisiais ar teisiamaisiais, jie laikomi nušalintais nuo pareigų. Tai pakankamai griežta nuostata, pagal kurią pareigūnas privalomai nušalinamas nuo pareigų net ir neatsargaus nusikaltimo atveju, kadangi įstatymas nenumato jokių išimčių ar diskrecijos.

Taikant nušalinimą Lietuvos baudžiamajame procese, svarbu paisyti Lietuvos Respublikos BPK¹⁶⁹ 3² straipsnio numatytų baudžiamojo proceso ypatumų asmenims, kurie pagal Lietuvos Respublikos įstatymus turi imunitetą nuo patraukimo baudžiamajon atsakomybėn. Tokiems asmenims negali būti surašytas pranešimas apie įtarimą, jie negali būti pripažįstami įtariamaisiais ar apklausiami kaip įtariamieji, negali būti suimami ar kitaip suvaržoma jų laisvės. Savaiame aišku, jie negali būti nušalinami nuo pareigų.

Nacionaliniai imunitetai reiškia specifines tam tikrų pareigūnų traukimo baudžiamajon atsakomybėn taisykles.¹⁷⁰ Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁷¹ 62, 100, 104, 114 straipsnius Seimo nariams, Ministrui Pirmininkui, ministrams, Konstitucinio teismo ir kitų teismų teisėjams įtarimai gali būti pateikti tik gavus Lietuvos Respublikos Seimo sutikimą, tarp Seimo sesijų tokį leidimą gali duoti Lietuvos Respublikos Prezidentas. Remiantis Konstitucijos 86 straipsniu Prezidentas taip pat negali būti patrauktas baudžiamajon atsakomybėn.

Be Vyriausios rinkimų komisijos sutikimo rinkimų laikotarpiu baudžiamajon atsakomybėn negali būti traukiami kandidatai į Respublikos Prezidentus, Seimo ir savivaldybių tarybų narius.

¹⁶⁸ Уголовно - процессуальный кодекс Республики Узбекистан (1994 09 22). <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-uzbekistan.html>. - aplankyta 2011 09 28

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

¹⁷⁰ Goda G. ir kt.. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 39.

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

Tam tikrų proceso ypatumų numato ir Prokuratūros įstatymas, kai procesas vyksta dėl įvairių rangų prokurorų nusikalstamos veikos. Ypatumus nustato ir Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas, Valstybės saugumo departamento statutas, kai atliekamas ikiteisminis tyrimas dėl šių įstaigų pareigūnų padarytų nusikalstamų veikų.

Dar viena kardomoji priemonė, kuri, mūsų manymu, turi specialios kardomosios priemonės požymių yra **dokumentų paėmimas**. Šią kardomąją priemonę reglamentuoja Lietuvos Respublikos BPK 134 straipsnis. Jos esmę sudaro tai, kad iš įtariamojo gali būti paimami asmeniniai dokumentai: pasas, asmens tapatybės kortelė, vairuotojo pažymėjimas. Įtariamajam išduodama generalinio prokuroro nustatytos formos pažyma, kurioje nurodoma, kokie dokumentai paimti. Asmuo, iš kurio paimti minėti dokumentai, negali atlikti jokių teisinių veiksmų, kuriems jie reikalingi (pvz., parduoti nekilnojamą turtą, vairuoti transporto priemonę). Šią kardomąją priemonę gali paskirti prokuroras nutarimu ar teismas nutartimi. Neatidėliotinais atvejais ji gali būti paskirta ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Paimant pasą ir asmens tapatybės kortelę, visų pirma, siekiama, kad įtariamasis nepabėgtų, nes šie dokumentai reikalingi kelionėms į užsienį. Be to, apribojama galimybė disponuoti nekilnojamu turtu. Vairuotojo pažymėjimo paėmimu gali būti siekiama apriboti galimybę daryti nusikalstamas veikas, susijusias su transporto priemonių vairavimu bei kilnotis Lietuvoje. Gali būti paimamas tik vienas iš šių dokumentų ar keli. Sprendimas priklauso nuo to, kokių tikslų siekiama. Kai kurių teisininkų nuomone, dokumentų paėmimas padėtų išspręsti problemą, kai manoma, jog kardomąją priemonę taikyti būtina, bet suėmimas atsižvelgiant į aplinkybes yra per griežta, o kitos priemonės yra per švelnios ar jų taikyti negalima.¹⁷²

Tačiau, šios priemonės taikymas neretai sukelia problemų. Kaip minėta, paėmus dokumentus, negalimi teisiniai veiksmai, kuriems atlikti tie dokumentai reikalingi. Daugeliu gyvenimo atvejų tokie teisiniai veiksmai yra būtini ir liečia ne tik įtariamojo, kuriam ši priemonė paskirta, bet ir kitų asmenų (dažniausiai jo šeimos narių) interesus (pvz., socialinės pašalpos įforminimas, įsidarbinimas, vaikų, santuokos registravimas ir t.t.). Ribojimas disponuoti nekilnojamu turtu taip pat gali prieštarauti šeimos interesams. Į visas šias aplinkybes būtina atsižvelgti skiriant dokumentų paėmimą, kad nebūtų pažeistas proporcingumo principas.

Dokumentų paėmimas ne visuomet yra efektyvus, ypač, jei paimamas tik vienas iš minėtų dokumentų. Pavyzdžiui, paėmus asmens tapatybės kortelę, asmuo gali bet kur vykti su pasu. Jei paimamas tik pasas, jis su asmens tapatybės kortele gali laisvai kilnotis ES teritorijoje. Pagaliau, ir be jokio dokumento keliauti ES teritorijoje galimybė yra, nes pasienio tikrinimas neatliekamas. Paso ar asmens tapatybės kortelės paėmimas visiškai nepašalina galimybės, kad įtariamasis gali neteisėtai išvykti iš Lietuvos ir pasinaudoti suklastotais dokumentais. Vairuotojo pažymėjimo paėmimas taip pat

¹⁷² Kazlauskas M., Goda G. Naujo baudžiamojo proceso kodekso kūrimas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės // Teisės problemos, 1999, Nr. 3 (25). - Vilnius. P.10.

negarantuoja, jog asmuo nesės prie vairo. Be to, paėmus vairuotojo pažymėjimą, gali nukentėti asmens ir jo šeimos socialiniai interesai (pvz., įtariamasis negali tęsti darbo, kurį dirbant būtina vairuoti ir praranda pajamas; negali nuvežti vaikų į darželį, mokyklą). Pagaliau, gali būti apsunkintas tokio įtariamojo atvykimas ikiteisminio tyrimo veiksams ir į teismą, jeigu, pavyzdžiui, toks asmuo gyvena atokiau ir atvykti visuomeniniu transportu nėra galimybės.

Tačiau, nežiūrint į paminėtus dokumentų paėmimo trūkumus, ši priemonė yra gan plačiai taikoma (2008 metais – 1358 kartus ; 2009 metais- 1283; 2010 metais – 1384).

Aptarus dokumentų paėmimo esmę ir kai kurias taikymo problemas, atskleiskime šios priemonės taikymo subjektų požymius, kurie leistų ją priskirti bendrosioms ar specialiosioms kardomosioms priemonėms. Kaip minėta, gali būti paimami trijų rūšių dokumentai: pasas, asmens tapatybės kortelė ir vairuotojo pažymėjimas. Šis sąrašas baigtinis.

Remiantis Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės įstatymo¹⁷³ 2 straipsniu, asmens tapatybės kortelė yra Lietuvos Respublikos piliečio asmens dokumentas, patvirtinantis jo asmens tapatybę ir pilietybę. Ji skirta naudoti Lietuvos Respublikoje. Be to, gali būti naudojama vykti į užsienio valstybes, su kuriomis yra pasirašytos atitinkamos tarptautinės sutartys. Asmens tapatybės kortelę privalo turėti kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis nuo 16 metų, kuris neturi Lietuvos Respublikos paso. Piliečiams iki 16 metų asmens tapatybės kortelė išduodama jų pageidavimu. Taigi, asmens tapatybės kortelės turėtoju gali būti tik asmuo, turintis Lietuvos Respublikos pilietybę.

Pagal Lietuvos Respublikos paso įstatymo¹⁷⁴ 2 straipsnį, pasas yra Lietuvos Respublikos piliečio asmens dokumentas, patvirtinantis jo asmens tapatybę ir pilietybę ir skirtas vykti į užsienio valstybes ar naudotis Lietuvos Respublikoje. Piliečiai nuo 16 metų, gyvenantys Lietuvoje, privalo jį turėti, jei neturi asmens tapatybės kortelės. Asmenims iki 16 m. pasas išduodamas jų pageidavimu.

Kaip matome, pasas ir asmens tapatybės kortelės yra vienas kitą pakeičiantys dokumentai, kai jie naudojami Lietuvoje ir Šengeno zonos ar kitose valstybėse, su kuriomis Lietuva pasirašiusi tarptautines sutartis dėl tokių asmens tapatybės kortelių galiojimo. Tačiau asmens tapatybės kortelė neatstoja paso vykstant į valstybes, su kuriomis tokių sutarčių nėra. Įstatymai nedraudžia Lietuvos Respublikos piliečiams turėti tiek asmens tapatybės kortelę, tiek pasą vienu metu. Į tai būtina atsižvelgti skiriant dokumentų paėmimą. Jei iš asmens, turinčio abu minėtus dokumentus bus paimtas tik vienas (pvz., asmens tapatybės kortelė), tai jo galimybė keliauti bus neapribota. Tais atvejais, kai norima uždrausti galimybę išvažiuoti į trečiąją šalį, su kuria nėra tarptautinės sutartis dėl asmens tapatybės kortelių galiojimo, pakaktų paimti tik pasą.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos BPK¹⁷⁵ 134 straipsnis nenurodo, kad skiriant dokumentų paėmimą gali būti paimamas tik Lietuvos Respublikos piliečio pasas. Straipsnio tekste

¹⁷³ Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 97-3417.

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos paso įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3524.

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

paminėta, jog gali būti paimtas „pasas“. Remiantis gramatiniu ir loginiu įstatymo aiškinimu, skiriant šią kardomąją priemonę gali būti paimami ir kitų užsienio valstybių piliečių pasai. Neretai tai tampa pagrindine proporcinga ir tinkama kardomąja priemone, siekiant proceso tikslų. Tokią kardomąją priemonę patartina skirti, kai Lietuvoje esantys užsieniečiai padaro nusikaltimus dėl kurių nėra pakankamo pagrindo taikyti suėmimą. Tuomet, paėmus pasą, užsienietis negali išvykti iš Lietuvos ir taip užtikrinamas jo dalyvavimas procese, kuris vyksta Lietuvos Respublikoje.

Remiantis tuo pačiu aiškinimu, galima padaryti išvadą, kad taip pat gali būti paimtas užsieniečio pasas. Šios sąvokos negalima painioti su užsienio valstybės piliečio paso sąvoka. Remiantis Lietuvos Respublikos įstatymu dėl užsieniečių teisinės padėties¹⁷⁶ 2 straipsnio 29 dalimi ir 37 straipsniu, užsieniečio pasas išduodamas užsienio valstybės piliečiui, turinčiam teisę gyventi Lietuvos Respublikoje ir dėl objektyvių priežasčių negalinčiam gauti kelionės dokumento iš savo kilmės valstybės. Užsieniečio pasas, suteikia teisę jam išvykti iš Lietuvos Respublikos ir grįžti į Lietuvos Respubliką dokumento galiojimo laikotarpiu.

Įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties yra dar viena svarbaus asmeninio dokumento sąvoka. Tai asmens be pilietybės kelionės dokumentas. Remiantis Įstatymo 38 straipsnis jis numatytas 1954 m. Konvencijoje dėl asmenų be pilietybės statuso ir išduodamas vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka užsienio valstybės pilietybės neturinčiam asmeniui, kuris turi laikinai ar nuolat teisę gyventi Lietuvoje, tačiau neturi užsienio valstybėje galiojančio kelionės dokumento. Paimant tokį dokumentą taip pat gali būti pasiekti kardomųjų priemonių tikslai, tačiau dėl tokio dokumento paėmimo gali kilti klausimų, nes, kaip minėta, įstatymų leidėjas leidžia paimti tik „pasą“. Šiuo atveju, manome, jog įstatymuose yra tam tikra spraga, todėl turėtų būti formuluotė, leidžianti paimti „pasą ar asmens be pilietybės kelionės dokumentą“.

Tačiau ikiteisminio tyrimo subjektai ar teismas, paimdamas dokumentus iš užsienio valstybės piliečio ar asmens be pilietybės, turi įsitikinti, kad tie asmenys neturi kitų dokumentų, suteikiančių teisę jiems išvykti iš Lietuvos.

Taigi, nagrinėjamu aspektu būtina pabrėžti tai, kad asmens tapatybės kortelė ir pasas pagal galiojančius įstatymus gali būti paimamas tik iš Lietuvos Respublikos ar užsienio valstybės pilietybę turinčio asmens.

Tačiau iškyla klausimas, ar pilietybė šiuo atveju yra ypatingas subjekto požymis, kuris lemia šios kardomosios priemonės specifiką. Asmenų, turinčių kurios nors šalies pilietybę ir asmens tapatybės dokumentus yra dauguma, o neturinčių - išimtys. Pilietybė priklauso prigimtinių teisių kategorijai. Ji nelemia kokio nors išskirtinio asmens statuso. Todėl neturi būti laikoma ypatingu subjekto požymiu, lemiančiu paso ar asmens tapatybės kortelės paėmimo specifiką. Todėl paso ir asmens tapatybės kortelės paėmimą reikėtų laikyti bendrąja kardomąja priemone.

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties // Valstybės žinios, 2004, Nr. 73-2539.

Kitaip, mūsų nuomone, turėtų būti vertinamas vairuotojo pažymėjimo paėmimas. Vairuotojo pažymėjimas gali būti paaimamas tik iš jį turinčio asmens – vairuotojo. Vairuotoju, remiantis Saugaus eismo automobilių keliais įstatymo¹⁷⁷ 2 straipsniu, laikomas asmuo, vairuojantis transporto priemones. Vairuotojo pažymėjimas – teisės aktų nustatyta tvarka išduotas dokumentas, kuriuo patvirtinama asmens teisė vairuoti tam tikros kategorijos transporto priemones. Ši teisė yra speciali, susijusi su padidinto pavojaus šaltinio valdymu. Šią teisę asmuo įgauna tik įgyvendinęs teisės aktų nustatytus reikalavimus ir procedūras, kurios susijusios su asmens specialių žinių ir įgūdžių vairuojant transporto priemonę įvertinimu.

Pagrindiniai vairuotojo pažymėjimo ir paso (asmens tapatybės kortelės) paėmimo tikslai, mūsų manymu, skiriasi. Vairuotojo pažymėjimo paėmimu pirmiausiai siekiama, kad asmuo nevairuotų transporto priemonės, tai yra neįgyvendintų specialios teisės, siekiant, kad jis nedarytų nusikalstamų veikų, visų pirma, susijusių su transporto priemonės valdymu. O paso (asmens tapatybės kortelės) paėmimo tikslas - kad asmuo nepasislėptų. Vargu, ar pastarąjį tikslą galima pasiekti paėmus vairuotojo pažymėjimą.

Todėl manome, kad vairuotojo pažymėjimo paėmimas turėtų būti laikomas specialiąja kardomąja priemone. Tuo pačiu pasakytina, kad viena ir ta pati kardomoji priemonė – dokumentų paėmimas, tokia, kokia ji įtvirtinta šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos BPK negali tuo pat metu vadintis ir bendrąja ir, iš dalies, specialiąja. Todėl, manytume, kad paso (asmens tapatybės kortelės) ir vairuotojo pažymėjimo paėmimas, turėtų būti laikoma atskiriomis kardomosiomis priemonėmis, siekiančiomis kitokių tikslų, iš kurių viena laikytina bendrąja, o antra – specialiąja kardomąja priemone.

Sąvoka „vairuotojas“ neapima oro ir vandens transportą vairuojančių asmenų, kurie turi atitinkamus teisę vairuoti minėtų rūšių transporto priemones patvirtinančius dokumentus (pvz., vidaus vandenų transporto specialisto kvalifikacijos liudijimas, motorinio pramoginio laivo laivavedžio kvalifikacijos liudijimas, piloto licencija ir t.t.) Atsižvelgiant į tai, kad oro ir vandens transporto vairavimas dažniausiai susiję su profesionalia veikla, ją galima apriboti taikant jau aptartą procesinę prievartos priemonę - laikiną nušalinimą nuo pareigų ar laikiną teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą. Tačiau teoriškai gali būti atveju, kuomet tokių dokumentų paėmimas galėtų būti efektyvus (pvz., kai įtariamasis, turintis piloto licenziją, nuosavu lėktuvu gali išskristi į užsienio valstybę ir pasislėpti arba skraidydamas darys nusikalstamas veikas, susijusias su skrydžiais orlaiviu ar kai manoma, kad vairuoti katerį turintis teisę įtariamasis, panaudodamas katerį, darys nusikaltimus gamtai ir pan.). Atsižvelgiant į tai, manome, jog yra pagrindas praplėsti vairuotojo pažymėjimo paėmimo taikymo subjektų ratą.

¹⁷⁷ Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2883.

Paminėtų buvusių SSRS respublikų baudžiamuosiuose procesuose dokumentų paėmimas nėra numatytas, išskyrus Moldovos BPK numatytą galimybę laikinai paimti vairuotojo pažymėjimą.

Laikinas uždraudimas vairuoti būdingas Vakarų Europos valstybėms. Tokią priemonę numato Vokietijos BPK. Prancūzijos BPK ji laikoma viena iš daugelio teismo kontrolės priemonių.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Lietuvos, kaip ir daugelio kitų buvusių SSRS respublikų baudžiamojo proceso įstatymai išskiria kardomasias priemones, kaip procesinių prievartos priemonių instituto poinstitutį. Tuo tarpu Vakarų Europos ir JAV baudžiamuosiuose procesuose sąvokos „kardamosios priemonės“ nėra. Tokio pobūdžio priemonės yra bendrose procesinės prievartos sistemose.

Manome, kad kardomųjų priemonių išskyrimas yra pateisinamas jų išskirtiniais tikslais ir naudingas pažintine bei praktine prasme.

2. Specialiųjų kardomųjų priemonių sąvoka ir atribojimo nuo bendrųjų kardomųjų priemonių kriterijai mokslinėje literatūroje mažai nagrinėti.

Siūlome specialiųjų kardomųjų priemonių esminiu atribojimo kriterijumi laikyti papildomus ypatingus šių kardomųjų priemonių taikymo subjekto (įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo) požymius, susijusius su jo amžiumi, veikla, statusu, turimomis specialiomis teisėmis ar ryšiais su nukentėjusiuoju.

Specialiosiomis kardamosiomis priemonėmis siūlome laikyti kardomasias priemones, taikomas įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam, turinčiam papildomus ypatingus požymius, kurie lemia šių kardomųjų priemonių esmę bei specifiką.

3. Specialiųjų kardomųjų priemonių sistema Lietuvos Respublikos BPK nėra apibrėžta. Specialiomis kardamosiomis priemonėmis „tradicškai“ priimta laikyti nepilnamečio atidavimą prižiūrėti ar karinio dalinio vadovybės stebėjimą. Tačiau, mūsų nuomone, specialiosiomis kardamosiomis priemonėmis reikėtų laikyti kardomasias priemones – įpareigojimą gyventi skyrium ir dokumento paėmimą (tuo atveju kai paimamas vairuotojo pažymėjimas).

Atsižvelgiant į taikymo tikslus ir specifiką, dokumento paėmimas (kai paimamas pasas ar asmens tapatybės kortelė) bei vairuotojo pažymėjimo paėmimas turi būti laikoma atskiromis kardamosiomis priemonėmis, iš kurių viena yra bendroji, o kita – specialioji.

Be to, specialia kardomąja priemone, mūsų nuomone, turėtų būti laikoma procesinė prievartos priemonė – laikinas nušalinimas nuo pareigų ar teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas, kadangi ji siekia kardomųjų priemonių tikslų – užkirsti kelią įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam daryti naujas nusikalstamas veikas ir kliudyti tyrimui, o šios prievartos priemonės taikymo subjektas - įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis, užimantis tam tikras pareigas ar užsiimantis tam tikra veikla, yra specialus.

Šių pasiūlymų įgyvendinimui būtina priimti atitinkamus pakeitimus Lietuvos Respublikos BPK III dalies XI ir XII skyriuose. XI skyriuje „Kardamosios priemonės“ turi būti aiškiai įvardintos kardamosios priemonės, kurios laikomos bendrosiomis, o kurios specialiosiomis.

4. Specialiųjų kardomųjų priemonių numatymas padeda įgyvendinti proporcingumo principą. Mūsų nuomone, Lietuvos Respublikos BPK 121 straipsnyje kardomasias priemones skiriantys

subjektai turi būti įpareigoti, visų pirma, apsvarstyti galimybę paskirti specialiąją kardomąją priemonę, jei įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis atitinka specialiosios kardomosios priemonės taikymo subjekto požymius.

5. Speciali kardomoji priemonė - karinio dalinio vadovybės stebėjimas taikoma retai dėl to, kad privalomoji karo tarnyba laikinai atidėta. Nežiūrint į tai, šios kardomosios priemonės taikymas praktikoje gali būti būtinas ir efektyvus. Šios galimybės nėra pakankamai žinomos ir išnaudojamos.

Siūlome Lietuvos Respublikos BPK 137 straipsnyje numatyti:

- karinio dalinio vadovybės stebėjimą skiriantiems subjektams teisę uždrausti kariui nešioti ginklą;

- periodiškumą, kada karinio dalinio vadovybė praneša apie kario stebėjimo vykdymą (ne rečiau kas mėnesį, o esant pažeidimams ar kario statuso pasibaigimui – nedelsiant);

- Lietuvos karinę tarnybą reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatyti specialias teisės normas, reglamentuojančias karinio dalinio vadovybės stebėjimo vykdymą.

6. Nepilnamečio atidavimas prižiūrėti atspindi nepilnamečių proceso ypatumus, kurie nustatyti remiantis tarptautinių sutarčių reikalavimais. Ši kardomoji priemonė efektyvi tik tuomet, kai asmuo, kuriam patikima nepilnamečio priežiūra sutinka, yra realus teigiamas autoritetas nepilnamečiam ir turi galimybes šią pareigą vykdyti. Nepilnamečio sutikimas taip pat sąlygoja šios priemonės efektyvumą. Šią kardomąją priemonę skiriantys subjektai nepakankamai įvertina šias aplinkybes.

Siūlome Lietuvos Respublikos BPK 138 straipsnyje numatyti sąlygą, kad nepilnametis gali būti atiduotas prižiūrėti tik esant įsipareigojančio asmens sutikimui. Be to, mūsų manymu, turi būti įtvirtintas reikalavimas, kad skiriant šią kardomąją priemonę ir priimant pasižadėjimą, kardomosios priemonės sąlygų nevykdymo pasekmės turi būti išaiškintos ne tik įsipareigojančiam asmeniui, bet ir nepilnamečiui.

Daugumoje Vakarų valstybių nepilnamečių bylų procesas ir jiems skiriamos prievartos priemonės reglamentuojamos atskirais specialiaisiais įstatymais, o bylas nagrinėja specializuoti jaunimo teismai. Tai leidžia geriau realizuoti nepilnamečių baudžiamojo proceso principų įgyvendinimą.

7. Įpareigojimas gyventi skyrium laikytinas specialiąja kardomąja priemone, kadangi skirtas smurto artimoje aplinkoje atvejams ir taikomas įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam, kuris yra nukentėjusiojo asmens šeimos narys ar kitais teisėtais pagrindais gyvenantis ar turintis teisę gyventi su nukentėjusiuoju. Ši kardomoji priemonė skirta smurto artimoje aplinkoje atvejams. Pagrindinė įpareigojimo gyventi skyrium paskyrimą apsunkinanti priežastis yra tai, kad įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis, kuriam ši priemonė skiriama, neturi kito gyvenamojo būsto. Be to nukentėjusysis dažniausiai yra materialiai ir psichologiškai priklausomas nuo kaltininko.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Europos Tarybos ir Europos Sąjungos teisės aktai

1. **Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais 1, 4, 7** // Valstybės žinios, Vilnius, 2000, Nr. 96-3016.
2. **Europos Tarybos Rekomendacija Nr. R (95) 12 Dėl baudžiamosios teisenos valdymo.** Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. Vilnius, 2006.
3. **Europos Tarybos Rekomendacija Nr. Rec (2000) 19 Dėl prokuratūros vaidmens baudžiamosios justicijos sistemoje.** Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. Vilnius, 2006.
4. **Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Žmogaus teisės.** Tarptautiniai dokumentai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. - 467 p. - ISBN 9955-557-27-3
5. **Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija** // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
6. **Jungtinių tautų vaiko teisių deklaracija.** Paskelbta Generalinės Asamblėjos 1959 m. lapkričio 20 d. 1/86 (XIV) rezoliucija. http://webcache.googleusercontent.com/search?hl=lt&q=cache:LlMY6StFOFsJ:http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisium%20deklarac.htm+vaiko+teisi%C5%B3+deklaracija&ct=clnk [žiūrėta 2011 08 27]
7. **Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės).** Tarptautiniai dokumentai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. - 467 p. - ISBN 9955-557-27-3
8. **Jungtinių Tautų nepilnamečių, kuriems atimta laisvės, apsaugos taisyklės (Havano taisyklės).** Tarptautiniai dokumentai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. - 467 p. - ISBN 9955-557-27-3
9. **Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės).** Tarptautiniai dokumentai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. - 467 p. - ISBN 9955-557-27-3

Užsienio šalių įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai

1. **Уголовно - процессуальный кодекс Российской Федерации (2001 12 18).** www.up-kodeks.ru [žiūrėta 2011 09 14]
2. **Уголовно - процессуальный кодекс Эстонской Республики.** <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-estonii.html> [žiūrėta 2011 09 28]

3. **Уголовно - процессуальный кодекс Армении (1998 07 01).** <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-armenii.html> [žiūrėta 2011 09 14]
4. **Уголовно - процессуальный кодекс Республики Молдова (2003 03 14).** <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-moldova.html> [žiūrėta 2011 09 14]
5. **Уголовно - процессуальный кодекс Республики Беларусь (2004 12 05).** <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-belarus.html> [žiūrėta 2011 09 14]
6. **Уголовно - процессуальный кодекс Республики Узбекистан (1994 09 22).** <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-uzbekistan.html> [žiūrėta 2011 09 28]
7. **Уголовно - процессуальный кодекс Республики Таджикистан (1990 08 28).** <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-tadzhikistan.html> [žiūrėta 2011 09 14]
8. **Уголовно - процессуальный кодекс Киргизской Республики (1999 06 30).** <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-kyrgyzskoi-respubliki.html> [žiūrėta 2011 09 14]
9. **Уголовно - процессуальный кодекс Республики Казахстан (2005 12 30).** <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-kazahstana.html> [žiūrėta 2011 09 14]
10. **Уголовно - процессуальный кодекс Латвийской Республики (2005 04 21).** www.pravo.lv/likumi/29_upz.html [žiūrėta 2011 09 28]
11. **Уголовно - процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии.** Москва: Манускрипт, 1994. - 204 p.

Lietuvos Respublikos įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai

1. **Lietuvos Respublikos Konstitucija** // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. **Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas** // Valstybės žinios, 2003, Nr. 32-1316.
3. **Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas** // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
4. **Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas** // Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-148.
5. **Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas** // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
6. **Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu**

- Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 1-12.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 168, 170, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1014, 2010-09-21 // Valstybės žinios, 2010, Nr. 113-5742.
 8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, priimtas 1961 m. birželio 26 d. LTSR Aukščiausios Tarybos su pakeitimais ir papildymais.
 9. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1919.
 10. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777.
 11. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas // Valstybės žinios, 1998, VIII-723.
 12. Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statutas. Patvirtintas 1999 m. gegužės 20 d. įstatymu Nr. VIII-1191. // Valstybės žinios, 1999, Nr. 51-1635.
 13. Lietuvos Respublikos karo policijos įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 98-2713.
 14. Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
 15. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas // Valstybės žinios, 2011, Nr. 72-3475.
 16. Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 97-3417.
 17. Lietuvos Respublikos paso įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3524.
 18. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties // Valstybės žinios, 2004, Nr. 73-2539.
 19. Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2883.
 20. Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo // Valstybės žinios, 1998, Nr. 61-1736.
 21. Karo tarnybos statutas, patvirtintas 2008 m. vasario 29 d. Krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. V-163 // Valstybės žinios, 2008, Nr. 30-1057.
 22. Karių etikos kodeksas, patvirtintas 2005 m. gegužės 9 d. Krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. V-561 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 63-2248.

23. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 124-6363.
24. Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos aprašas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. spalio 15 d. įsakymu Nr. I-142.
25. Rekomendacijos dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. birželio 13 d. įsakymu Nr. I-83.

Konstitucinio Teismo nutarimai ir išvados

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnio, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n001206.htm> [žiūrėta 2011 08 29]
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Byla Nr. 23/2000). <http://www.lrkl.lt?dokumentai/2002/n020314.htm> [žiūrėta 2011 09 02]
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d. 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d.) redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies 9 (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

5. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“** // Valstybės žinios, 1997, Nr. 104-2644.

Vadovėliai, mokomosios priemonės, disertacijos, monografijos

1. **Ancelis P.** Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. - Vilnius: Saulelė, 2007. - 296 p. - ISBN 978-9955-763-01-7
2. **Ancelis P.** Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos [Rankraštis] : (lyginamosios teisėtyros studija) : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (6F). - Vilnius, 1996. – 155 lap.
3. **Ancelis P., Ažubalytė R., Belevičius L., Gušauskienė M., Juodkaitė-Granskienė G., Jurgaitis R., Jurka R., Malevski H., Merkevičius R., Randakevičienė I., Zajančkauskienė J.** Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. - Vilnius, 2009. - 435 p. - ISBN 978-609-95043-4-6
4. **Ancelis P., Ažubalytė R., Jurgaitis R., Zajančkauskienė J.** Bakalauro studijų programos „Teisė ir valdymas“ modulio „Baudžiamojo proceso teisė“ (6 kr.) mokomosios medžiagos paketas nuotolinėms studijoms. 2007. // <http://moodle.mruni.lt> [žiūrėta 2011 08 02]
5. **Abramavičius A. ir kt.** Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. - Vilnius: Eugrimas, 1996. - 503 p. - ISSN 9986-752-06-X
6. **Ažubalytė R., Losis E.** Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. - Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2009, 2 (2). - p. 207 - 223. - ISSN 2029- 2244 // www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=184731 [žiūrėta 2011 08 05]
7. **Ažubalytė R.** Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos. *In* Ancelis P., Ažubalytė R., Belevičius L., Gušauskienė M., Juodkaitė – Granskienė G., Jurgaitis R., Jurka R., Malevski H., Merkevičius R., Randakevičienė I., Zajančkauskienė J. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. - Vilnius: Industrus. 2009. - ISSN 978-609-95043-4-6.
8. **Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P.** Baudžiamojo proceso teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. - ISBN 9955-557-68
9. **Goda G.** Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV daly. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. - ISBN 9986-452-82-1
10. **Goda G.** Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. - Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001. - p. 195 – 217. – ISBN 9955-9373-0-0

11. **Sakalauskas G.** Jaunimo baudžiamoji atsakomybė užsienio šalyse. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. - Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001. - p. 161 - 194. - ISBN 9955-9373-0-0
12. **Losis E.** Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2010. - 172 p.- ISBN 978-9955-19-176-6
13. **Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės.** Mokslo taikomasis tyrimas. - Vilnius: Teisės institutas, 2002 - 99 p. www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Literatura/special_teim_tyrim/Spec_Teism_tyr.doc [žiūrėta 2011 08 05]
14. **Lietuvos Respublikos prokuratūra.** <http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyrimokontrol%C4%97/tabid/178/Default.aspx> [žiūrėta 2011 09 06]
15. **Jurka R., Ažubalytė R., Gušauskienė M., Panomariovas A.** Baudžiamojo proceso principai. - Vilnius, 2009. – 247p. - ISBN 978-9955-790-71-6
16. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius, 2001. - 647 p. - ISBN 9986-752-95-7
17. **Vaišvila A.** Teisės teorija. Vadovėlis. - Vilnius: Justitia, 2000. - 375 p. - ISBN 978-9955-616-59-7
18. **Mireille Delmas-Marty, J. R. Spencer.** European Criminal Procedures. Cambridge University press, 2006. - 775 p. - ISBN 0-521-59110-4
19. **Андо А. С.** Представители несовершеннолетних обвиняемых в советском уголовном процессе. - Саратов. 1977. - 133 p.
20. **Филимонов Б. А.** Основы уголовного процесса Германии. - Москва: МГУ, 1994. - 104 p. - ISBN 5-211-02957-7
21. **Головко Л. В.** Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. - Москва: Фирма СПАРК, 1995. - 130 p. - ISBN 5-87143-034-1
22. **Григорьев В. Н., Победкин А. В., Яшин В. Н.** Уголовный процесс. - Москва: Екcимо, 2005. - 832 p. - ISBN 5-8291-0121-1
23. **Григорьев В. Н., Химичева Г. П.** Уголовный процесс: Учебник для вузов. - Москва: ЮНИТИ, 2001. - 576 p. - ISBN 5-238-00293-9
24. **Гуев А. Н.** Постатейный комментарий к уголовно - процессуальному кодексу Российской Федерации. - Москва: Инфра, 2003. - 1118 p. - ISBN 5-900785-82-3
25. **Капинус Н. И.** Меры пресечения в Российском уголовном процессе. - Москва: Манускрипт, 1998. - 181 p. - ISBN 5-903331-08-6

26. **Махов В. Н., Пешков М. А.** Уголовный процесс США (досудебные стадии) Учебное пособие. - Москва ЗАО „Бизнес школа“ «Интель-синтез», 1998. - 208 p. - ISBN-5-87057-143-X
27. **Малышева И. А.** Меры уголовно-процессуального принуждения. - Москва: Юриспруденция, 2002. - 211 p. - ISBN 5-238-00752-3
28. **Михайлов В. А.** Меры пресечения в российском уголовном процессе. - Москва: 1996. - 304 p. - ISBN 5-279-02207-1
29. **Посник В. С.** Отдача несовершеннолетних под присмотр на предварительном следствии// расследование преступлении несовершеннолетних следователями МВД СССР. - Волгоград: 1980. - 114 p.
30. **Петухов Н. А., Загорский Г. Й.** Комментарий к уголовно процессуальному кодексу Российской Федерации. - Москва: УКФ «Экмос», 2002. - 768 p. - ISBN 5-94687-025-4
31. **Радченко В. И.** Уголовный процесс. Учебник для вузов. - Москва: Юстицинформ, 2006. - 784 p. - ISBN 5-89123-344-4
32. **Ткачева Н. В.** Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России. - Челябинск: ЮрГру, 2004. - 192 p. - ISBN 5-93828-034-4
33. **Васильева Е. Г.** Меры уголовно - процессуального принуждения. - Уфа: БашГУ, 2003. - 136 p.
34. **Vaitkevičiūtė V.** Tarptautinių žodžių žodynas. - Vilnius: Leidykla Žodynas, 2001. - 1039 p.
35. **Dabartinės lietuvių kalbos žodynas** // Vyr. red. Keinys S. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. - 967 p.

Moksliniai straipsniai

1. **Ancelis P.** Baudžiamojo proceso vystymosi tendencijos po 2003 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo // Jurisprudencija, 2008 Nr. 6 (108). – P. 32-40. - ISSN 1392-6195
2. **Ancelis P., Grigolovičienė D.** Ikitėisminis tyrimas po naujos redakcijos teisinės sistemos reformos metmenų patvirtinimo // Jurisprudencija, 2004, t. 63 (55). - P. 46-61. - ISSN 1392-6195
3. **Losis E.** Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. // Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2008 6 (108) - P. 76-81. - ISSN 1392-6195
4. **Gušauskienė M.** Ikitėisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas // Jurisprudencija, 2004, t. 57 (49). - P. 118-131. - ISSN 1392-6195

5. **Šalčius M.** Kardomosios priemonės – namų arešto samprata, skyrimo pagrindai bei vykdymo kontrolė // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (4): mokslinių straipsnių rinkinys. - Kaunas: MRU Viešojo saugumo fakultetas, 2010. P. 225-302. – ISSN 2029-1701

Statistiniai duomenys ir kita medžiaga

1. **VRM Informatikos ir ryšių departamentas:** Statistika. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=10&metai=2010&menuo=12®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-30-ITI [žiūrėta 2011 08 19]
2. **Statistinių duomenų apie 2010 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką, bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė.** Vrm.lt: [elektroninis išteklius] http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/metodikos/ataskaita_apie_vaikus_2010.pdf [žiūrėta 2011 08 20]
3. **Kardomosios priemonės (Įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo) taikymo praktikos 2004-2008 m. apibendrinimas.** <http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=LgQg7tqq7O8=&tabid=178> [žiūrėta 2011 08 22]
4. **Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos BPK 120, 121, 126 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 132¹ straipsniu įstatymo projekto.** http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=234589&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2011 08 30]

Teismų praktika

1. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-200/2004.** Teismų praktika, 2004, Nr. 21.
2. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-398/2009.** Teismų praktika, 2010, Nr. 32.
3. **Panevėžio apygardos teismo 2008 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-284-336/2008.** <http://www.infolex.lt> [žiūrėta 2011 08 15]
4. **Panevėžio apygardos teismo 2010 m. spalio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-807-337/2010.** <http://www.infolex.lt> [žiūrėta 2011 08 19]
5. **Panevėžio apygardos teismo 2011 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-387-193/2011.** <http://www.infolex.lt> [žiūrėta 2011 08 21]
6. **Kauno apygardos teismo 2011 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-232-175/11.** <http://www.infolex.lt> [žiūrėta 2011 08 24]

7. **Šiaulių apygardos teismo 2010 m. kovo 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-21-354/2010.** <http://www.infolex.lt> [žiūrėta 2011 08 28]
8. **Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-23-458/2009.** <http://www.infolex.lt> [žiūrėta 2011 08 28]

Krivickienė R. Specialiosios kardamosios priemonės Lietuvos ir užsienio baudžiamuosiuose procesuose / Baudžiamojo proceso magistro baigiamasis darbas. Vadovas Lekt. M. Šalčius. – Kaunas: Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo fakultetas, Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra, 2011. – 78 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota specialiųjų kardomųjų priemonių esmė, jų vieta procesinės prievartos priemonių sistemoje, iškeltos šių priemonių teisinio reglamentavimo ir taikymo problemos bei pateikti siūlymai kaip šias problemas spręsti. Pirmoje dalyje analizuojama specialiųjų kardomųjų priemonių sąvoka ir vieta kardomųjų priemonių bei visų procesinės prievartos priemonių sistemoje, Lietuvos procesinės prievartos priemonių sistema palyginama su užsienio valstybių procesinės prievartos sistemomis. Antroje dalyje, lyginant su užsienio valstybių baudžiamuosiuose procesuose įtvirtintomis panašiomis prievartos priemonėmis, nagrinėjamos „tradiciskai“ specialiosioms priskiriamos kardamosios priemonės - nepilnamečio atidavimas prižiūrėti ir karinio dalinio vadovybės stebėjimas. Be to, padaroma išvada, jog kardamosios priemonės – įpareigojimas gyventi skyrium ir dokumentų paėmimas, kai paimamas vairuotojo pažymėjimas bei procesinė prievartos priemonė - laikinas nušalinimas nuo pareigų ar teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas taip pat turėtų būti laikomos specialiomis kardamosiomis priemonėmis.

Pagrindiniai žodžiai: procesinės prievartos priemonės, kardamosios priemonės, specialios kardamosios priemonės, specialus subjektas, nepilnamečio atidavimas prižiūrėti, karinio dalinio vadovybės stebėjimas, įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, dokumento paėmimas, laikinas nušalinimas nuo pareigų ar teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas.

Krivickienė R. Special pre-trial measures in Lithuania and foreign countries criminal proceedings / criminal proceedings master thesis. Head of Lect. M. Šalčius. - Kaunas: Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure, 2011. - 78 p.

ANNOTATION

Master's thesis analyzed the specific preventative measures, the essence of the place of procedural measures system, instituted these measures of legal and enforcement problems and provide suggestions to address these issues. The first part contains an analysis of special supervision measures in place and the concept of preventative measures and procedural measures in the framework of Lithuania, the procedural measures of a system comparable to the foreign procedural systems of violence. In the second part, compared with foreign countries in criminal proceedings enshrined in similar coercive measures at issue "traditionally" attributed to the special supervision measure - a minor release supervision and monitoring of the leadership of the military. In addition, leads to the conclusion that the supervision measures - the obligation to live apart and handing over of documents, some seized the driver's license and procedural measures - temporary removal from office or the right to engage in certain activities of the suspension should also be considered as special preventive means.

Key words: procedural coercive measures, supervision measures, special supervision measure, a special entity, minor maintenance release, the military leadership of partial observation, the obligation to live separately from the victim, the document collection, temporary removal from office or the right to engage in certain activities of the suspension.

Krivickienė R. Specialiosios kardomosios priemonės Lietuvos ir užsienio baudžiamuosiuose procesuose / Baudžiamojo proceso magistro baigiamasis darbas. Vadovas Lekt. M. Šalčius. – Kaunas: Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo fakultetas, Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra, 2011. – 78 p.

SANTRAUKA

Procesinės prievartos priemonės, kuriomis ribojamos asmenų teisės ikiteisminio tyrimo metu ar bylą nagrinėjant teisme yra leistinos ir netgi būtinos. Priešingu atveju nebūtų pasiekti proceso tikslai ir įvykdytas teisingumas. Šių priemonių įvairovė yra didelė. Jos skiriasi prievartos įgyvendinimo būdu, žmogaus teisių suvaržymo pobūdžiu ir kitais aspektais. Įvairios valstybės baudžiamąjį procesą reglamentuojančiuose įstatymuose gali numatyti skirtingas prievartos priemonių sistemas ir taikymo tvarką, tačiau demokratinėms valstybėms būdinga tai, kad numatant ir taikant prievartos priemones, paisoma proporcingumo principo.

Lietuvos, kaip ir daugelio valstybių, buvusių SSRS sudėtyje, baudžiamajame procese iš bendros procesinių prievartos priemonių sistemos yra išskirtos kardomosios priemonės, kurios taikomos įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam siekiant užtikrinti jo dalyvavimą procese, netrukdomą tyrimą ir užkertant kelią naujoms nusikalstamoms veikoms. Kardomųjų priemonių sistemoje yra išskiriama grupė priemonių, kurios vadinamos specialiosiomis kardomosiomis priemonėmis. Pagrindinis jų skiriamasis bruožas yra tai, kad jos taikomos ne bet kuriam, tačiau tik specialius ypatingus požymius turinčiam subjektui. Tradiciškai teisinėje literatūroje šioms priemonėms priskiriamas nepilnamečių atidavimas prižiūrėti ir karinio dalinio vadovybės stebėjimas, kurios taikomos tik nepilnamečiams ir kariams. Jas numato ir kitų buvusių SSRS respublikų baudžiamojo proceso įstatymai. Šios priemonės buvo numatytos dar 1961 metų Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse. Jos išliko ir šiuo metu galiojančiame 2000 metų Lietuvos Respublikos BPK. Tačiau, pastarajame BPK atsirado naujos kardomosios priemonės – įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir dokumentų paėmimas, kai paimamas vairuotojo pažymėjimas, kurios, mūsų manymu, taip pat turėtų būti laikomos specialiosiomis kardomosiomis priemonėmis. Tokios išvados prieita šiame darbe analizuojant minėtų kardomųjų priemonių taikymo subjekto požymius. Specialiųjų kardomųjų priemonių rūšiai priskyrėme ir procesinę prievartos priemonę - laikiną nušalinimą nuo pareigų ar teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą, kadangi šios kardomosios priemonės tikslai ir taikymo subjekto bruožai atitinka specialiųjų kardomųjų priemonių bruožus.

Savo darbe ne tik išanalizavome specialiųjų kardomųjų priemonių esmę, tačiau palyginome su kitų valstybių baudžiamuosiuose procesuose taikomomis panašiomis priemonėmis, iškėlėme kai kuriuos teisinio reglamentavimo trūkumus, šių priemonių taikymo praktikoje problemas ir pasiūlėme

tų problemų sprendimų variantus. Statistikos ir praktinių darbuotojų apklausos leido padaryti išvadą, kad kai kurios specialios kardamosios priemonės taikomos retai, o praktiniai darbuotojai nėra pakankamai susipažinę su šių priemonių galimybėmis ir taikymo ypatumais. Todėl, tikimės, kad šis darbas suteiks daugiau informacijos praktiniams darbuotojams ir paskatins specialiųjų kardomųjų priemonių taikymą ir jų efektyvumą.

Krivickienė R. Special pre-trial measures in Lithuania and foreign countries criminal proceedings / criminal proceedings master thesis. Head of Lect. M. Šalčius. - Kaunas: Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure, 2011. - 78 p.

SUMMARY

Of procedural measures that restrict the rights of persons with pre-trial or during court proceedings is permitted and even necessary. Otherwise, the process would not achieve the objectives of justice and executed. Diversity of these measures is high. They are different ways of implementing the abuse of human rights restrictions on the nature and other aspects. Various state laws governing criminal procedure may provide different coercive measures, systems and procedures for the application, but democracies characterized by the fact that the planning and application of coercive measures to respect the proportionality principle.

Lithuania, like many states, former Soviet Union, the criminal process from the general procedural abuse of the system of supervision measures are identified that apply to the suspect, accused or convicted person in order to ensure its participation in the process, unhindered investigation and prevention of further offenses. Preventative measures, the system is isolated by a group of measures known as special preventive means. Their main distinguishing feature is that they do not apply to any, but only the special features of having a specific subject. Traditionally, the legal literature, these measures include the release of juvenile supervision and monitoring of the leadership of the military, which apply only to minors and soldiers. Provides them and other former Soviet republics of Criminal Procedure Act. These measures were not provided for 1961, the Lithuanian Criminal Procedure Code. They survived in the current year 2000 Lithuanian Criminal Procedure Code. However, the latter of the Lithuanian Criminal Procedure Code has a new supervision measures - the obligation to live separately from the victim and the handing over of documents, whenever you take a driver's license, which we believe should also be considered special preventive means. This was the conclusion of this work by analyzing the application of preventative measures, the entity attributes. Special kind of preventative measures assigned and procedural measures - temporary suspension from office or the right to engage in certain activities of the suspension, since the suppression of the aims and features of the entity in accordance with the special features of preventative measures.

His work not only examined the specific nature of preventative measures, but compared to other countries in criminal proceedings for a similar instrument, raised some of the shortcomings of legal regulation of these measures in practice problems and suggested the solution of the problem. Statistics and practitioners in the survey led to the conclusion that some of the special supervision measures are

rare, and practitioners are not familiar enough with the tools and opportunities of the company. Therefore, we hope that this work will provide more information and to encourage the practical implementation of specific preventative measures and their effectiveness.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

ANKETA

(Ikiteisminio tyrimo pareigūnams)

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedroje rašomas magistro baigiamasis darbas, kurio tema yra „Specialiosios kardomosios priemonės Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamuosiose procesuose“.

Anketa sukurta siekiant ištirti Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese numatytų specialiųjų kardomųjų priemonių taikymo privalumus ir trūkumus, iškelti problemas, su kuriomis susiduriama taikant šias priemones.

Gauta informacija yra anoniminė ir taikoma tik aukščiau paminėtame magistro baigiamajame darbe.

DUOMENYS APIE RESPONDENTĄ

- 1) Pareigos:
- 2) Darbovietė:
- 3) Ikiteisminio tyrimo pareigūno stažas:

Pasirinktą atsakymo variantą paryškinkite, o kur reikia įrašykite savąjį. Galimi keli atsakymo variantai.

1. Ar Jūsų atliekamuose ikiteisminiuose tyrimuose buvo taikoma kardomoji priemonė – nepilnamečio atidavimas prižiūrėti?

- a. Nebuvo*
- b. Buvo (kiek kartų)...*

1.1. Ar ši kardomoji priemonė, Jūsų manymu, pakankamai veiksminga?

- a. Pakankamai*
- b. Nepakankamai*

1.2. Jei nepakankamai, tai kodėl?:

- a. Asmenys, kuriems prižiūrėti atiduodamas nepilnametis, ne visuomet vykdo savo pareigas*
- b. Nepakankamai efektyvus šios kardomosios priemonės kontrolės mechanizmas.*
- c. Nepilnamečiai neklauso asmenų, kuriems jie yra atiduoti prižiūrėti*
- d. Kitos priežastys.....*

2. Ar Jūsų atliekamuose ikiteisminiuose tyrimuose buvo taikoma kardomoji priemonė – karinio dalinio vadovybės stebėjimas?

- a. Nebuvo*
- b. Buvo (kiek kartų)...*

2.1. Ar ši priemonė, Jūsų manymu, pakankamai veiksminga?

- a. Pakankamai*
- b. Nepakankamai*

2.2 Jei nepakankamai, tai kodėl?:

- a. *Karinių dalinių vadovybė nepakankamai gerai vykdo savo pareigas*
- b. *Kariuomenės statuteose nepakankamai priemonių, užtikrinančių deramą kario elgesį ir atvykimą*
- c. *Kitos priežastys.....*

3. Ar Jūsų atliekamuose ikiteisminiuose tyrimuose buvo taikoma kardomoji priemonė – įpareigojimas gyventi skyrium?

- a. *Nebuvo*
- b. *Buvo (kiek kartų)...*

3.1. Ar ši kardomoji priemonė, Jūsų manymu, pakankamai veiksminga?

- a. *Pakankamai*
- b. *Nepakankamai*

3.2. Jei nepakankamai, tai kodėl?:

- a. *Asmenys, kuriems ji taikoma, nepaiso įpareigojimo*
- b. *Nepakankamai efektyvus šios priemonės vykdymo priežiūros mechanizmas*
- c. *Už įpareigojimo pažeidimą praktikoje retai taikoma griežtesnė kardomoji priemonė*
- d. *Kitos priežastys.....*

3.3. Ar buvo atveju, kai įpareigojimas gyventi skyrium buvo paskirtas įtariamajam, kuris iki kardamosios priemonės paskyrimo kartu su nukentėjusiuoju negyveno?

- a. *Buvo*
- b. *Nebuvo*

Dėkojame už atsakymus